

ЦЕНТЪР ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ДЕМОКРАЦИЯТА

Анализ *Reports*

**Партньори в
престъпността**

13

ПАРТНЬОРИ В ПРЕСТЪПНОСТТА

**РИСКОВЕТЕ ОТ СИМБИОЗАТА
МЕЖДУ СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ
И ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ
В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА**

ЦЕНТЪР ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ДЕМОКРАЦИЯТА

София 2004

CSD АНАЛИЗИ/REPORTS:

1. България и структурните фондове на Европейския съюз. С., 1999.
ISBN 954-477-050-X
2. Структурните фондове на Европейския съюз: кратко ръководство. С., 1999.
ISBN 954-477-036-4
3. Социални проблеми на присъединяването на България към Европейския съюз. С., 1999.
ISBN 954-477-052-6
4. Подготовка за преговори за членство на България в Европейския съюз. С., 1999.
ISBN 954-477-056-9
5. Присъединяването на България към Европейския съюз: ролята на политическите партии. С., 1999.
ISBN 954-477-054-2
6. Българският капиталов пазар в контекста на присъединяването към Европейския съюз. С., 1999.
ISBN 954-477-058-5
7. Корупция и контрабанда: мониторинг и превенция. С., 2000.
ISBN 954-477-077-1
8. Корпоративно управление и контрол в България. С., 2000.
ISBN 954-477-083-6
9. Корупция и контрабанда: мониторинг и превенция. Второ преработено и допълнено издание. С., 2000.
ISBN 954-477-086-0
10. Контрабандните канали в Югоизточна Европа. С., 2002.
ISBN 954-477-098-4
11. Корупция, контрабанда и институционална реформа. С., 2002.
ISBN 954-477-100-X
12. Пазарът на наркотици в България. С., 2003.
ISBN 954-477-111-5
13. **Партньори в престъпността. Рисковете от симбиозата между сектора за сигурност и организираната престъпност в Югоизточна Европа. С., 2004.
ISBN 954-477-114-X**

Редакционен съвет

Огнян Шентов
Бойко Тодоров
Александър Стоянов

ISBN 954-477-114-X

© **Център за изследване на демокрацията**
Всички права запазени.

ул. "Александър Жендов" 5, 1113 София
тел. (+ 359 2) 971 3000, факс (+ 359 2) 971 2233
www.csd.bg, csd@online.bg

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	5
1. СЕКТОРЪТ ЗА СИГУРНОСТ И ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В ПОСТКОМУНИСТИЧЕСКИТЕ ДЪРЖАВИ	7
1.1. КОМУНИСТИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО	7
1.2. СЕКТОРЪТ ЗА СИГУРНОСТ В УСЛОВИЯТА НА ПРЕХОДА	9
1.3. СЕКТОРЪТ ЗА СИГУРНОСТ И КОНФЛИКТИТЕ В ЗАПАДНИТЕ БАЛКАНИ	12
2. ОПАСНОСТТА ОТ СИМБИОЗА НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ И ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В БЪЛГАРИЯ	15
2.1. ТРАНСФОРМАЦИЯ НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ В ПРЕХОДНИЯ ПЕРИОД	15
2.2. НАВЛИЗАНЕ НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ В СИВАТА И ЧЕРНАТА ИКОНОМИКА	17
2.2.1. Държавна сигурност и икономически престъпления	18
2.2.2. Секторът за сигурност и организираната престъпност	20
2.2.3. Участие в охранителни фирми	23
2.2.4. Участие във финансовия сектор и банковата криза	25
2.3. СЕКТОРЪТ ЗА СИГУРНОСТ И ТРАНСГРАНИЧНАТА ПРЕСТЪПНОСТ	29
2.4. ВЪВЛИЧАНЕ НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ В КОМПРОМАТНАТА ВОЙНА	35
2.5. РИСКОВЕ, ПРОИЗТИЧАЩИ ОТ НЕЗАВЪРШЕНАТА РЕФОРМА НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ	39
2.6. КОРУПЦИЯ В СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ	44
2.7. ЛИПСА НА АДЕКВАТЕН ГРАЖДАНСКИ КОНТРОЛ НАД ДЕЙНОСТТА НА СЕКТОРА	45
3. СЕКТОРЪТ ЗА СИГУРНОСТ И ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В ЗАПАДНИТЕ БАЛКАНИ	49
3.1. РЕПУБЛИКА СЪРБИЯ	50
3.2. ХЪРВАТИЯ	75
3.3. БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА	82
3.4. МАКЕДОНИЯ	87
3.5. АЛБАНИЯ	92
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	101

Центърът за изследване на демокрацията благодари за бележките и предложенията на:

Богомил Бонев, Министър на вътрешните работи (1997–1999 г.)

Божидар Попов, Главен секретар на МВР (1997–1999 г.)

Бойко Славчев, Съветник в кабинета на Министъра на вътрешните работи

Жанет Папазова, Ръководител на секция "Информация и анализи", НСБОП

Йово Николов, Специален кореспондент, вестник "Капитал"

Красимир Добрев, Журналист, вестник "Сега"

Славчо Босилков, Главен секретар на МВР (1999–2001 г.)

Славчо Михайлов, Инспектор, "Инспекторат" на МВР

Стефан Стефанов, Директор на ЦСБОП (1990 г.)

Татяна Дончева, Народен представител, член на Комисията по вътрешна сигурност и обществен ред

Д-р Чавдар Христов, Преподавател в Софийския университет

Чавдар Червенков, Министър на вътрешните работи (1994 г.)

ПРЕДГОВОР

Проникването на организираната престъпност в сектора за сигурност в страните в преход е една от най-мрачните страници от ненаписаната история за цената на трансформирането на държавата и обществото след краха на комунистическото управление. През последните 15 години нарастващото влияние на организираната престъпност беше почувствано както в Източна Европа, така и в страните от Европейския съюз. Този процес бе улеснен от все по-свободното движение на хора, стоки и капитали в цяла Европа¹.

И досега едва ли е възможно да се очертае цялостна картина за корупционното преплитане на интереси между, от една страна, служители и ръководители от сектора за сигурност в страните в преход и тези на шефовете на престъпния свят, от друга. По-конкретно, по отношение на Югоизточна Европа особеностите на тази престъпна симбиоза се определят от еволюцията на общата политическа рамка в съответните държави. Докато в България преходът запази мирните си параметри, в Западните Балкани посткомунистическите реформи съвпаднаха и до голяма степен бяха забавени и изтласкани на заден план от процесите на конфликтно разпадане на Титовата федерация и утвърждаването на нови държави в региона. Същевременно съчетаването на анализа на престъпната симбиоза в България и на тази в страни от Западните Балкани в една публикация е оправдано не само от сходствата на корупционните схеми в тях, но и от настъпилото през 90-те години интегриране на националната престъпност в регионални и надрегионални мрежи за незаконен трафик на стоки, както и на търговия с хора, дрога, оръжие и други.

Очевидно е, че разглежданите в анализа проблеми не могат да имат еднозначна интерпретация, особено когато се свързват с ролята на бившите служби за сигурност от периода на комунистическото управление. В частта, посветена на България (Глава 2), Експертната група на Центъра за изследване на демокрацията проучи различните и често диаметрално противоположни мнения и препоръки на политици, бивши и настоящи офицери от сектора за сигурност, журналисти и други експерти. Отхвърлени бяха крайните мнения – както опитите за демонизиране на бившите “служби” и обявяване на всички техни служители за потенциални престъпници, така и обратната теза – за пагубната роля на реформата в този сектор. Авторите на анализа нямат амбициите да предложат истина от последна инстанция и разглеждат своя принос като необходима стъпка към осъзнаването на сериозността на рисковете от корупционна симбиоза в сектора за сигурност и наложителността от предприемане на мерки за нейното предотвратяване и неутрализиране.

¹ 2003 European Union Organised Crime Report, Europol, 2003, p. 8.

Втората част от анализа, посветена на сходните проблеми в Западните Балкани, е написана от Марко Хайдиняк, словенски изследовател, който работи в България.

1. СЕКТОРЪТ ЗА СИГУРНОСТ И ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В ПОСТКОМУНИСТИЧЕСКИТЕ ДЪРЖАВИ

1.1. КОМУНИСТИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО

Реформата на сектора за сигурност² е едно от най-важните условия за успеха на прехода от комунистическо към демократично управление на страните от Източна Европа. Преди всичко трябва да се отбележи, че става дума за комплекс от институции, които по различен начин се включват в решаването на задачата за гарантиране сигурността на демократичната държава и личната сигурност и защитеност на гражданите ѝ. Проблемът за дефинирането на термина “сектор за сигурност” не е езиковедски, а понятийно-съдържателен. В България, както и другаде в Източна и Югоизточна Европа той се появява сравнително неотдавна и продължава да поражда въпросителни и възражения. Неговото предимство пред “секретни служби”, “вътрешна сигурност”, “национална отбрана”, “правозащитни органи” и др. е, че е интегриращо понятие, т.е. обединява съответните органи и ведомства по функционален, а не по структурно-институционален признак.

Допълняемостта и преплитането на функциите на различните структури, включвани в понятието “сектор за сигурност”, както и липсата на институционална цялост, която да обхваща неговото функциониране, са резултат на различни фактори и причинно-следствени зависимости. В условията на комунистическо управление в страните от Източна Европа един от най-характерните структурно-институционални процеси е ведомствената сага на взаимоотношения между класическите полицейски служби и по-високите по ранг специални служби. Макар че подобен паралел може да бъде направен и със западните служби за сигурност, в условията на комунистическо управление това далеч не е чисто структурен проблем. Изграждането и поддържането на полицейската държава е в сърцето на политиката на комунистическия елит в тези държави. Връх в институционализирането на политическата репресивна машина е създаването на отделни институции с ранг на министерство (например “Щази” в бившата Германска демократична република) или комитет (Комитет за държавна сигурност – КГБ, в Съветския съюз), които на практика имат много по-важен статут от класическите полицейски служби, структурирани в Министерството на вътрешните работи. В рамките на подобна институция са обединени както класическите полицейски структури, така и службите за външно разузнаване, контраразузнаване и типичната политическа полиция (печално известното Шесто управление в българския Комитет за държавна сигурност). Единственото секретно звено, което не е включено в тази мегаструктура, е военната разузнавателна служба, оставена под шапката на Министерството на народната отбрана.

² В настоящата разработка не са анализирани рисковете от симбиоза между организираната престъпност и служителите от системата на Министерството на отбраната, тъй като темата изисква самостоятелно проучване.

Логично за подобна репресивна машина, насочена към защитата и възпроизвеждането на системата с цената на обезправяването на гражданите, е засекретяването на нейните функции, т.е. фактическото ѝ изключване от законодателството. Съответно както статутът, така и разписването на устройствените правилници на комунистическите “тайни служби” са чрез секретни укази, решения и постановления на висшите партийни и държавни органи. Този проблем е част от по-глобалната манипулация с правото в условията на комунизма. Според Лешек Колаковски първото условие за налагане на сталинския тоталитаризъм е изобщо премахването на правото³.

Засекретяването не само на обектите на дейността и информационните продукти на комунистическия сектор за сигурност, но и на неговия статут и функции на свой ред улеснява по-нататъшното изграждане на социалната среда на службите за сигурност, включваща и мрежата от външни сътрудници – агенти и информатори. Този процес е част от системата на всеобщо шпиониране като принцип на управление при комунизма⁴. Апаратът от външни сътрудници на сектора за сигурност представлява, ако се използва социологическият жаргон, “меката периферия” спрямо “твърдото ядро” на щатните агенти и полицаи. С други думи, голяма част от обществото в условията на комунистическо управление е интегрирана в система за шпионаж, в която правото е безсилно, а съответните служители на сектора за сигурност на практика са без контрол. В тази “сива зона” на шпионската държава границата между законност и престъпност е символична.

В условията на преход към демокрация след 1989 г. специфичните за този сектор техники на контрол, зависимост и въздействие, свързващи службите за сигурност и агентурния апарат, се използват като елементи на политическата “компроматна война” и корупционни схеми, чрез които бивши служители на тайните служби проникват и въздействат върху структурите на властта и средствата за масово осведомяване.

От комунистическия период датира и друга тенденция с потенциално криминален ефект – все по-активното въвличане на службите за сигурност в икономиката. То се мотивира, освен с традиционните разузнавателни и контраразузнавателни задачи, и с използването на бизнес контактите за получаване на техническа информация, от която страната е лишена поради ограниченията на КОКОМ⁵. Специализирането на агенти в често незаконни финансови и бизнес операции, създаването на задгранични дружества от сектора за сигурност в съответните държави и последвалото им незаконно

³ “Правото бе запазено наистина като система от процедурни правила, валидни по отношение на публичните дела. Но то бе напълно премахнато (и никога не бе възстановено) като правила, които биха могли да ограничават в която и да било точка всевластието на държавата спрямо индивидите. Същността на това право трябваше да бъде такава, че то никога да не нарушава принципа, третиращ гражданите като собственост на държавата. В най-важните точки тоталитарното право трябва да бъде неясно и неопределено, така че неговото фактическо приложение да зависи от произволните и изменящи се решения на изпълнителната власт, а всеки гражданин почти във всеки момент може да бъде смятан за престъпник... Правото е премахнато като инструмент за посредничество между държавата и хората и е превърнато в гъвкав инструмент, изцяло служещ на държавата” (Лешек Колаковски. Политиката и дяволът. С., 1994, с. 250–251).

⁴ Пак там, с. 252.

⁵ Координационният комитет за многостранен контрол над износа (Coordinating Committee for Multilateral Export Controls – COCOM) е основан от НАТО през 1949 г., за да контролира износа на оръжие и технологии с възможна двойна употреба за страните от Варшавския договор.

приватизиране от сътрудници на тайните служби са едни от източниците на зараждащата се икономика на престъпността в началото на преходния период.

Не на последно място трябва да се посочи и наследената от този период “култура на цинизма”⁶. Тя е съчетание между пренебрежението спрямо правата на “простосмъртните” граждани, безконтролната свобода на действие на служителите на службите за сигурност и чувството за принадлежност към таен елит, на който е поверена държавата. В условията на прехода този цинизъм мутира в нови форми на злоупотреба с информация и статут, които позволяват възпроизвеждане на неформални схеми на зависимост и влияние в обществото. Именно подобна нагласа се превръща в невидимата пречка за прехода от принципите на старата “държавна сигурност”, т.е. защитата на интересите на партията държава, към тези на “демократичната сигурност” и “човешката сигурност”, т.е. хуманизирането на критериите за сигурност.

1.2. СЕКТОРЪТ ЗА СИГУРНОСТ В УСЛОВИЯТА НА ПРЕХОДА

Най-голямата промяна в този сектор след рухването на комунистическата държава е новата функция на силите за сигурност, и новите цели и задачи пред тях. Както вече бе изтъкнато, главната функция на сектора за сигурност в рамките на партията държава е защитата на властта и интересите на практически неизменното партийно-държавно ръководство. Това е преди всичко политическа функция, което обяснява и високия статут на политическата полиция в комунистическия сектор за сигурност.

В условията на демокрация основната функция на този сектор е гарантирането на сигурността, правата и интересите на всички граждани на държавата. Секторът за сигурност в развитите демокрации, който също търпи трансформации след края на студената война, е част от демократичните институции и поначало би трябвало да въплъти модерните управленски принципи в съчетание с ценностите на демокрацията. Същността на реформата тук е превръщането му в прозрачен, ефикасен и ефективен сектор⁷. Това означава, че за тази зона на държавни тайни и секретност също са валидни публичните принципи и критерии за “добро управление” (good government principles)⁸.

Наред с това новата функция на сектора за сигурност трябва да се дефинира и на основата на анализа на рисковете за сигурността на страната в условията на прехода, както и на новите ѝ ангажименти в системата на международната сигурност.

Първото условие за реализирането на тази задача е извеждането на службите за сигурност и останалите институции на този сектор от зоната на ограничена легитимност и секретност и включването им в публичните институции на демократичната държава. Този процес се съчета с преосмисляне на мястото и взаимодействието на сектора за сигурност в новата йерархия на властите.

⁶ Kiernan Williams and Dennis Deletant, *Security Intelligence Services in New Democracies: The Czech Republic, Slovakia and Romania*. (London: Palgrave Macmillan, 2001), p. 20.

⁷ Alex Morrison, President, the Pearson Peacekeeping Center, Opening Statement to the *Security Sector Reform Conference*, Cornwallis, Nova Scotia, Canada, 29.11–1.12.2002.

⁸ Ibid.

Може с достатъчно основание да се твърди, че в по-голямата част от държавите от Източна Европа е постигнат обществен консенсус около приоритетите в преосмислянето на функциите на сектора на сигурност. Те могат да се резюмират по следния начин:

- деполитизация на сектора за сигурност, съчетана с частична или цялостна “лустрация”;
- премахване на политическата полиция и рефокусиране върху борбата срещу престъпността в рамките на страната и с международен характер;
- преодоляване на зависимостта от съветските/руските служби и установяване на нормални връзки и контакти със сродни сектори в развитите демокрации;
- гарантиране легитимността на силите за сигурност чрез приемане на публични закони, подзаконови актове и други документи, регламентиращи дейността им, и реинтегрирането им в системата на държавното управление;
- прозрачност и отчетност чрез създаване на система за извънведомствен контрол и надзор (парламентарен, съдебен и граждански), както и чрез преодоляване на излишната секретност на сектора;
- интегриране на националния сектор за сигурност в системата за сигурност на НАТО и ЕС.

Трансформацията на румънската “Секуритате”

От деветте служби, възникнали след разпадането на “Секуритате”, по-значимите са четири:

- Румънска служба за сигурност (SRI) – най-голямата от новосъздадените служби, като взема своя персонал от Дирекцията за вътрешна сигурност. Принципната ѝ задача е да събира информация за предотвратяване и борба със заплахи за националната сигурност на Румъния. Борбата с тероризма и антитерористичните акции се извършват съвместно с SPP. Приблизителният брой на служителите на SRI е между 10 000 и 12 000 души.
- Служба за президентска защита и охрана (SPP) – бившата Четвърта дирекция, отговорна за охраната на Чаушеску. Тя трябва да гарантира сигурността на президента, румънските партийни лидери и чуждестранните дипломати. В нея работят около 1500 души (повечето набрани от армията). Разделена е на три секции: сигурност на сгради, VIP и наблюдение.
- Служба за чуждестранно разузнаване (SIE) – поема дейността на CIE (службата за чуждестранно разузнаване на “Секуритате”). Създадена е през януари 1990 г.

- Служба за разследване и сигурност към Министерството на вътрешните работи (УМ 0215) – създадена от букурещкия отдел на “Секуритате”. Като цяло подновява практиките на “Секуритате”, които включват събиране на информация за румънци, живеещи, работещи или учещи в чужбина, за служители на чуждестранни фирми в Румъния, както и за пребиваващи чуждестранни граждани. Тя осъществява наблюдения и на политически личности, журналисти и синдикалисти, като е задължена да вкарва по-важната информация в компютърната система на SRI. През март 1994 г. в министерството се създава Дирекция за оперативно наблюдение и разузнаване

Следователно “деполитизацията” на сектора за сигурност е първата и необходима крачка, направена във всички посткомунистически държави от Източна Европа. Този процес има четири жалона:

- забрана със закон членството в политически партии на служителите в силите за сигурност;
- лустрация или отстраняване от ръководни длъжности във висшия и средния ешелон на лица, компрометирани в периода на комунистическото управление;
- съкращаване на агентурния апарат и ликвидиране на политически мотивирания контингент на информаторите;
- деполитизиране на функциите и департизиране (в смисъл на прекратяване на партийното членство) на кадрите в сектора за сигурност в условията на демократично развитие.

Първото условие е успешно осъществено и не предизвика съществени проблеми. Политическата полиция е ликвидирана като структура, олицетворяваща комунистическата злоупотреба със секретните и полицейските служби. Последвалата лустрация е най-успешна на най-високо равнище, но в някои източноевропейски страни не достига до средното управленско равнище. Във всички държави обаче се извършва подновяване на голяма част от състава на сектора за сигурност, което по принцип създава предпоставки за модернизиране на тези структури. Това е крачка и към променяне на самия тип разузнавателно-информационна или полицейска структура и дейности.

За разлика от лустрационните процеси в Югоизточна Европа, в страните от бившия Съветски съюз такива стъпки не са предприети. Луиз Шели посочва липсата на лустрация като една от основните причини, позволяваща и до днес на политическо-криминалното партньорство да процъфтява в страни като Русия и Украйна⁹.

⁹ Shelley, Louise, “Russia and Ukraine: Transition or Tragedy?”, in *Menace to Society: Political-Criminal Collaboration Around the World*, ed. Roy Godson, New Brunswick, USA and London (UK), Transaction Publishers, 2003.

Настоящата разработка ще проследи на основата на реформата в България връзката между посткомунистическата трансформация на сектора за сигурност и развитието на организираната престъпност. В частност ще бъде застъпена тезата, че незавършената реформа на този сектор в условията на прехода улеснява “партньорството” между служители на сектора за сигурност и организираната престъпност, започнало още в началото на прехода, както и че забавеният процес на въвеждане на принципите на доброто управление и липсата на обективна оценка и контрол над този ключов сектор развързват ръцете на корумпирани служители или цели звена, които подменят обществените с частни или групови интереси.

Особено показателни за инерцията на миналото са продължаващите в условията на многопартийна демокрация практики на манипулиране със служебна информация и възникване на черен пазар на компромати, които заливат средствата за масово осведомяване и насищат с дезинформация публичното пространство. В много от случаите корумпирани служители на сектора използват монополния си достъп до класифицирана информация и разпространяват компромати, които поставят “службите” в центъра на неформалните политически мрежи. Продължава да съществува и рискът от “официализиране” на всяка удобно манипулирана информация, т.е. нейното потвърждаване от авторитетен държавен източник.

1.3. СЕКТОРЪТ ЗА СИГУРНОСТ И КОНФЛИКТИТЕ В ЗАПАДНИТЕ БАЛКАНИ

Нови измерения придобиват и корупционните зависимости в пресечните точки между дейността на сектора за сигурност и основните действащи лица на трансграничната престъпност, което е предмет на анализ в трета глава на разработката. През 90-те години на миналия век Югоизточна Европа се превръща в интегрална част на международния трафик на дрога, хора и оръжие, а “балканският път” става метафора за трансконтиненталния “износ на престъпност” към страните от Западна Европа. Освен засиления трафик от Азия в резултат на либерализирането на граничния режим на Балканите причина за това явление е и наблюдаваният (особено в първата половина на десетилетието) бум на контрабандата с горива, храни и други стоки през границите на Югославия, която е поставена в ембаргов режим. Включването в организираната и мащабна контрабанда за Югославия на служители на сектора за сигурност на съседните ѝ държави става най-важният фактор за появата на корупционни мрежи, осигуряващи действието на трайни контрабандни канали.

В рамките на Западните Балкани симбиозата между сектора за сигурност и организираната престъпност придобива особено опасни размери в контекста на въоръжените конфликти, съпътствали разпадането на Титовата федерация и обособяването на независими постюгославски държави. В повечето от тях самият генезис на сектора за сигурност в новите държавни образувания има криминален произход – контрабандирането на оръжие с помощта на републиканските филиали на югославските служби за сигурност, офицери и структури на армиите и босове на криминални групировки придобива статут на патриотична и общественополезна дейност в рамките на национално-освободителната борба. Въоръжените конфликти в Югославия, както и ембарговият режим превръщат и Албания в интегрална част от трафика и

контрабандата при тоталната въвличеност на тайните служби – бившата “Сигурими” и други формации от сектора за сигурност на тази страна.

В самата Съюзна република Югославия (понастоящем Република Сърбия и Черна гора) симбиозата между сектора за сигурност и организираната престъпност е в основата на личния режим на Милошевич, а държавната контрабанда е представяна като патриотично усилие за оцеляване на страната в условията на международно ембарго. Убийството на демократично избрания премиер на Сърбия Зоран Джинджич от лидерите на мафиотска групировка, включваща бивши служители в елитни формации на сектора за сигурност, е свидетелство за рисковете от наследената от Милошевич неразчлененост на интересите на организираната престъпност и “службите” в реформиращата се постюгославска държава.

Въпреки тази специфика на разглеждания проблем в Западните Балкани налице са сходни закономерности с други посткомунистически държави в трансформирането на комунистическия сектор за сигурност. Предприеманите в тази насока стъпки ще придобиват все по-голяма яснота и целенасоченост с нормализирането на отношенията между новите държави от постюгославското пространство и със стабилизирането на обстановката в региона. Това ще позволи да се осъществи регионално сътрудничество между съответните национални институции за сигурност срещу трансграничната престъпност.

В заключение са разработени общи препоръки за ускоряване на реформите, които са изготвени на основата на анализа на новите рискове както за самия сектор за сигурност в посткомунистическите държави, така и за сигурността на реформиращите се общества в тази част на света.

2. ОПАСНОСТТА ОТ СИМБИОЗА НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ И ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В БЪЛГАРИЯ

2.1. ТРАНСФОРМАЦИЯ НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ В ПРЕХОДНИЯ ПЕРИОД

Трансформирането на комунистическата Държавна сигурност¹⁰ следва непосредствено политическата промяна на 10 ноември 1989 г. Само за няколко месеца (от януари до май 1990 г.) на практика тя престава да съществува. С поредица от укази и решения на Държавния и Министерския съвет са извършени кардинални структурни промени, имащи за цел да премахнат политическата полиция и да децентрализират останалите подразделения. Любопитно е да се отбележи, че тези подзаконови нормативни актове не са обнародвани.

Критиците на тогавашното правителство на социалиста Андрей Луканов твърдят, че спешните реформи между другото целят и чрез демонизирането на бившите тайни служби греховете на Българската комунистическа партия да се прехвърлят върху Държавна сигурност.

Трансформиране на Държавна сигурност

- Закрита е политическата полиция (Шесто управление на Държавна сигурност)¹¹.
- Разузнаването (Първо главно управление) е прехвърлено в подчинение на президента. Преименувано е в Национална разузнавателна служба (НРС)¹².
- Второ главно управление и Четвърто управление на Държавна сигурност са реструктурирани, като на базата на контраразузнавателните отдели е създадена Национална служба за защита на Конституцията (НСЗК). През юли 1991 г. тя е преименувана в Национална служба за сигурност (НСС)¹³.

¹⁰ Официално наименованието на тази институция е Комитет за държавна сигурност (КДС).

¹¹ Закон за МВР, 16 юли 1991 г., отменящ Указ 1670 за Държавна сигурност от 1974 г. и необнародван Указ № 1474 от 1974 г. за дейността на Държавна сигурност.

¹² Указ № 152 на Държавния съвет от 1990 г. и Указ № 17 на президента на Република България от 1990 г. С Постановление № 216 на Министерския съвет от 4 ноември 1991 г. е регламентирано мястото на НРС в системата на държавните органи на Република България, през 1996 г. тя е включена в Закона за отбраната и въоръжените сили, през 2002 г. е извадена от състава на въоръжените сили, но е оставена в преходните разпоредби на Закона за отбраната и въоръжените сили до изработването на закон за НРС.

- Трето управление – Военно контраразузнаване (ВКР) е прехвърлено в структурата на Министерството на отбраната.
- Главно следствено управление (ГСУ) на Държавна сигурност е реструктурирано и продължава да функционира като Национална следствена служба (НСС)¹⁴.
- Пето управление (Управление “Безопасност и охрана”) е прехвърлено на подчинение на президента. Преименувано е в Национална служба за охрана (НСО)¹⁵.
- През юли 1991 г. е създадена нова служба – Централна служба за борба с организираната престъпност (ЦСБОП), която впоследствие е преименувана в Национална служба за борба с организираната престъпност (НСБОП). Тя има сравнително ясно изразени полицейски функции.
- С поредица от заповеди на министъра на вътрешните работи са създадени Бюро за оперативно издирване (БОИ) и Служба за оперативно-техническо издирване (СОТИ).

Паралелно със структурните промени са извършени съществени кадрови съкращения във всички управленски и изпълнителски равнища на Държавна сигурност. За периода до 1991 г. те обхващат над 50 % от служителите, като в най-голяма степен са засегнати Шесто управление (политическата полиция) и Научно-техническото разузнаване (НТР), висшият и средният ръководен състав, служителите с трудов стаж до пет години, както и тези със стаж двадесет и повече години. Не по-малък процент са съкратени и през периода 1991–1992 г. от кабинета на Филип Димитров. Според бившия член на този кабинет Димитър Луджев двете вълни от съкращения обхващат около 12 000–14 000 души¹⁶.

¹³ Закон за МВР от 16 юли 1991 г., отменен със Закона за МВР от 1997 г. Второ главно е преименувано в Национална служба за защита на Конституцията, но още през 1991 г. вече се нарича Национална служба за сигурност.

¹⁴ Главно следствено управление се създава с Указ № 1138 от 1979 г., НСС се създава със Закона за Висшия съдебен съвет, приет през 1991 г.

¹⁵ Постановление № 101 на Министерския съвет от 1991 г. и Постановление № 151 на Министерския съвет от август 1992 г. С второто се приема и Правилник за устройството и дейността на НСО.

¹⁶ Вж. Труд, 18 окт. 1995; Първият вътрешен министър след промяната през 1989 г. генерал Атанас Семерджиев споделя следното за принципите при осъществяваните реформи: “...Набелязахме строги принципи, според които на освобождаване подлежаша преди всичко служители в пенсионна възраст, а в някои случаи и колеги, които макар и да не бяха стигнали този праг, вече бяха придобили право на пенсия, както и току-що постъпили оперативни работници... Бяхме наясно, че разпиляването на добрите специалисти би предизвикало изпадането на службите във функционална безпомощност. Смятахме го за неоправдано и от финансова гледна точка, защото подготовката на всеки един струваше колосални средства. ...Съкращението най-силно засегна поколенията между 45 и 55 години, а тъкмо те бяха носители на високите знания и опита. В много случаи поради началнически субективизъм бяха освободени по-добрите, а не по-слабите. Най-негативни се оказаха последиците от указанието за удовлетворяване на рапортите за освобождаване по собствено желание. От него се възползваха предимно най-добрите. Това безусловно беше загуба” (вж. Труд, 1 ноем. 1994).

След извършените структурни и кадрови промени Държавна сигурност престава да съществува. Новосформираните специални служби са поставени под “шапката” на Министерството на вътрешните работи, Министерството на отбраната и президентската институция. Постигнат е известен баланс между тях като специфични информационни структури, но за сметка и на професионалната им координация. Децентрализацията и кадровите съкращения ги редуцират до равнище, което не би позволило тяхното репродуциране в тоталитарен тип. Същевременно този своеобразен колапс за дълъг период от време не им позволява да изпълняват нормалната си превозащитна роля.

Част от съкратените кадри на службите за сигурност се вливат в полицейските служби на новото Министерство на вътрешните работи, в частност в новосформираната НСБОП. Наред с Национална служба “Полиция” с нейните 27 регионални дирекции е създадена и Гранична полиция¹⁷, която получава правомощия за охрана на държавната граница и контрол за спазването на граничния режим, както и Национална служба “Жандармерия”.

През първия период на прехода полицията също преживява период на шокови съкращения, отрицателно отношение от страна на средствата за масово осведомяване и обществеността и политизация на кадровите начинания. Това допринася за вливането на част от съкратените или недоволни служители на Министерството на вътрешните работи в структурите на сенчестата икономика.

2.2. НАВЛИЗАНЕ НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ В СИВАТА И ЧЕРНАТА ИКОНОМИКА

Участието на корумпирани действащи полицаи или на служители на Народната милиция в криминализирането на прехода също не може да бъде пренебрегнато. Важно е да се разграничи престъпната симбиоза при служителите на Държавна сигурност и при тези от бившата Народна милиция (или полицията). Тъй като Народната милиция преди началото на прехода има задачата да работи за ограничаване на криминалната престъпност и да охранява обществения ред, на практика именно в тези области са съсредоточени информационните ѝ мрежи (агентите), както и опитът на нейните служители. Съвсем естествено е участието на корумпирани бивши милиционери и полицаи в престъпни схеми да става именно на тези равнища.

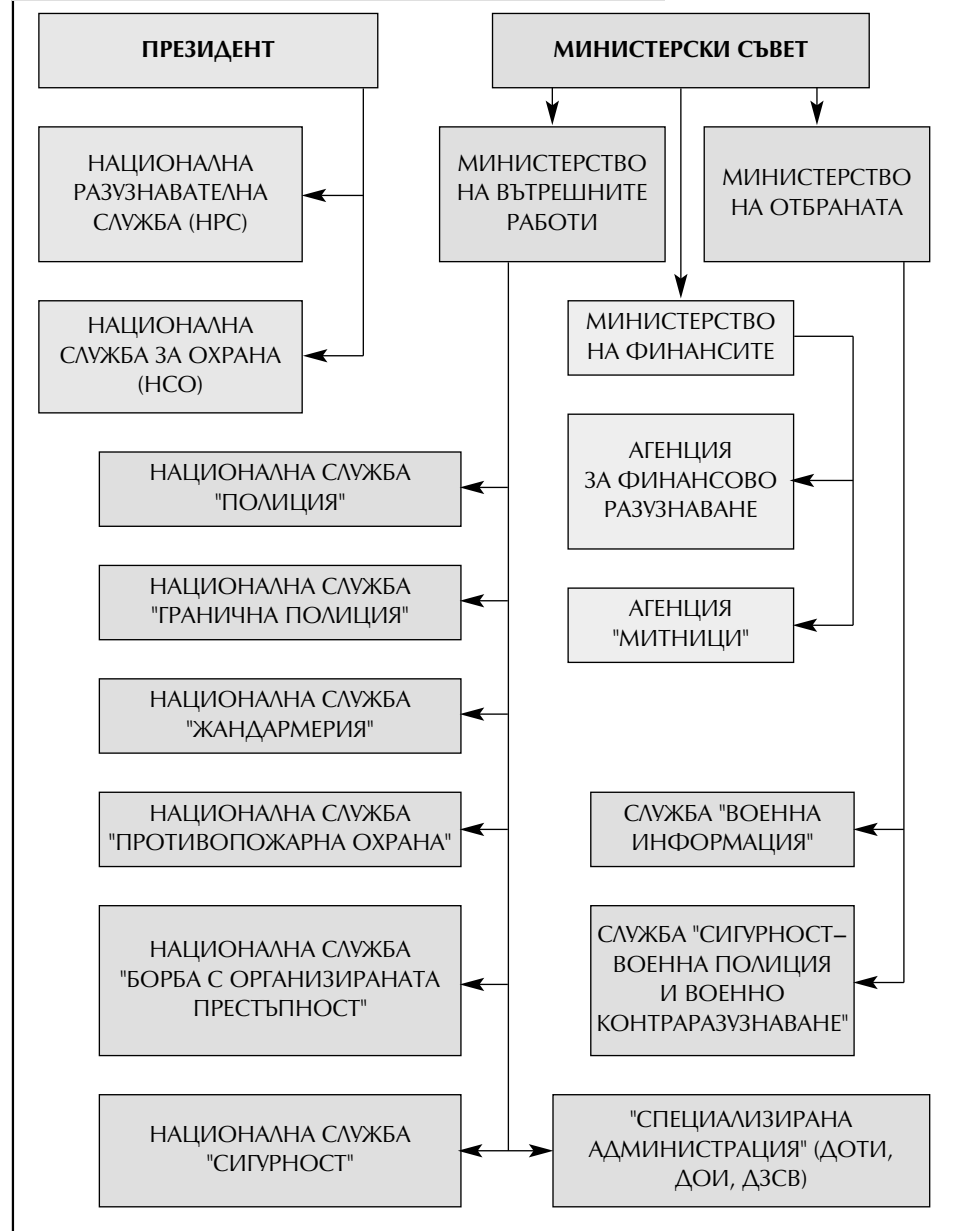
Извършените значителни кадрови съкращения в сектора за сигурност постигат първоначалната цел на прехода – ликвидиране на репресивната държавна машина и създаване на предпоставки за установяване на граждански контрол над полицейските служби и службите за сигурност.

Обратната страна на тези процеси обаче се изразява в множащите се доказателства за нарушаване на националната сигурност и правата на човека в резултат на отслабената роля на сектора за сигурност на редица източноевропейски държави, включително и на България. Една от най-опасните тенденции след 1989 г. е именно обвързването между бивши и настоящи

¹⁷ В началото на 90-те години охраната на границите все още се извършва от Гранични войски.

служители от българския сектор за сигурност, от една страна, и криминалните и полукриминалните групировки, които паразитират върху правния и институционален хаос – особено през началните няколко години на прехода.

Таблица 1. Секторът за сигурност в България

Причините за това “партньорство” трябва да бъдат потърсени в няколко посоки. Две от тях обаче имат определящо значение за този феномен:

- навлизането на службите за сигурност в сивата и черната икономика;
- ролята им за възникването на корупционна среда в рамките на публичния сектор.

Тези две направления могат да се обозначат като област на неформални силови мрежи, в които политически и икономически интереси са тясно преплетени. Чрез механизмите на корупцията тези мрежи създават политически чадър за дейността на криминалните и полукриминалните структури в посткомунистическите държави.

2.2.1. Държавна сигурност и икономически престъпления

Примерът с България показва, че още в условията на комунистическо управление е взето решение за по-активно участие на “тайните служби” в икономиката на страната, като за целта е създадено Научно-техническо

разузнаване (НТР)¹⁸. Сред най-важните операции от този период трябва да се посочат проектите “Нева” и “Монблан”, чрез които се осигуряват висши технологии в нарушение на международното ембарго. Впоследствие Научно-техническото разузнаване е в основата на създадените от Държавна сигурност задгранични дружества.

Проектът “Нева”

Секретният проект “Нева” (1984 г.) е създаден, за да осигурят на България и Съветския съюз висши технологии, върху които КОКОМ (Координационен комитет за многостранен контрол над износа) е наложил ембарго. “Монблан” (1986 г.) подпомага основния проект, като организира “неявни фирми” в чужбина, а приходите от тях се натрупват в чуждестранни банки. Смята се, че чрез двата проекта са придобити технологии за около 1 млрд. долара. По реализирането на проектите работи Научно-техническото разузнаване, а контролът над постъпленията е възложен на Държавна сигурност (Първо главно управление). Пряк резултат за България от тези проекти е старозагорският завод за дискови запаметяващи устройства (ДЗУ – Стара Загора). Зад граница е създадена фирмата прикритие “Инсис”, към която по-късно заработва скандално известната “Инко”.

“...За периода 1981–1986 г. по оценки на наши потребители ефектът на НТР се изчислява годишно на 580 млн. долара. Това означаваше, че такава стойност щяха да имат технологиите, ако ги бяхме купили. ...През 1986–1989 г. пак по преценка на нашите потребители ефектът е бил 350 млн. долара...”¹⁹.

Друго измерение на създаваната от Държавна сигурност паралелна икономика са контролираните от тайните служби контрабандни канали за оръжие, акцизни стоки и забранени лекарствени средства. За целта още в края на 70-те години на XX век в държавната монополна структура за износ на оръжие е създадена специална дирекция, позната под името “скрит транзит”. Нейната основна дейност е контрабандата на оръжие за трети страни. Оперативното

¹⁸ През 1980 г. е създадено Научно-техническото разузнаване, което, наред с Външнополитическото разузнаване, е част от Първо главно управление на Държавна сигурност. Малко по-късно – през 1986 г., е създадено и икономическо направление в рамките на Второ главно управление (контраразузнаване), което осъществява контрол над националното стопанство. Наред с тези служби за сигурност, активност развива и Икономическата полиция, която е структура на Министерството на вътрешните работи. За периода 1975–1982 г. в рамките на Второ главно управление на Държавна сигурност работят четири отдела по линия на икономиката: търговски, икономически, транспортен и държавна тайна. Със Заповед К-2038 от 13 април 1982 г. е създадено направление “И” към Второ главно управление, структурирано в пет отдела: търговски, два икономически, транспортен и държавна тайна. Със Заповед Т-32 от 23 март 1986 г. е сформирано самостоятелно централно Четвърто управление на Държавна сигурност с осем отдела: два икономически, търговски, транспортен, държавна тайна, информационно-аналитичен, активни мероприятия, военно контраразузнаване в железопътните войски.

¹⁹ Интервю с бившия началник на Научно-техническото разузнаване генерал Георги Манчев, Антени, № 26.

ръководство се осъществява от група служители от икономическото управление на контраразузнаването (Второ главно управление на Държавна сигурност). За развитието на тази дейност са създадени редица фирми, в които работят служители на Държавна сигурност. Освен за оръжие каналите се ползват за нелегално преминаване на хора – главно преследвани в собствените си държави за комунистическа или терористична дейност и дори за трафик на исторически ценности²⁰.

Трудно е да се прецени броят на служителите на Държавна сигурност, участвали в тези полулегални икономически дейности, но във всички случаи към 1989 г. в България съществува внушителна група хора от сектора за сигурност, интегрирани в легално съществуващи стопански структури, занимаващи се с дейности, които както тогава, така и в условията на демокрацията попадат в категорията на престъпна трансгранична дейност. Друг е въпросът, че при комунистическото управление те изпълняват “държавна поръчка” и дейността им се смята за общественополезна. Това обстоятелство обаче не променя констатацията, че упражняваната от името на държавата незаконна дейност преди 1989 г. се превръща в една от най-важните предпоставки за последвалото срастване между “агенти” и организирана престъпност, особено характерно за първия период на прехода.

2.2.2. Секторът за сигурност и организираната престъпност

В началото на 90-те години на миналия век паралелно протичат три ключово важни процеса от гледна точка на взаимовръзката служби – организирана престъпност: посткомунистическо трансформиране на Държавна сигурност, възникване на български частен сектор чрез регистриране и начало на дейността на първите частни компании, бурен ръст на престъпността, като цяло, и поява на организираната престъпност, в частност.

Взаимовръзката между тези три явления е очевидна: разграждането на старата полицейска държава силно ограничава репресивните и контролните функции на публичния сектор, докато либерализацията на частната инициатива развързва ръцете на по-предприемчивите за стопански дейности, които често граничат с престъпността. В нечистия бизнес се включват и освободените в резултат на амнистиите криминални престъпници от времето на социализма. Голям резерв на организираната престъпност обаче се оказват професионалните групи от силовите спортове и в частност клубовете и школите по борба, които обхващат цялата страна. С абдикирането на държавата от подкрепата ѝ за спорта в началото на прехода тези спортисти се оказват без перспектива за професионално и социално развитие и “най-предприемчивите” запълват нишата

²⁰ В доклада “Данов” от 1991 г. (по името на бившия министър на вътрешните работи Христо Данов) се твърди, че през разглеждания период в София е открито представителство към ВТО “Интеркомерс” на фирма “Икомеv” – Лихтенщайн, фактически поемащо дейността на Трета дирекция на “Кинтекс” без скрития транзит на оръжие. В “Икомеv” се вливат фирмите на “Кинтекс” – “Олтрейд” и “Сокотрейд”, като същевременно “Икомеv” участва в “Лотос” ООФ – българо-австрийска фирма за специфични банкови операции и други фирми. За ликвидиране на запасите от оръжие на стойност 20 млн. долара, подготвени от “Кинтекс” за реекспорт, е създадена фирма “Инар”. На отговорни длъжности в тези фирми са назначавани действащи и бивши служители на Държавна сигурност, имали в повечето случаи и преди това отношение към тази дейност.

в либерализирания охранителен бизнес, а впоследствие и в застрахователната дейност. Всъщност особено през първата половина на 90-те години "борците" се занимават с организиран и масов рекет над стопански обекти, като с помощта на физическо насилие осигуряват договори със собствениците им първоначално за охраната на обектите, а впоследствие и за силовото им застраховане. Успоредно с това борците и другите силови групировки навлизат и в традиционните сфери на черната икономика, като проституция, хазарт, контрабанда, наркотрафик и др.

Възникване на организираната престъпност в условията на прехода

Ако през 1989 г. регистрираните престъпления от Министерството на вътрешните работи в България са 59 642, или 663 на 100 000 души от населението, през 1992 г. вече са 224 196, или 2646 престъпления на 100 000 души. Това е близо четири пъти повече в сравнение с 1989 г. Върхът на регистрираните престъпления в страната е през 1997 г., когато общият им брой достига 241 732, или 2898 на 100 000 души от населението. В същото време малка част биват наказани. През 1989 г. всяко трето престъпление е наказвано, а в периода 1992–1994 г. – едва всяко двадесето²¹. Другата характерна черта на бума на престъпленията е, че голяма част от тях се характеризират с груповост.

Всички тези събития и процеси съвсем естествено предизвикват възникването на организирана престъпност в България. Върху това влияят и редица международни процеси, интеграцията и глобализацията на престъпността в световен мащаб.

Всяко определение обаче на организираната престъпност винаги е непълно или неточно поради изключителното многообразие на формите и непрекъснатата промяна и изобретателност за извършване на престъпления и функциониране на организираните престъпни групи.

В резултат на трансформациите служителите на комунистическия сектор за сигурност се чувстват изоставени от "своите" (т.е. от реформираната бивша комунистическа партия), страхуват се от политически репресии, нямат допълнителна квалификация²². Естествено е включването на част от тях в бизнеса, където поставят своите специфични знания, контакти и дори агентура в услуга на често полукриминални стопански групировки. Техни партньори са предишни стопански ръководители от комунистическата номенклатура, които са в най-изгодна стартова позиция на етапа на възникването на българския финансово-икономически частен сектор.

Освободените от Държавна сигурност служители разполагат със специфични умения, много лични връзки в страната и чужбина, "собствена" информационна мрежа и бази данни за лица, фирми и организации. За да реализират тези си възможности, те се нуждаят от финансовата подкрепа на успоредно

²¹ Източник: Министерство на вътрешните работи.

²² Вж. Труд, 12 февр. 2001.

формиращите се частни компании. В резултат възникват и първите частни информационни структури, занимаващи се с набирането на информация за лица, фирми и организации. За отбелязване е, че част от първоначалните собственици на тези компании, пряко или косвено, са свързани с Държавна сигурност. В периода 1990–1996 г. някои от компаниите разполагат със свои информационни структури със стотици служители. Немалка част от тях са от бившата Държавна сигурност. В процеса на изграждане на пазарно стопанство частните информационни структури подпомагат ефективно агресивната политика на своите компании. При “силовото” заемане на съответни пазарни позиции или при налагането на незаконни механизми за обогатяване на практика те се противопоставят на самата държава – противопоставяне между корпоративни и държавни интереси.

Частните информационни структури не са само приоритет на големите български компании – съществуват и много по-малки и самостоятелни структури, които често под формата на “охранителна дейност” предлагат специфични услуги, включително и използване на специални разузнавателни средства. В печата са публикувани и тарифите за подслушване – едночасова касета със запис от незаконно подслушван телефон се продава между 75 и 100 долара²³.

Проблемът се усложнява и от обстоятелството, че липсват законови регламенти за дейността на частните информационни структури (звена за “корпоративен шпионаж”), както и такива, които да регулират отношенията им със службите за сигурност.

Същевременно се наблюдава и обратен процес. Част от служителите от бившата Държавна сигурност, след като са работили в частни компании с твърде съмнително реноме, са връщани отново в службите за сигурност. За някои от тях се твърди, че са продължили да работят за частни корпоративни интереси, използвайки новите си позиции в правозащитните държавни институции.

Друго обстоятелство, което допринася за преплитане интересите на бившите служители на Държавна сигурност с подземния свят, е незаконното приватизиране на материалните активи на Научно-техническото разузнаване (НТР). Както беше отбелязано, то е една от първите структури на Държавна сигурност, която е изцяло закрыта. Така контролът над въпросните активи остава в ръцете на ограничен кръг лица, които обикновено не са легитимни икономически актьори. Създадени са условия за незаконно приватизиране на средства, свързани с проектите “Монблан” и “Нева”. На практика след 1990 г. те престават да се изпълняват, но остават “ДЗУ – Стара Загора” и неговите задгранични дъщерни предприятия – фирмите “Инсис” и “Инко”. Именно техните активи стават обект на съмнителна приватизация в периода 1990–1993 г. Осемте външноотърговски дружества на ДЗУ са разпродадени, но според печата купувачите са подставени лица, а целта на разпродажбата е да прикрие следите на изтеклите пари, като същевременно се приберат остатъците в сметките на правоимащите²⁴.

²³ Вж. Труд, 11 окт. 2000.

²⁴ Вж. Демокрация, 6 дек. 1994.

През този период мнозина бивши полицаи използват неясния статут на външнотърговските дружества, които са под контрола на Първо и Второ главно управление на Държавна сигурност, за да избегнат ембарговите ограничения по нео-КОКОМ²⁵, и след закриването на Министерството на външнотърговските връзки тайно приватизират задграничните фирми.

Извършен е и друг вид незаконна приватизация на материалните активи на разузнаването (НТР). Както вече бе отбелязано, в периода 1990–1991 г. Държавна сигурност създава десетки фирми в страната и чужбина. Първоначално те са държавни, а по-късно са трансформирани в частни. Появи се информация за петнадесет такива фирми, които са регистрирани в страната, но се смята, че са много повече²⁶. Освен това са приватизирани и каналите и част от агентурния апарат на Държавната сигурност и Народната милиция.

2.2.3. Участие в охранителни фирми

В началото на прехода предишни служители на Държавна сигурност използват два основни механизма за незаконна приватизация – чрез кредитиране в брой и създаване на паралелни частни предприятия и чрез незаконно трансформиране на държавни фирми в частни. В началото на 90-те години към тях се добавя и трети механизъм – създаването на частни охранителни фирми от бивши служители на сектора за сигурност и преди всичко от съкратени служители на Народната милиция. Фактът, че те навлизат в територия, която първоначално е овладяна от криминалните структури, допринася за включването на част от тези фирми и/или техни служители в организирана престъпна дейност.

Решаваща роля за разширяване бизнеса на охранителите през разглеждания период изиграва абдикирането на държавата от нейни ключови функции. Министерството на вътрешните работи се оттегля от охраната на стопанските обекти, особено в процеса на приватизация. Тъй като вече няма бюджет за подобна дейност, естествено е тя да бъде подчинена на пазарните принципи и да се съсредоточи в частния сектор. В рамките на този нов бранш се очертават разграничителните линии между криминалните структури, използващи легалното прикритие на етикета “охранител”, и компаниите, които се опитват да създадат ниша за своя бизнес, придържайки се към легални методи. Същевременно се открояват и някои функционално-териториални различия между охранителните фирми.

²⁵ Нео-КОКОМ или „Новият форум“ е временното название на контролните механизми на КОКОМ, които се трансформират във Васенаарската договореност, като съоснователи са ЕС, Русия и Вишеградската група.

²⁶ Пред журналистката Ангелина Петрова анонимен ръководител на тази структура споделя следното: “...През 1989–1990 г., когато започна масово съкращение, направихме няколко съвещания. На първите две или три поканих целия състав да даде предложения как ще оцеляваме като структура. После в по-тесен кръг по-опитните решихме да се направят фирми, които да работят. ...И след като закриха направлението, те останаха да съществуват заради хората, които работеха в тях, там да си вадят хляба. Но разузнаването не е давало пари за тези фирми. С изключение на три фирми. По закон за регистрация трябваше да се внесат 10 000 лева. Ние взехме решение да се дадат тези пари в заем. Но задължихме хората в рамките на 3 или 6 месеца да ги върнат” (вж. 24 часа, 13 авг. 1994).

Борците и другите

Три са големите криминални групи, които първоначално си поделят територията на страната – бригадите на борците, на нинджите и на боксьорите. Голяма част от сегашните подземни босове започват кариерата си в страни от Централна Европа, където се занимават с кражби на коли, измами при размяна на валута, сводничество и всичко, което носи бързи печалби. Борците създават строга йерархия, която им осигурява високи печалби и контрол. Босът получава процент от престъпните дейности, след него са бригадирите, които командват редовите членове на бригадите и накрая са обикновените бойци изпълнители. Постепенно основният им бизнес стават кражбата на автомобили и рекетът на проходащия частен бизнес под формата на охрана.

Градовете, в които има спортни училища, се превръщат в естествени центрове на подобни престъпления. Успоредно с престъпните действия по магистралите малките и сплотени групи на спортистите започват да завладяват столичните хотели и да установяват контрол над проституцията.

С насилие “борците” поставят под контрол малките улични банди и събират от тях данък за всяко извършено престъпление. Те вземат част от стойността на откраднатото, но поемат защитата на крадеца пред полицията и пред другите групировки. За целта купуват полицаи и следователи, наемат адвокати, търсят политически контакти.

След 1992 г. рекетът е основен “поминък” на бригадите на борците и другите спортисти.

Разликата между борческите охранителни фирми и тези на експолиците е, че “борците” покриват главно заведенията, туристическите обекти и по-малките офиси. Бившите служители на сектора за сигурност заради добрите си връзки с номенклатурата залагат на охраната на големи държавни фирми, частни структури и банки. Така на тях не им се налага да рекетират на дребно, за да печелят парите си, както правят охранителите бивши спортисти. През 1992 г. и особено в периода 1993–1994 г. започват и първите конфликти между двата типа охранителни фирми.

За телохранители бившите полицаи привличат пенсионирани или уволнени свои колеги и/или военни. До 1994 г. съществува и практиката действащи полицаи да бъдат и на държавна, и на частна работа. Това осигурява на охранителните фирми на бивши служители на Министерството на вътрешните работи двойна застраховка – първо, техните охранители са по-добре обучени от тези на бившите спортисти; второ, винаги могат да разчитат на бърза полицейска намеса. Подобна практика продължава да съществува, макар и не в толкова широки мащаби.

В стремежа си да създадат добър имидж бившите полицаи привличат към своите охранителни фирми действащи служители от специализираните полицейски подразделения, обучени за борба с особено опасни престъпници.

Такива са баретите от подразделението за борба с тероризма, спецотрядите, изградени в регионалните дирекции на вътрешните работи, отряда за борба с безредиците, подразделението на “делфините” във Варна и др. Голяма част от тях напускат министерствата на вътрешните работи и отбраната и създават свои охранителни фирми.

Някои от тези структури вземат надмощие над охранителните фирми на бившите спортисти заради безкомпромисността и уменията си да действат достатъчно професионално във всяка ситуация и заради естествения страх на бандитите от тях. Впоследствие обаче голяма част от тях на свой ред се криминализират заради тесните контакти със силовите структури и наложените правила от другите охранителни фирми. Възникват и партньорства между първоначално съперничаещи си фирми. Фирмите на бившите барети също мутират в застрахователни компании.

През 1993 г. се стига до сблъсъци на охранителни фирми на бивши полицаи и спортисти. Те са най-характерни в борбата за контрол над морските курорти. Който охранява курортите, контролира хотелите и заведенията, обмяната на валута, доставките на хранителни стоки и алкохол, хазарта и проституцията там.

След като курортите попадат под контрола на охранителите, те започват с подставени фирми да наемат хотели и заведения под аренда. През 1995 г. е и началото на незаконните строежи по цялото Черноморие – луксозни заведения на групировките. Ето защо сблъсъците по морето през 1993 г. са показателни за изграждането на организираната престъпност у нас. Въпреки че вече съществува някакво разпределение на морските и планинските курорти между силови структури и бивши полицаи, преди всеки сезон продължават скандалите за надмощие. Честите смени на директорите на туристическите комплекси, правният хаос, неизяснената собственост и закъснялата приватизация допълнително създават предпоставки за корупция и симбиоза между престъпници, бивши полицаи и стопанска номенклатура.

2.2.4. Участие във финансовия сектор и банковата криза

Интересите съвсем закономерно се насочват и към финансовия сектор. В управите на редица от фалиралите впоследствие банки се оказват щатни или нещатни служители на бившата Държавна сигурност – включително от Първо и Второ главно управление (външнополитическото разузнаване и контраразузнаването), Шесто управление, Пето управление – “За безопасност и охрана”, и т.н. В създаваните по онова време частни банки функционират и мощни звена за сигурност и информация, които по правило се ръководят от бивши служители на Държавна сигурност и Министерството на вътрешните работи.

Законът за банките и кредитното дело от 1992 г., с който се въвежда забрана за назначаване в банките или за избиране в ръководните им органи на бивши служители и сътрудници на Държавна сигурност (наред с други категории участници в управлението на комунистическата държава), е атакуван от 49 депутати от Българската социалистическа партия в 36-ото народно събрание. С Решение № 8 от 27 юли 1992 г. Конституционният съд обявява текста за противоконституционен.

Въпреки факта, че засега няма официална информация за принадлежността на някои от собствениците на фалирала банки към Държавна сигурност, на обществото са известни някои такива факти. Всъщност почти няма банка, която да не е имала по някакъв начин допир до бившите комунистически служби.

В крайна сметка масовите банкови фалити и хиперинфлацията в периода 1996–1997 г. безспорно укрепват “икономическите позиции” на бившите служители на Държавна сигурност и затвърждават впечатлението, че голяма част от тези банки са създадени, за да бъдат източени. Макар мнозина и досега да поставят под съмнение организирания характер на банковите фалити, не е трудно в схемите да се свържат все едни и същи лица.

Банковите фалити не изненадаха експертите. Месеци преди да започнат да функционират схемите за източването на банките Министерството на вътрешните работи изготвя “секретен доклад”, в който те са описани в детайли. В този документ е обявено, че държавни и частни банки са изнесли през митницата на софийската аерогара 2811 кг ценни пратки, съдържащи американски долари (един милион в купюри по 100 долара тежи 8 кг)²⁷.

Чистата финансова загуба на поставените под надзор банки към 31 май 1996 г. възлиза на над 33,6 млрд. лв. и надвишава значително собствения им капитал, като отрицателната капиталова адекватност на някои от тях надхвърля 50 %²⁸.

Всичко казано дотук очертава следните тези:

- Много от банките в България, фалирала през 1996 г., са създавани с намерението да натрупат средства, да получават рефинансиране и в крайна сметка да бъдат източени.
- Повечето са организирани от свързани лица, а в немалко случаи кредити са раздавани на същите тези свързани лица – порочно самокредитиране, довело до изпразване на трезорите. Така срещу залагане на акциите даден член на надзорния съвет е получавал – лично той или свързани с него фирми, милиони долари кредити, които, разбира се, не е имал и намерение да връща.
- Част от тези банки са създадени чрез теглене на кредити или чрез гаранции от Държавна спестовна каса, което изначално идва да покаже, че изобщо липсва намерение да просъществуват дълго време и че не са могли да разчитат на истински финансов ресурс.
- В повечето от тези банки работят бивши експерти на Министерството на вътрешните работи и Държавна сигурност, включително на отговорни позиции.
- Немалко от негарантираните или от т.нар. лоши кредити са отишли в силовите и най-вече в икономическите групировки.

²⁷ Документът е цитиран в пресконференция на Едвин Сугарев от ноември 1996 г.

²⁸ Петя Шопова, Йордан Цонев. Доклад за причините, довели до краха на банковата система. *Парламентарна Комисия за противодействие на престъпността* (публикуван в *Банкеръ*, № 21, 24–30 май 1999).

- В доста случаи са създавани различни банки, като са използвани едни и същи капитали. Много често са теглени милиони долари кредити срещу едно и също обезпечение от една и съща банка.
- Волно или неволно безразличие към случващото се в банковата и изобщо във финансовата система от страна едновременно на изпълнителната, законодателната и съдебната власт в периода 1991–1997 г. – закъснели разпоредби за фалитите, липса на адекватни наказателни текстове, слабо банково законодателство, допускане в системата на хора, нямащи нищо общо с финансите и банките, липса на каквато и да е отговорност и на адекватно противодействие от страна на Министерството на вътрешните работи и специалните служби.
- Създаване на условия за настъпилата през 1996 г. хиперинфлация, използвана за улесняване престъпната дейност на т.нар. кредитни милионери (огромното обезценяване на лева “изяжда” техните дългове към банковата система).

Източването на банки в България през 90-те години

Обобщение на явлението “източване на банки” е направено от парламентарната Комисия за противодействие на престъпността и корупцията в 38-ото народно събрание, известна повече като “Антимафия”. Според специалния ѝ доклад на тази тема вследствие на фалита на редица банки са нанесени щети на:

- бюджета на страната – по изпълнение на Закона за защита на влоговете и сметките в търговските банки – 108 млрд. лв. и 206 млн. щ.д.;
- на Държавната спестовна каса – 103,6 млрд. лв. – това е рефинансирането от нея към търговските банки (данните не са точни, защото рефинансирането е извършвано в различни периоди при различно съотношение на лев към долар);
- на Българската народна банка – 143 млрд. лв. (само главници).

В доклада се отбелязва, че в периода на роене на частните банки – 1991–1994 г., фактически липсва нормативен документ, в който да има изискване за произхода на капитала преди да се даде лиценз. Забраната да се организира банка със заеман капитал идва едва през 1994 г. И неслучайно банките, които са лицензирани след това нормативно ограничение, не фалират, за разлика от останалите. Именно обстоятелството, че почти всички са създадени със заеман капитал, че има т.нар. кухи обеми в собствения им капитал, дава най-силно основание те да се смятат за мъртво родени и че появата им е за криминални цели, а не за нормално банкиране. Методичното им и последователно създаване, а и издаването на разрешителни от страна на ръководството на БНБ пък дават основание да се смята, че става дума за организирани схеми, управлявани от няколко лица.

В парламентарния доклад е посочено, че БНБ не е упражнявала достатъчен контрол, допускала е лицензиране на “кухи структури” и се е поддавала на политически внушения при издаването на лицензи. Критики са отправени и по повод на контрола на банките, както и за рефинансирането.

След този доклад става известно, че невърнатите кредити са в размер на над 2,5 млрд. лв., или близо 1,5 млрд. евро. След приемането на закона за т.нар. кредитни милионери са обявени над 10 000 кредитни досиета на невърнати банкови заеми. Законодателят прави някакъв плах опит да вкара текстове в Наказателния кодекс, но това е толкова късно и толкова нескопосно, че фактически нито един голям кредитен милионер не “пострадва”. Стига се дотам, че през 2002 г. парламентът декриминализира престъплението “получаване на банков кредит без обезпечение” и така слага край на надеждите за възстановяване на част от откраднатите пари²⁹.

Кредитните милионери

След обнародването през октомври 1997 г. в “Държавен вестник” на Закон за информация относно необслужваните кредити е обявен списък с 10 761 необслужени кредита и около 3000 кредитополучатели – физически лица и фирми. Общата дължима сума е 2 трилиона 745 милиарда 578 милиона и 451 хиляди лева. Обявено е, че за периода 8 декември 1997–12 януари 1998 г. са върнати 547 млрд. лв. заради страха от влизането в списъка на кредитните милионери³⁰.

Необслужваните кредити основно са три вида. Първият вид са своеобразни дотации за фалирали или в процес на фалиране предприятия, като целта на съответната партийна централа е да не се допускат социални напрежения. Вторият вид са лоши кредити срещу рушвети или приятелство. За тях се знае предварително, че няма да бъдат върнати. “Комисионата” е уговаряна между кредитор и получател обикновено на четири очи. Измисляни са кредитни проекти, залози и обезпечения. Третият вид са необслужвани кредити заради действителни фалити. Те обаче са твърде малко. Според хора от банковите среди голяма част от необслужваните кредити е похарчена за луксозни вещи. Едва през 1996–1997 г. са направени промени в Наказателния кодекс, по-специално в раздела “Общи стопански престъпления”, срещу недобросъвестни кредитополучатели, но и до днес осъдените кредитни милионери са единици.

После идва проблемът със синдиците. Постепенно наяве излизат свидетелства, показващи, че е налице ново фактическо източване на банките. Едни и същи фирми и физически лица стават синдици или консултанти на едни и същи банки. В някои драстични случаи на консултантите са плащани баснословни суми, а пък продажби на имущества на фалирали банки са извършвани много под тяхната стойност. Някои от син-

²⁹ Петя Шопова, Йордан Цонев. Пос. съч.

³⁰ Пак там.

диците допускат операции, които прикриват следите както на bankerите, дали необезпечени кредити, така и на взелите ги лица – предимно чрез прехвърляне с цесия по няколко пъти на едно вземане на банката.

Фокусирането върху рисковете и тенденциите на симбиозата между служители на бившата Държавна сигурност и комунистическите органи на реда, от една страна, и подземния свят, от друга, не означава, че системната корупция подминава новия състав на сектора за сигурност. Косвено свидетелство за това е фактът, че от общия брой на санкционирани за корупционни практики служители около половината са от сержантския състав³¹.

2.3. СЕКТОРЪТ ЗА СИГУРНОСТ И ТРАНСГРАНИЧНАТА ПРЕСТЪПНОСТ

В годините на прехода контрабандата се превръща в източник номер едно на мръсни пари в България. Поради отворения характер на българската икономика през границите преминава до 80 % от брутния национален продукт (внос и износ) на страната. Засиленият през 90-те години внос на азиатски и турски стоки има отрицателен ефект върху българските промишленост и селско стопанство. Същевременно търговията с тези стоки е пъпната връв на сенчестите търговия и икономика в страната.

Контролът над трансграничния трафик на стоки е най-важната цел на организираната престъпност и корумпираните служители. Една от причините е и фактът, че често контрабандните канали, контролирани от местни и чуждестранни организирани престъпни групи, се използват и за трафик на наркотици, незаконен трансфер на хора, оръжие и т.н. С други думи, контрабандата и свързаната с нея корупция са заплаха не само за икономиката на страната, но и за националната сигурност.

Особено силен подтик за симбиозата между служители на сектора за сигурност, от една страна, и криминални и полукриминални структури, занимаващи се с трафик и контрабанда, от друга, дава наложеното през периода 1992–1996 г. ембарго спрямо Югославия. Неговото системно и организирано нарушаване гарантира огромни постъпления от мръсни пари, които всъщност позволяват на бандитските групировки да навлязат по-сериозно в стопанската дейност на страната. В докладите на службите за сигурност от този период се привеждат десетки примери как икономически групировки, създадени от бивши полицаи и принадлежащи към предишната комунистическа номенклатура, нарушават югоембаргото и печелят баснословни пари с внос на горива, метали и военна продукция за воюващите страни.

В тези престъпни организации съществува строго разделение на труда: корумпираните стопански ръководители разпределят горивата и другите стратегически суровини, бивши полицаи и агенти осъществяват връзките с митничарите и офицерите за сигурност по границата, силовите структури се включват като превозвачи и охранители на ембарговите стоки. С течение на времето ролята на криминалните силови структури се разширява. Ако първоначално по-мощните

³¹ Това показва експертен анализ на корупционните престъпления в МВР през 2001 г.

фирми ги използват единствено за охрана на композициите си, впоследствие самите охранители започват да изнасят горива и цигари към Сърбия чрез стари и нови канали.

Нарушаването на югоембаргото естествено изисква корумпирането на държавните чиновници, които контролират границите. Така митничари, офицери от Националната служба за сигурност, полицаи и държавни чиновници се обвързват с престъпниците. За създаването на подобни връзки изиграва роля обстоятелството, че в средата на 90-те години мнозина от тях работят в извънслужебното си време като охрана на частни бизнесмени. Това от своя страна води до безконтролно изтичане на информация от Министерството на вътрешните работи към икономическите групировки и бандитските структури. В този смисъл югоембаргото е онзи катализатор, който създава българската организирана престъпност в класическия ѝ вид. Може да се каже, че както сухият режим в САЩ изгражда структурата на американската мафия, така и югоембаргото дава силен тласък на симбиозата между престъпници, бивши полицаи и икономическа номенклатура.

“Албанската” оръжейна сделка

През есента на 1993 г. през граничния контролно-пропускателен пункт Гюешево в Македония преминават шест тира със 100 минохвъргачки, 1000 мини и 250 снайперски пушки “Драгунов” за общо 670 000 долара. Целта на товара по документи е Албания. По-късно оръжието изчезва в Скопие. В България се връщат празните камиони, а доларите се изпаряват. На хартия договорът е сключен от директора на “Търговия и снабдяване” на българското Министерство на отбраната и от директора на фирма “Мейко” към албанското Министерство на отбраната. Сделката е движена от “Търговия и снабдяване” на нашето Министерство на отбраната и превозвача – частната фирма “Видеомакс”. Постепенно става ясно, че албанското правителство не е упълномощавало лице, което да идва в България, за да сключва договор и да поема ангажимент за плащане на оръжие, както и че никакво оръжие не е пристигало в Албания. Лека-полека се прокрадват информации, че то е разтоварено на летище Петровац в Скопие, откъдето със самолет е заминало в неизвестна посока. По-късно става ясно, че въпросният самолет се “повредил” над Босна, където стоварил стоката.

Всичко сочи, че сделката си е направо “българо-сръбска”. Във военната прокуратура има данни и документи, според които благодарността идва от сръбските тайни служби, които пък от своя страна приканват българските си колеги да си приберат парите. Превозвачът изчезва, няма го и до момента. Няма данни за следа и от парите. Няколко висши български военни са арестувани на различни места – в Киев, в Москва. Междувременно пък става ясно, че товарът е съпровождан, докато се движи в България, от служител на Министерството на вътрешните работи и от друг на Националната служба за сигурност. Срещу тях има и обвинителен акт. Делото е в съда³².

³² Корупция и контрабанда: мониторинг и превенция. Център за изследване на демокрацията. С., 2000, с. 15.

През 1999 г. специална комисия към Министерския съвет констатира, че “органите на МВР и на финансовото министерство са регистрирали над 400 крупни случая на нелегален експорт на цигари и тютюневи изделия, ощетили държавата с над 250 млн. щ.д.”. Обявено е, че “има десетки случаи на крупна контрабанда на нефтопродукти за стотици милиони долари, крупна контрабанда на захар и захарни изделия и др.”³³. В доклада е записано и това, че особена “обществена опасност представляват случаите на “държавна контрабанда”, когато в нарушение на международните договори и на вътрешните нормативни актове са осъществявани износ и внос на стоки от Югославия не само с мълчаливото съгласие на държавните контролни органи и служби, но в някои случаи и с прякото съдействие и секретни указания от държавни институции и членове на правителството”³⁴. Като характерни в това отношение са посочени “бартерните сделки, извършени от “Нефтохим” ЕАД през 1995 и 1996 г. за износ на нефтопродукти за Югославия срещу внос на пшеница, брашно и фуражи по секретно решение на тогавашното правителство и инструкции, издавани от министрите на земеделието и на финансите”³⁵.

В доклада е отбелязано още, че “въпреки многобройните безспорно установени факти за престъпления, свързани с контрабанда, крупни финансови и данъчни нарушения и данни за корупция в големи мащаби, работата за установяване и пресичане на престъпните схеми обаче е била провеждана фрагментарно, което е възпрепятствало пълното обхващане и блокиране на контрабандните механизми”³⁶. За съжаление и до днес няма фактически наказан човек или фирма. Това не само създава усещането за безнаказаност, но дава достатъчно време за изпиране на печалбите от югоембаргото, т.е. води до фактическо легализиране на придобитото от нарушаването му. Най-важните последици от тази трансгранична престъпност са:

- Финансово и организационно укрепване на българската организирана престъпност, включително и на сенчестите бизнес групировки (трудно е обаче да се изчисли дори приблизително колко са точно приходите на организираната престъпност от югоембаргото, но при всички случаи става дума за стотици милиони долари).
- Включване в криминалните трансгранични операции на редица както бивши, така и действащи служители в сектора за сигурност, в това число от контраразузнаването, специализираната служба за борба с организираната престъпност, полицията, митниците, граничните войски.
- Дори след прекратяването на югоембаргото през ноември 1996 г. изградените контрабандни канали, схеми за пране на пари, рекет и нелегален контрол над търговията със стоки от първа необходимост продължават незаконното обогатяване на явни и сенчести групировки и на част от тогавашната, а и на бъдещата администрация³⁷.

³³ Съобщение на правителствената информационна служба, 13 май 1999 г.

³⁴ Пак там.

³⁵ Пак там.

³⁶ Пак там.

³⁷ Корупция и контрабанда..., с. 11.

Именно по време на югоембаргото се извършва симбиозата между фирми на бившите служби за сигурност, банките, охранителните фирми на предишни спортисти и контрабандните канали, контролирани от Държавна сигурност, описани в доклада на Христо Данов през 1991 г.³⁸ Едно от обясненията за ключовата роля на представители на службите за сигурност в тези канали е, че до 1997 г. граничният контрол на контролно-пропускателните пунктове се осъществява от Национална служба “Сигурност”, която наследява Второ главно управление на Държавна сигурност. Това положение е променено с приемането на Закона за МВР през 1997 г. Паспортният контрол по границата е прехвърлен в правомощията на Национална служба “Гранична полиция”. Тези промени се отразяват и върху развитието и експлоатацията на контрабандните канали в периода 1997–2002 г.

Случаят с “Хан Кубрат”

Един от най-нашумелите случаи на нарушаване на югоембаргото е от 3 срещу 4 март 1994 г., когато корабът “Хан Кубрат” преминава в сръбски води, теглещ 6 шлепа с общо 5000 т дизелово гориво и 1000 тона масла. За да се изнесат продуктите, е инсценирано въоръжено отвлечение на кораба пред погледите на представителите на Западноевропейския съюз, охраняващи Дунав. Ден по-късно те са разтоварени в сръбското пристанище Прахово и празният плавателният съд се връща в България. В основата на аферата е Румен Стойков, президент на петричката фирма “Рутопласт”. След дълго издирване и чрез Интерпол той е задържан в София на 24 септември 1997 г. Неговият сподвижник Димитър Шутов пък е заловен през май 1995 г. в Петрич. Години наред делото срещу тях се прехвърля между различни прокуратури и съдилища. Накрая все пак е решено то да се гледа във Видин.

Междувременно са осъдени условно капитанът на “Хан Кубрат” Костадин Стоянов и помощниците му Керчо Абрашев и Атанас Пенчев³⁹.

Въпреки отмяната на югоембаргото и частичното западане на контрабандния бизнес по западната граница на България корупционните мрежи между криминални и сенчести групировки, от една страна, и представители на сектора за сигурност, от друга, продължават да функционират и през втората половина на 90-те години. Независимо от отделни сполучливи акции на правозащитните органи в края на десетилетието и през периода след 2000 г., които временно объркват сметките на престъпните групировки, контролиращи незаконния внос на стоки, част от контрабандните канали продължават да функционират и сега. За това съществуват редица индикатори:

- запазва се “разделението на труда” между големите босове, специализирани се в контрабандния внос и в митническите измами;
- въпреки известни кадрови размествания голяма част от техните съучастници в митническата администрация, граничната полиция и другите държавни правозащитни и контролиращи органи запазват своите позиции;

³⁸ Доклад на Централната група на МВР от 1991 г. за дейността на Държавна сигурност.

³⁹ БТА, съобщение от 28 април 1999 г.

- публична тайна са стабилните “тарифи” за контрабанден внос на стоки и митнически измами, които свидетелстват за наличието на пазар на контрабандни услуги;
- маркетинговите проучвания констатират наличието на стоки, значително превишаващи официалните данни за вноса.

При анализа на основните характеристики на контрабандата и корупцията трябва да се има предвид, че в действията си корумпираните държавни служители от сектора за сигурност са улеснени от недобре организирания вътрешноведомствен контрол, сложността на технологичните процеси в митниците, умишленото забавяне на създаването на единна информационна система на Агенция “Митници”, големия документооборот и други фактори, които позволяват укриването за известен период на извършваните нарушения и престъпления. Значимата по обем нормативна база и противоречията в някои случаи между отделните норми на митническото законодателство позволяват на отделни митнически служители свободно да тълкуват тези норми за лични, често користни интереси.

Митническите служители вземат подкупи както при извършването на еднократни “услуги” на свои познати, роднини, близки, така и при дългосрочно взаимодействие с определени търговски или други структури, които участват във вносно-износните операции. В някои от случаите митническите служители извършват нарушения под въздействие на отделни представители на централната или местната власт, влиятелни икономически структури и престъпни организации⁴⁰.

Митническият служител на практика знае колко “икономисва” на лицата, занимаващи се с незаконна дейност, и получава процент от тази икономисана сума в зависимост от риска, на който се подлага, или необходимостта да съгласува своите действия с други длъжностни лица от системата на митниците. Размерът на подкупа достига 30 % от спестените мита и други държавни вземания. Освен подкупи във вид на пари част от митническите служители получават стоки на ниски цени, заеми за дълги периоди от време или безплатно биват обслужвани в ресторанти или на други места⁴¹.

Най-разпространените форми на контрабанда са:

- злоупотреби с фактора време (забавяне на митническото оформяне на стоките или обещания за неговото ускоряване);
- фалшифициране или цялостна подмяна на стоково-съпроводителните документи;
- злоупотреби при ползването на определени митнически режими (в частност в свободните зони);
- нарушения, свързани с реда за унищожаване на стоки;

⁴⁰ Корупция, контрабанда и институционална реформа. Център за изследване на демокрацията. С., 2002, с. 13.

⁴¹ Пак там, с. 16.

- предварителна продажба на внасяните стоки и др.

Престъпното партньорство между служители от сектора за сигурност и контрабандистите има различни форми и компрометира всички правозащитни органи по границата. Особено тревожно е положението в Агенция “Митници”, където корупционните престъпления обхващат служители от различни равнища на митническата администрация⁴².

Центърът за изследване на демокрацията публикува експертен анализ за най-типични контрабандно-корупционни схеми, подредени по величината на техния деструктивен ефект върху икономиката и сигурността на страната⁴³:

Таблица 2. Основни схеми на контрабанда/корупция

Формат	Корупционна схема	Вид престъпление	Сума на подкупите
1. Голяма организирана група, действаща на национално равнище	<ul style="list-style-type: none"> • Вносител/и • Служители на границата/ митничари, полицаи • Служители от структури на МВР, осигуряващи транзита до вътрешно митническо управление, а в много случаи и проверката там • Вътрешно митническо управление • Политическа и административна протекция на централно равнище 	Използват се различни форми на митнически нарушения при оформяне на документите, нарушават се митнически режими и т.н.	<p>Месечно от 10 000 до 50 000 долара за една група</p> <p><i>Загуби за държавния бюджет – до 50 % по съответната номенклатура стоки</i></p>
2. Малка организирана група, действаща в отделен регион или на територията на една-две районни митнически дирекции	<ul style="list-style-type: none"> • Вносител плюс бивш или действащ висш митничар • Ръководител на митническо учреждение плюс бивш или действащ служител на МВР (неутрализира неудобни служители или предупреждава за проверки) • Оперативен инспектор(и) 	Използват се почти всички форми на нарушения/престъпления на митническото оформяне на стоките	<p>До 5000 долара месечно за една група</p> <p><i>Загуби за държавния бюджет – до 30 % от стойността на стоките</i></p>
3. Тип “Тандем”	Корупционно сътрудничество между митничар и служител на контролно-пропускателен пункт	Тъй наречената чиста контрабанда – преминаване на товари без регистрация на гранична митница при “вдигната бариера”	<p><i>Загуби за държавния бюджет</i></p> <p>Създаване на условия за трафик на забранени стоки (наркотици, оръжие)</p>
4. Индивидуални злоупотреби	Извършват се от отделни митничари, които пропускат “своите” или демонстрират прекалено стриктно спазване на процедурите като форма на изнудване	Злоупотреби с фактора “време”	Между 100 и 200 лв. месечно (подаръчни предмети)

⁴² Пак там, с. 14–15.

⁴³ Корупция, контрабанда и институционална реформа. Център за изследване на демокрацията. С., 2002, с. 18.

Симбиозата на корумпирани служители на сектора за сигурност със структури на организираната престъпност е констатирано и от Дирекция "Инспекторат" на Министерството на вътрешните работи. В неин анализ се твърди, че преобладаващата част от разследваните случаи за злоупотреби се отнасят за използване на служебното положение с цел лично облагодетелстване, което се изразява в следното:

- подпомагане престъпната дейност на криминалния контингент;
- участие в канали за нелегален трафик на хора през държавната граница;
- участие в канали за контрабанда на стоки и крадени моторни превозни средства през граничните контролни-пропускателни пунктове на страната;
- изнудване на граждани;
- нерегламентирани контакти с криминално проявени лица (справка от 16 юли 2002 г.).

2.4. ВЪВЛИЧАНЕ НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ В КОМПРОМАТНАТА ВОЙНА

Наред с преливането на кадрите и материалните активи на Държавна сигурност в сивата икономика, през 90-те години протича процес на реполитизация на "службите", тяхното въвличане в политическите компроматни войни и корупционни практики във висшите етажи на властта.

В началото на прехода изглежда, че службите за сигурност винаги са изключени от партийнополитическата сфера. През 1991 г. е прието решение службите за сигурност да се деполитизират (всъщност става дума за "департизация", т.е. за забрана на служителите да членуват в политически партии). За целта всеки служител подписва декларация, че няма да членува. Който не желае да подпише такава декларация, е освобождаван от работа. Така от формална гледна точка службите за сигурност се деполитизират. Въпреки нормативната деполитизация обаче през изминалите години на прехода се наблюдават кампании на реполитизация на службите за сигурност.

В български условия реполитизацията често се изразява в инициативи за прочистване на сектора за сигурност от старите комунистически кадри, което на свой ред се използва като удобен повод за назначаване в тях на привърженици, на протежета и експерти на политически партии (некомунистически). Илюстрация на ставашото е честата смяна на хората, назначавани на най-висшата професионална длъжност в Министерството на вътрешните работи – на главния секретар. За 13 години на този пост се изреждат осем души, което средно означава под 2 години на мандат.

Освен овладяването на сектора за сигурност от редуващите се управляващи партии и коалиции между 1990 и 2003 г. реформата на този сектор се натъква многократно на сложния проблем, свързан с необходимостта от прочистване на агентурния апарат на Държавна сигурност.

В условията на комунистическото управление агентурният апарат на Държавна сигурност обхваща над половин милион български граждани⁴⁴. Непосредствено след демократичната промяна от 1989 г. в средствата за масово осведомяване, в парламента, а и на Кръглата маса се обсъждат различни решения на проблема с бившите агенти на комунистическата власт, както и с техните досиета. В началото на 1990 г. се извършва унищожаване на досиетата от Държавна сигурност. То обаче е селективно – на действащия оперативен отчет (агенти и “обекти”). На унищожаване са подложени и част от архивните дела. Преценката за тяхната селекция е предоставена на комисии или на самите оперативни работници. В крайна сметка са унищожени напълно 144 235 дела, 130 978 от които са архивни и 13 357 – оперативни. Частично са унищожени други 18 695 дела, части от които са микрофилмирани⁴⁵.

Става ясно, че голяма част от досиетата се превръща в частна собственост на съответните служители и започва да се използва за компрометиране на политически опоненти и за шантажиране на отделни лица от бившите служители на Държавна сигурност с цел облагодетелстване. В първия случай източник на компрометиране е информацията от запазения архив на бившата Държавна сигурност, а във втория – онази част, която е приватизирана при неговото унищожаване.

Усилията на редуващите се във властта политически сили да постави точката над проблема с “досиетата” се оказват противоречиви и задълго поставят службите за сигурност в центъра на политическото противоборство, превръщат ги в средоточие на разнопосочни политически интереси.

През дълъг период (1990–1997) съществуват различни варианти за решаване на въпроса с остатъците от архива на Държавна сигурност – да се разкрият частично (остатъците от архива на политическата полиция), да се разкрият напълно или да се унищожат. През 1991 г. Великото народно събрание взема решение да не се разсекретява или унищожават наследеният от Държавна сигурност архив. Междувременно е осигурен достъп на гражданите до него.

Периодът 1990–1993 г. се отличава с огласяване на информация, която свързва отделни политици с дейността на бившата Държавна сигурност. Популярен е като “компроматната война”. Това е и една от причините в началото на 1993 г. да бъде приета поправка в Наказателния кодекс, според която за престъпление се смята използването на каквато и да било информация, свързана с дейността на службите за сигурност и полицията. Дава се и възможност на лицата, притежаващи документи от бившата Държавна сигурност, да ги върнат, без да носят наказателна отговорност. С нея се цели да се сложи край на злоупотребата с “досиетата”.

През 1997 г. е приет Законът за достъп до досиетата на бившата Държавна сигурност, който е българският вариант на гласуваните в други източно-европейски държави закони за лустрацията. Законът се използва като инструмент за недопускане на посочените категории лица да заемат различни “публични длъжности”.

⁴⁴ За периода на комунистическо управление “комплексът за сигурност” в страната наброява над 300 000 сътрудници (информатори и агенти) и 100 000 служители, като към последните трябва да се добавят и поне по двама членове на семействата им (вж. Монитор, 14 септ. 2001).

⁴⁵ Елена Енчева. Кого наказаха с присъдите за досиетата, Сега, 13 апр. 2002.

С последвалото си Решение № 10 от 22 септември 1997 г. обаче Конституционният съд ограничава в значителна степен неговия обхват, изисквайки безспорни доказателства за принадлежност към Държавна сигурност и нейния агентурен апарат⁴⁶.

Сдържащите се в самия закон ограничения за огласяване, свързани с националната сигурност, както и ограниченията, наложени му от решението на Конституционния съд, на практика го отдалечават от първоначалния замисъл – да разкрие в максимална степен пред обществото сътрудниците на Държавна сигурност. В резултат първият опит в тази посока е до голяма степен неуспешен⁴⁷.

Прилагането на закона има сериозни последици за обществото. Най-важното е, че по законов път е разкрито участието на лица, свързани с Държавна сигурност, в управлението на посткомунистическата държава. Законът се превръща и в лустрационен инструмент, чрез който подобни лица са отстранени от бъдещо включване във властта (при селекцията на кандидатите в рамките на парламентарните и президентските избори през 2001 г.). Същевременно той се използва и като основание за извършване на кадрови чистки само по признак за принадлежност и на политическа злоупотреба с информация. Законът е отменен през 2002 г. с приемането на Закона за защита на класифицираната информация.

Опитът да се огласят виновните за това състояние изначално е обречен на неуспех поради невъзможността да се докаже тяхната съпричастност напълно и документирано. Причина е частичното унищожаване и прочистване на архивите на Държавна сигурност в самото начало на прехода.

Нерешеният въпрос за съдбата и контрола над архивите на Държавна сигурност допринася за тяхното използване в т.нар. компроматна война. В политическа употреба на практика са въвлечени почти всички съвременни служби за сигурност – НРС, НСС, ДОТИ и ДООИ. Така те се превръщат в нелоялен източник на компромати, в изпълнители на политически поръчки и в инструмент за нарушаване на човешките права.

⁴⁶ "...Поначало принадлежността към бившата Държавна сигурност не засяга доброто име на проверяваните лица. ...Безспорно е, че голяма част от сътрудниците на бившата Държавна сигурност са осъществявали дейност, която и днес съответства на моралните норми. ...Това се потвърждава и от факта, че самият закон закриля тези сътрудници на бившата Държавна сигурност, които продължават да сътрудничат на съвременните служби за сигурност ...Независимо от това в общественото съзнание отделни форми на такава дейност се считат за несъответни на обществените норми и морал, т.е. за опозоряващи. ...Общественото съзнание пренася отрицателното си отношение към органите на бившата Държавна сигурност върху нейните сътрудници без оглед на конкретната им дейност. ...Поради изложените съображения съдът счита, че качеството на едно лице като "сътрудник" на бившата Държавна сигурност следва да се определя само във връзка с наличието на безспорни доказателства за съзнателно доставяна информация на органите на бившата Държавна сигурност" (Конституционен съд, Решение № 10 от 22 септември 1997 г.).

⁴⁷ В периода 1997–2002 г. законът неколккратно е изменен и допълван в посока към разширяване на неговия обхват. Най-важните ни промени са извършени през 2001 г., когато е получен достъп и до документите на бившето Разузнавателно управление на Генералния щаб (РУГЩ). Следващ важен момент е разширяването на номенклатурата от публични длъжности и дейности. Така на практика неговото действие обхваща широк кръг от ръководни длъжности в изпълнителната власт, ръководствата на политическите партии, магистратурата, националните средства за масово осведомяване, науката и образованието, специфичните търговски дейности и т.н. След 2001 г. неговото прилагане се осъществява от Комисията "Андреев".

Дискредитирането чрез компромати на отделни личности, които заемат ръководни постове в службите за сигурност, е своеобразно отражение на политическите усилия за установяване на контрол над тях. В крайна сметка те са насочени срещу самите служби, определяйки ги като нелоялен източник на компромати.

Процесът, както вече беше отбелязано, е улесняван и успешно подкрепян от самите служители в службите, които се противопоставят един на друг по конюнктурни, професионални, лични, бизнес или политически причини. Това противопоставяне обикновено се извява в инициативи по огласяване на информация с компрометиран характер или с предоставянето ѝ на различни политически сили. В повечето случаи компрометираните материали са манипулирани предварително и са огласявани анонимно. Други пряко са анонсирани без оглед на секретния им характер и възможни законови последици. Най-често се срещат обвинения за политическа пристрастност, шпионаж в полза на чужда държава, корупция, хомосексуализъм, връзки с организираната престъпност и т.н. Компроматите като правило са насочени срещу отделни личности, които заемат, заемали са или имат възможност отново да заемат отговорни постове. Използването им се превръща в стил на управление.

Независимо от крайните политически цели, негативните последици от злоупотребата със секретна информация остават за самите служби – кадрови промени, отрицателно обществено мнение, дейностен колапс, функционална безпомощност. Целият период на прехода е маркиран от подобни инциденти, показващи политическата обвързаност на службите за сигурност. Най-нашумелите сред тях са известни с популярни названия като “Оня списък” (1991), “Македонската сделка” (1992), “Асистенти” (2001) и “Гном” (2002).

“Оня списък”

Случаят с “Оня списък” (1991–1992) се превръща в нарицателен за дирижираното изтичане на информация от службите. Части от този списък се появяват на 6 и 7 март 1991 г. във в. “Телеграф” и на 9 април във в. “Дебати”. Той съдържа имена на лица от бившата партийна номенклатура и служители от службите за сигурност под прикритие във външното министерство. Освен огласяването им авторите на списъка целят и дезинформирането на чужди разузнавателни служби. Информацията за неговото предаване в турското посолство изтича нерегламентирано. Обвинен в “държавна измяна” е лидерът на ДПС. Към ноември същата година вече е изработен окончателният вариант на списъка, който трябва да послужи на министъра на вътрешните работи при предстоящите съкращения⁴⁸.

⁴⁸ Георги Милков. Тайни и отрова – бригадирските години на разузнаването. – 24 часа, 22 авг. 2001.

2.5. РИСКОВЕ, ПРОИЗТИЧАЩИ ОТ НЕЗАВЪРШЕНАТА РЕФОРМА НА СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ

Ликвидирането на репресивната машина на Държавна сигурност е безспорен успех през първия етап от реформата на публичния сектор в България. В това отношение трансформирането на наследения от комунистическото управление сектор за сигурност наподобява промените, настъпили в сродните структури и на редица други държави от Централна и Източна Европа⁴⁹. От друга страна обаче, за разлика от Чехия например, в България досиетата на Държавна сигурност така и не са отворени, а частичната “лустрация” не попречва на видни фигури от комунистическия сектор за сигурност да участват в политическия живот.

Подобна радикална трансформация на сектора за сигурност, като цяло, и на службите за сигурност, в частност, е свързана с редица нови рискове, произтичащи от коренно променените функции, нарушения обществен статус, силно ограничения в условията на икономическа криза бюджет, нарушаването на съществуващата в продължение на десетилетия система за вътрешен и надведомствен контрол и др. Не на последно място рискове крие и неизбежната замяна на старите кадри с хора, които не са обременени политически, но нямат нужните подготовка и опит. С кадрови проблеми е свързано и недокомплектуването на отделни служби за сигурност⁵⁰.

Първата група рискове е свързана с **нарушаването на кадровата управленска политика в сектора за сигурност**, което се изразява в следните тенденции:

- Непосредствено след 1989 г. и службите за сигурност, и техните служители са подложени на публична критика и лустрационни мерки, което тласка мнозина от тях към участие в корупционни практики в ущърб на националната сигурност. Не е направено нищо за осуетяване включването на бившите служители в мрежите на организираната престъпност.
- Възникналата ситуация се характеризира и с формиране на трайна нагласа сред българските граждани, че сътрудничеството със специалните служби е доносничество. Във връзка с това през последните години се наблюдава значителен отлив на българските граждани в оказване на помощ и съдействие при работата на службите. Това обстоятелство и негативизмът и/или неразбирането на значението на агентурния апарат за националната сигурност улесняват “приватизирането” на агентурна информация, както и корупционните схеми с участието на бивши агенти. Възниква привидно парадоксалното съчетание между прекомерна засекретеност на дейността на самите служби с корупционната достъпност до техните най-важни за националната сигурност информационни продукти.

⁴⁹ За това свидетелства фактът, че през 2003 г. едва 19 % от служителите на службите за сигурност са бивши служители на Държавна сигурност, като при това те не заемат ръководни длъжности (из интервю на министъра на вътрешните работи професор Георги Петканов в “*Сеизмограф*” на Би Ти Ви, 12 окт. 2003).

⁵⁰ Например според бившия министър на правосъдието Младен Червенияков към 2003 г. само 40 % от Националната разузнавателна служба е комплектувана, т.е. вакантни са повече от половината длъжности в тази служба (Би Ти Ви, “*Сеизмограф*”, 12 окт. 2003).

- Наред с това немалка част от новоназначените се оказват неподготвени в професионално и управленско отношение, което, от една страна, се отразява негативно върху ефективността на повечето служби, а от друга, създава предпоставки за корумпирането на кадрите.
- Честите промени в ръководствата на службите в сектора за сигурност затрудняват процеса на формиране на ръководен елит от професионалисти, затруднен е и контактът между ръководния състав и оперативните работници, но са улеснени недобросъвестните служители на средно равнище, които оцеляват в поредните кадрови промени и развиват собствен “бизнес” на корупционна основа.
- Забавено е въвеждането на атестация на кадрите и съвременно управление на човешките ресурси, което демотивира служителите, поемащи огромни рискове при разобличаването на корумпирани свои колеги, в частност онези от тях, които се намират на отговорна длъжност в сектора за сигурност.
- Това обуславя и голямото закъснение на процеса на изграждане на службите за вътрешна сигурност и контрол. Необясним е фактът, че служители, чието имотно състояние не съответства на доходите им, продължават да служат в сектора за сигурност и дори да заемат ръководни постове в йерархията. Устойчива тенденция е в зоните, службите и обектите на граничните контролно-пропускателни пунктове (гранична полиция, митници, Управление „Пътни такси и разрешителни” и др.) да се назначават и работят лица, които са в роднински отношения с бивши и настоящи ръководни служители на сектора за сигурност.
- И накрая, но не по важност, орязаните бюджети, ниските заплати и липсата на достатъчна мотивация водят и до недобра комплектуваност на службите за сигурност, липса на равностоен оперативен състав, способен да работи в сложна оперативна обстановка (т.е. да прониква, вербува и внедрява агентура в престъпните групировки).

Може би най-дебатираната група рискове, проявила се в процеса на трансформирането на сектора за сигурност, е свързана с **липсата на ефективна система за институционална координация и контрол.**

Новата конфигурация на националната сигурност се характеризира с балансиране влиянието на трите центъра на властта (правителство, парламент и президент) върху сектора за сигурност чрез разпределянето на отделните служби на сектора за сигурност между президента (НРС и НСО), МВР (НСС, ДОТИ, ДООИ и ДСЗСВ) и Министерството на отбраната (Служба “Военна информация” и Служба “Сигурност – Военна полиция и Военно контраразузнаване”). В това е и най-голямата отлика на сегашната конфигурация на сектора за сигурност от някогашната му свръхцентрализация в рамките предимно на Министерството на вътрешните работи:

- Раздробяването на сектора за сигурност създава предпоставки за отслабване на координацията между неговите различни структурни единици, нарушаване на естествените връзки на партньорство между допълващите се служби, засилване елементите на дублиране на дейности в рамките на

различните министерства и дори в рамките на едно министерство (например между функции на ДНСП и НСБОП в рамките на МВР) и националните служби, както и до криза в управленския модел на сектора като цяло. Липсва и достатъчно ефективна единна информационна система за противодействие на престъпността.

- На равнище координация реформата така и не намира най-доброто решение за разпределяне на управленско-координационните функции между президентството, правителството и парламента. Няма нужната институционална връзка между президентския Консултативен съвет за национална сигурност и Съвета по сигурността, което периодично поражда кризи на доверието между двете институции и пречи на ефективната координация на работата на сектора за сигурност. Неясни са самите функции и реална роля на такава ключова структура като Съвета по сигурността при Министерския съвет.

Проекти за реструктуриране на българския сектор за сигурност

Проект “Национална служба за информация и сигурност”

Този модел е първият (1992 г.), който поставя въпроса за обединяване на Националната разузнавателна служба и Националната служба за сигурност в обща структура – Национална служба за информация и сигурност (НСИС). Според проекта НСИС ще е пряко подчинена на министър-председателя и го осигурява с информация по стратегическите и други приоритети в областта на външната и вътрешната политика. Оперативните управления на службата щели да бъдат разузнавателно, контраразузнавателно и информационно. Контрол върху работата на службата осъществява Комисията по национална сигурност⁵¹.

Проект “Министерство на сигурността”

Този проект предлага сливането на Служба “Информация” (НРС), Служба “Национална сигурност” (НСС), Служба “Военна информация”, Служба “Военна сигурност” (ВКР), Служба “Сигурност на комуникацията и информацията” (ДЗСВ) и Служба “Охрана” (НСО). Дейността на този правителствен орган ще бъде регламентирана от закон за сигурността и обществения ред. Силите за сигурност да бъдат разделени в две основни институции – Министерство на сигурността (служби за сигурност) и Министерство на обществения ред (полицейски служби). Така, президентът не контролира повече Националната разузнавателна служба и Националната служба за охрана⁵².

⁵¹ Хари Боев, СДС възражда Държавна сигурност, Дума, 24 септември 1992.

⁵² Павлина Трифонова, Търсят министър на тайните служби, 24 часа, 15 март 2000.

Проект “Атанасов”

Той се съдържа в доклад “Концепция за реформа в службите за сигурност и разузнаване на Република България” на бившия директор на НСС Атанас Атанасов. В него се предлага съществуващите служби за сигурност да се слоят в две общи. Едната да бъде за външно разузнаване и да обхваща дейността на Националната служба за сигурност и Служба “Военна информация”, а другата да е за вътрешно разузнаване и да обхваща дейността на НСС, Служба “Сигурност – ВП и ВКР”, НСО и НСБОП. Дейността им да бъде координирана от Съвета по сигурността към Министерския съвет⁵³.

Проект “Цветков”

Той се съдържа в доклад “Някои проблеми за усъвършенстване на държавната политика, свързана с реформите на спецслужбите на Република България”, изнесен от експерта по национална сигурност към БСП и бивш секретар в МВР Цветко Цветков. Той предлага извеждането на НСС от МВР, на ВКР (без Военна полиция) от МО и обединяването им в Агенция за сигурност, която да поеме и основните функции по СРС при запазване на възможностите за тях в МВР, НРС и военното разузнаване. Службите в МВР и МО, а и НРС да се ръководят на ниво Министерски съвет от вицепремиер или държавен министър по сигурността и обществения ред (той да е и основна фигура под премиера в организацията на Съвета за сигурност към Министерския съвет и евентуален Съвет на директорите на спецслужби). При тези варианти МВР може да стане министерство на обществения ред със съответни функции и звена⁵⁴.

Проект “Босилков”

Този проект предлага Националната следствена служба да се изведе от МВР, а НРС от подчиненост на президента. ВКР да се отдели от Военната полиция. ДВИ и ВКР да се извадят от състава на МО. НСС и ВКР да не са само с информационни функции. НСС, НРС, ДВИ и ВКР да бъдат самостоятелни специални служби на подчинение на министър-председателя, като тяхната дейност се координира от координатор, както е в Германия. НСО да премина на подчинение на МВР. Военната полиция да остане в МО. ДООИ и ДОТИ да се разделят, като такива структури се създадат към специалните служби и към МО и МВР. Да се обединят всички полицейски служби. СОБТ да бъде редуцирана, реструктурирана и да премине на подчинение на главния секретар на МВР, а не както е досега – на министъра на вътрешните работи.

- Съществуват и редица недостатъци в организацията на Министерството на вътрешните работи, които допълнително се експлоатират в контекста на политическото противопоставяне в страната.

⁵³ Искат само две спецслужби, 24 часа, 13 март 2003.

⁵⁴ Цветко Цветков, Как да се променят спецслужбите, Монитор, 19 март 2003.

Друга група рискове е свързана с **незавършеността на процеса на правно-институционално регламентиране на дейността на сектора за сигурност чрез приемането на модерна законодателна уредба:**

- Все още липсва адекватна законова уредба за Националната разузнавателна служба (НРС) и Националната служба за охрана (НСО). Това затруднява осъществяването на контрол за законосъобразността. Проблемът се усложнява още повече от обстоятелството, че НРС и Служба “Военна информация” разполагат със законови права “да притежават и използват специални разузнавателни средства в рамките на своята компетентност” (ЗСРС, чл. 20, ал. 2), което създава рискове за нарушаване правата на гражданите.
- Не е завършен процесът на разделяне на информационно-разузнавателните от полицейските функции (например при служба “Сигурност – Военна полиция и Военно контраразузнаване” към Министерството на отбраната има съвместяване на две дейности – полицейска и контраразузнавателна). Трудности изникват и пред съвместимостта в МВР на разнородни служби като: пожарна и контраразузнаване, гранична полиция и жандармерия, полиция и служба за борба с организираната престъпност, комендатура и служба за защита на свръзките и т.н.
- Липсва унифициране на статута на сектора за сигурност. Част от службите за сигурност (НРС и НСО), както и тези в рамките на Министерството на отбраната са военизирани, а други са девоенизирани (ДОТИ и ДООИ).

Не на последно място са **рисковете, свързани с недостатъчното осмисляне на новите приоритети на противодействие срещу заплахите за сигурността.** Това изоставане се изразява в липсата на модерна концепция за сигурността, която да обедини усилията за неутрализиране и ограничаване на невоенните и военните рискове за страната като цяло и за всеки неин гражданин. Показателно е обстоятелството, че и досега липсва такава Концепция за националната сигурност, на основата на която да се разработят средносрочните и краткосрочните приоритети за дейността на този сектор. Оттук произтича и отсъствието на адекватна институционална политика в противодействието преди всичко на нетрадиционните предизвикателства за националната сигурност.

Най-добра илюстрация на тази група рискове е подценяването на значението на противоборството с трансграничната престъпност и корупцията. Поради институционалното си битие като автономна в рамките на Министерството на финансите Агенция “Митници” е най-слабо свързана с останалите служби в рамките на сектора за сигурност и дори традиционно не се разглежда като част от него. Същевременно обстоятелството, че митниците са източник на почти половината от постъпленията за държавния бюджет и че са на “входа” и “изхода” на огромния търговски поток износ/внос, обуславя изключителната им важност за държавата. От друга страна, доскоро контролът над дейността на митниците е твърде слаб, а корупционните практики в тях – широко разпространени. Това води до формирането на трайни контрабандни канали, които ощетяват бюджета, легитимните вносители и производители, пренасищат страната с мръсни пари с всички последици от тяхното навлизане в бизнеса и политиката.

Подценяването на организираната престъпност и корупционните схеми на симбиоза между държавни служители и престъпни босове се вижда и от странното изолиране на Националната разузнавателна служба от борбата срещу стопанските престъпления. Според директора на НРС Кирчо Киров в края на 1997 г. в тази служба е закрито направлението “Икономическа сигурност” и е отстранен личният му състав от над 20 оперативни работници. От тогава до 2003 г. не са ѝ поставяни задачи за работа по сериозни икономически проблеми – проучване на потенциални инвеститори, изясняване на транзакции на парични суми, на финансови постъпления и т.н.⁵⁵

Други институционални дефекти на сегашния сектор за сигурност са издигането на “китайска стена” между военното и вътрешното ведомство, изолирането на въоръжените сили от задачите за пресичане на трансграничната престъпност и др. Това обаче е проблем и на сектора за сигурност на повечето развити демокрации, където институционалното развитие изостава от новите предизвикателства пред сигурността.

Всички тези несъвършенства, проявили се в процеса на трансформирането на сектора за сигурност след 1989 г., обаче не бива да навеждат на погрешното заключение, че опитите за частично запазване на наследеното от комунистическия период статукво в сектора за сигурност би съдържало по-малко рискове за националната сигурност. В частност там, където промените са забавени, се констатира редица отрицателни явления, свързани с възпроизвеждането на репресивни модели на поведение (т.нар. активни мероприятия), криворазбрана “лоялност” към бившата комунистическа партия, националистичен рефлекс, маскиран като патриотизъм, който деформира професионалната дейност в погрешна посока, и не на последно място – неизживян негативизъм спрямо НАТО и новите съюзнически отношения на България с развитите западни демокрации и преди всичко по отношение на партньорството ни със САЩ.

2.6. КОРУПЦИЯ В СЕКТОРА ЗА СИГУРНОСТ

Подценяването на горепосочените рискове има пряко отношение към нарастването на организираната престъпност в страната и към частичната симбиоза между сектора за сигурност и криминални и полукриминални групировки.

В условията на нарушени принципи в управлението, координацията, контрола и надзора над сектора за сигурност различни престъпни групировки започват неговата “приватизация”, използвайки корупционни механизми. Сред тях са следните методи:

- Подбор на млади специалисти и ориентирането им към работа в подходящи сектори в службите за сигурност, както и ангажиране на офицери и цивилни служители от специалните служби срещу месечно възнаграждение за получаване на изпреварваща информация.

⁵⁵ Вж. Труд, 4 авг. 2003.

- Установяване на оперативни контакти на служители от службите за сигурност с шефове на престъпни групировки, като при това последните се оформят като източници на информация (агенти или нещатни оперативни работници), което на практика им осигурява чадър за безпрепятствено продължаване на престъпната им дейност (това е особено характерно за практиката в НСС и НСБОП).
- Злоупотреба с ресурсите на службите за сигурност с оглед на установяване на източниците и каналите за изтичане на информация за контрабандни операции, което на практика е насочено към парализиране на сектора за сигурност.
- Изпълняване на политически поръчки за попълване на партийни каси – особено преди избори в замяна на “имунитет” срещу разследване.
- Използване механизма на предоставяне на информация от ръководството на определени фирми на “службите” срещу тяхната помощ за монополизирането на съответния бизнес от тези фирми.
- Назначаване на ключови позиции в сектора за сигурност на лица без оперативен опит, които изпълняват съответни политически, икономически и други поръчки. Наличната статистика показва, че след извършените по такъв начин промени във високите етажи на службите за сигурност се правят кадрови и структурни промени на ръководно и експертно равнище във възловите им звена. Не са редки случаите, когато доказани специалисти (експерти) са отстранявани от заеманите длъжности, тъй като със своето присъствие, професионални знания и опит са неудобни за симбиозата между сектора за сигурност, политическата корупция и организираната престъпност⁵⁶.
- Негласното приватизиране на служебна информация се превръща в доходен бизнес за отделни представители на сектора за сигурност. Същевременно дозираното и целенасочено “изтичане на информация” в средствата за масово осведомяване е част от политически мотивираната “война на компромати”, при която корупционните мотиви се съчетават с партийно-корпоративни. Злоупотребата с подобна информация често остава скрита за обществото и се реализира под формата на рекет срещу публични лица от страна на служители, разполагащи с компромати.

2.7. ЛИПСА НА АДЕКВАТЕН ГРАЖДАНСКИ КОНТРОЛ НАД ДЕЙНОСТТА НА СЕКТОРА

По закон извънведомственият контрол над сектора се осъществява от парламента и от Държавната комисия по сигурността на информацията (ДКСИ). В рамките на парламентарния контрол Народното събрание разполага със

⁵⁶ В това отношение се използват различни управленски и други способности и похвати за отстраняване на неудобните служители – издигане в длъжност, но обикновено в друго направление на дейност, оказване на въздействие върху служителя с цел принуждаването му да напусне по собствено желание, оклеветяване, компрометиране и дискредитиране с цел освобождаването му от длъжност.

специализирани органи – Комисията по външна политика, отбрана и сигурност и Комисията по вътрешна сигурност и обществен ред. Не е известен обаче обнародван нормативен акт, който да съдържа правилата и да описва механизмите за специализиран парламентарен контрол над законосъобразната дейност на сектора за сигурност. Неотделима част от тези механизми е контролът над финансовото осигуряване на службите, както и над назначенията на ръководни кадри в сектора.

Държавната комисия по сигурността и информацията е съществена част от механизма на изпълнителната власт за контрол над законосъобразната дейност на службите. Нейният председател предоставя годишен доклад пред Министерския съвет, който се приема с решение на Народното събрание. Същевременно докладът се предоставя на председателя на Народното събрание, президента и министър-председателя. Този орган обаче все още е изправен пред кадрови и законови предизвикателства, които ограничават неговата ефективност. С определение на Върховния административен съд фактически е спряно закриването на предшественика на ДКСИ – Комисията по досиетата⁵⁷. Освен това бившият неин заместник-ръководител Евгени Димитров настоява съдът да спре изпълнението на атакуваните разпоредби, понеже самата Комисия по досиетата още не е сдала архива си на Ликвидационната комисия, която пък на свой ред трябва да прехвърли материалите на ДКСИ⁵⁸.

От друга страна, липсата на граждански контрол допринася още повече за почти пълната анонимност в дейността на сектора за сигурност, за отсъствието на нормалните за развитите демокрации равнища на прозрачност и отчетност. Това пък води до монополизирание от средствата за масово осведомяване на публичната информация за сектора.

Тази недостатъчна за демократично общество прозрачност в дейността на сектора за сигурност не може да се вмени във вина на службите. През годините на прехода политици и законодатели измислят различни претексти, за да се отклони вниманието от необходимостта от създаване на контролен механизъм над този сектор. Причината за това, наред с липсата на визия какво да включва подобен механизъм, се корени в опасението, че политическата сила на власт ще осъществи монопол върху дейността на службите, т.е. в крайна сметка причината е липсата на политически консенсус по въпроса за контрола над службите за сигурност.

След началото на процеса на подготовката на България за присъединяване към НАТО недостатъците в областта на контрола над сектора за сигурност и в частност незавършеният характер на кадровото обновяване на равнище ръководство и координация на сектора са разкритикувани в рамките на партньорския контрол от страна на други страни, членки на пакта. Конкретен повод за това е казусът около обявеното от премиера Симеон Сакскобургготски намерение да назначи бившия офицер от Държавна сигурност Бригадир Аспарухов за свой помощник с координиращи функции по отношение на “секретните служби”. Разразилият се публичен скандал доведе до осуетяване на

⁵⁷ Съобщение на Върховния административен съд от 17 януари 2003 г.

⁵⁸ Пакетирането на класифицираната информация, Сега, 21 ян. 2003.

това намерение, като същевременно тласна властите към по-тясно обвързване на реформата с изискванията на НАТО и Европейския съюз, в частност по отношение на условията за достъп до класифицирана информация⁵⁹.

⁵⁹ Бриго трябва да мине през иглени уши за информация на НАТО, Сега, 10 окт. 2003.

3. СЕКТОРЪТ ЗА СИГУРНОСТ И ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В ЗАПАДНИТЕ БАЛКАНИ

В много страни от Югоизточна Европа е популярна и дори често се цитира от министри и други висши служители поговорката: “Всяка държава си има мафия, но само у нас мафията си има държава”. Подобно песимистично твърдение произтича от факта, че за разлика от западните демокрации и дори някои от останалите страни в преход, организираната престъпност в тази част на света се развива посредством активно, тайно или явно, сътрудничество със сектора за сигурност и правоприлагащите институции. С други думи, докато в Западна и Централна Европа организираната престъпност действа в разрез с усилията на правоприлагащите органи да я ограничат, в по-голямата част от Югоизточна Европа и по-специално в Западните Балкани тя е действала и макар и в по-малка степен, продължава да действа посредством тези институции.

Най-ярък пример в това отношение е Сърбия, за която може да се твърди, че организираната престъпност е инструмент на правителството на Милошевич, обслужващ неговите политически, военни и икономически цели. Другата крайност е Албания, където държавата и секторът за сигурност са толкова слаби, че действителният контрол над страната е завзет от организираната престъпност, което предизвиква кризата през 1997 г., едва не довела до разпадането на албанската държава. Останалите държави от Югоизточна Европа се разполагат между тези две полюса и в тях благодарение на корупцията и общите икономически интереси са създадени връзки между сектора за сигурност и организираната престъпност. До момента тази връзка не е разрушена въпреки многото опити за реформи.

Предпоставките за криминално сътрудничество между сектора за сигурност и организираната престъпност през периода на прехода датират отпреди 1989 г. Лошото управление и другите недостатъци на командната икономика, контролираната и слабо развита международна търговия, както и дефицитът на суровини и стоки принуждават повечето от фирмите и предприятията да се възползват поне частично от черния пазар. През 70-те години в Югославия черният пазар се разраства извънмерно. Неизбежен страничен ефект е нарастването на корупцията – особено сред органите, натоварени с контрола над черния пазар и незаконните дейности, т.е. правоприлагащите институции. Въпреки високото си обществено положение много от редовите служители на полицията, армията и дори най-привилегированите сред тях тайни служби усещат последиците от икономическата рецесия и обедняването, което ги подтиква към злоупотреба със служебно положение за лична изгода. Злоупотребата с привилегиите и достъпа до средства и информация, естествено, са много по-значими сред заемащите високи постове.

Най-пряко замесени в престъпни деяния са службите за сигурност. Повечето контрабандни канали в комунистическите страни са създадени и контролирани от тайните служби. Тези канали се използват предимно за контрабанда на

оръжие за трети страни, особено когато такъв износ представлява нарушение на международни санкции или други ограничения, или противоречат на държавната политика на страната, за която се изнасят⁶⁰. Контролираните от службите за сигурност контрабандни канали са и за износ на цигари, наркотици, предмети с историческа стойност и други стоки, като така се трупат валута за тайни операции в чужбина. През каналите нелегално се прекарват и хора – особено преследвани от закона в собствените им страни за контакти с терористични, екстремистки или комунистически групировки. В Югославия службите се занимават и с “внос” на нелегално придобити в САЩ или ЕС техника и технологии. Поради цялата тази дейност никак не е изненадващо, че службите за сигурност там имат дългогодишна практика на сътрудничество с престъпния свят. Те използват престъпниците като наемни убийци или “ценни кадри” за контрабандни или други престъпни деяния.

3.1. РЕПУБЛИКА СЪРБИЯ

До началото на 70-те години в Югославия сътрудничеството между Службата за държавна сигурност – СДС (*Služba državne bezbednosti – SDB*) и престъпния свят е утвърдена практика. По думите на висш чиновник от онова време федералното Министерство на вътрешните работи ангажира над 150 криминално проявени лица. Повечето “работят” като наемни убийци и се предполага, че са ликвидирали около 60 югославски емигранти, живеещи главно в Западна Европа. През 1981 г. във Федерална република Германия е заловен един от тях и е осъден за убийството на емигрант в тази страна. Редица от наемните убийци се издирват от Интерпол по подобни обвинения, но са под закрилата на висши правителствени чиновници в Югославия и поради това въпросът за тяхното екстрадиране никога не е повдиган. Желко Разнатович – Аркан, един от най-известните престъпници, работил за СДС, е под личната закрила на Стане Доланц, федерален министър на вътрешните работи, а по-късно член на федералното президентство. Твърди се, че на Доланц принадлежат думите: “Аркан струва повече от цялата СДС”. Не е учудващо, че след като Аркан е арестуван през 1981 г. в Швейцария, СДС организира бягството му от затвора в Лугано⁶¹.

Престъпният свят сътрудничи със СДС и при различни контрабандни и други престъпни операции. Бюджетът ѝ винаги е строго секретен и независимо че се охранява предимно от Министерството на вътрешните работи, секретните фондове представляват значителен дял от него. Те се попълват чрез контрабанда на цигари, тютюн и оръжие.

Специфичните обстоятелства в по-голямата част от Югославия не позволяват дори теоретична възможност за реформа в сектора за сигурност и така структурата и основната му функция (запазване на управляващия елит) остават почти непокътнати през повечето от 90-те години. Сърбия е най-красноречивият пример за посткомунистически преобразования в сектора за сигурност, без действително в хода им да се провеждат необходимите реформи. Участието във

⁶⁰ Например през 70-те години югославската армия и тайните ѝ служби продават оръжие на Израел, въпреки че официално Югославия е лоялен съюзник на арабските държави и не поддържа дипломатически отношения с Израел.

⁶¹ “Stane Dolanc: Arkan vredniji od cijele službe”, *Medija klub*, January 19, 2000.

войната и международните санкции, наложени през май 1992 г., служат само за претекст на режима да отмени върховенството на закона и законовия ред в страната. Следвайки максимата, че целта оправдава средствата, правителството на Милошевич умишлено слива правоприлагащите си органи с организираната престъпност, като по този начин изгражда широки паралелни сиви и черни икономически мрежи, чрез които да заобикаля санкциите. Целта на тази икономика е двояка: да облагодетелства замесените лица и да послужи като клапан за напрежението и пречка за възможно въставане на обедняващото население, станало напълно зависимо от черния пазар и сенчестата икономика. Тази зависимост също бетонира връзката на сръбския апарат за сигурност и организираната престъпност⁶².

През 90-те години сръбската СДС може да бъде дадена като пример за липсата на реформи във време, в което в други страни в преход се извършват кадрови и структурни преобразования в сектора за сигурност. Първостепенните отговорности на СДС са свързани със запазването на управлението на Милошевич, което предполага следене и репресии за опозицията и независимите журналисти, създаване на паравоенни формирования, както и канали и мрежи за контрабанда и пране на пари. По своята същност СДС остава типична авторитарна тайна служба⁶³.

Тя е разделена на управления, занимаващи се с вътрешни проблеми (предимно с опозицията и противниците на режима), екстремисти (преди всичко косовски албанци), анализи, техническо обслужване (подслушване, филмиране и други форми на електронно наблюдение) и управление "Кадри". Бюджетът ѝ е строго секретен и се попълва отчасти от Министерството на вътрешните работи и отчасти от средства, натрупани чрез контрабанда или друга извънзаконова дейност, както и чрез стоките и парите, конфискувани от митниците. Както бе посочено, главната задача на СДС е закрилата на управляващия режим. След масовите демонстрации срещу Милошевич през март 1991 г. нейни агенти са внедрени в университета и други центрове на опозицията срещу режима, за да събират информация и работят за отслабването на опозицията отвътре чрез провокации, разпространяване на слухове и фалшива информация и пр.⁶⁴

Сръбската СДС използва дългогодишната практика на СДС от времето на социалистическа Югославия да вербува престъпници за различни секретни операции. Скоро след началото на войната в Югославия режимът на Милошевич разбира, че не може да разчита на Югославската народна армия за осъществяване на целите си. По-малко от половината сръбски запасници се отзовават на повиквателните за мобилизация. Дисциплината и моралът са слаби и често явление са бунтовете в отказите им да се бият. Много от войниците използват първата възможност да дезертират. В крайна сметка в Босна и Хърватия са изпратени паравоенни групировки от престъпници и освободени затворници на мястото на нежелаещата да се бие и неефективна редовна войска⁶⁵.

⁶² Nebojša Medojević, "Korupcija i reforme institucija", *Beta*, September 30, 2001.

Michael Dziedzic et al. "Lawless Rule Versus Rule of Law in the Balkans", *United States Institute of Peace Special Report*, no. 97, December 2002.

⁶³ Dejan Anastasijević, "Noć dugih pendreka," *AIM Press*, October 25, 1996.

⁶⁴ Federation of American Scientists, Intelligence Resource Program, *State Security Service*, October 2, 1998.

⁶⁵ John Mueller, "The Banality of 'Ethnic War'", *International Security* 25, no. 1 (Summer 2000).

Престъпници и тайни агенти

Фактът, че по-значимите сръбски престъпници работят за СДС, е всеизвестен, въпреки че няма обществен достъп до доказателства от архивите на СДС. Но истинността на това е потвърдена от сръбския министър на вътрешните работи Душан Михайлович, който заявява, че “нико един важен престъпник или водач на престъпна банда не е оставен без членска карта на СДС”⁶⁶.

Списъкът с известни престъпници, работили за СДС, е доста дълъг. Най-прочутото име в него е на Желко Ражнятович – Аркан, некоронования цар на сръбския подземен свят, започнал кариерата си като наемен убиец на СДС през 70-те години. Други известни фигури са Дарко Асанин, един от най-важните наркотрафиканти, Люба Земунац, Джордже Божович – Джишка, Милан Джорджевич, Славко Мижович, Драго Попович и Зоран Ушкович. Общата черта помежду им е, че почти всички са убити между 1995 и 2000 г., като нико един от извършителите не е разкрит. Вероятността СДС да е замесена в тези убийства е повече от голяма⁶⁷.

След завръщането си от фронта много от тези престъпници продължават да “служат” в СДС, т.е. да контролират и управляват многото контрабандни мрежи и черния пазар и да извършват друга престъпна дейност. Това се върши със знанието и подкрепата на най-висшите държавни чиновници и е лично надзиравано от най-важните фигури в СДС като Йовица Станишич, Радован Стойчич и Раде Маркович, ръководили СДС през 90-те години. Като награда за престъпното сътрудничество агентите на СДС получават повишения, апартаменти и дял от печалбите.

Йовица Станишич

Той е смятан за най-информирания човек в Сърбия. Освен началник на СДС от 1991 до 1998 г. и съветник на президента по въпросите на националната сигурност той е и човекът с най-голяма власт в страната след Милошевич. Станишич пряко следи и участва в планирането на всички секретни операции в Хърватия и Босна и Херцеговина. Преди да избухне войната той многократно обикаля районите със сръбско население в тези страни, основава паравоенни формирования и ги въоръжава. Освен това организира и престъпни банди, които с провокативни прояви на насилие разпалват етническо напрежение. Станишич е и един от главните мозъци, стоящи зад кампаниите за етническо прочистване. Името му е в списъка на четиринадесетте политически, военни и полицейски ръководители, обвинени в съучастие в “съвместни престъпни деяния” в обвинителния акт срещу Милошевич за престъпленията, извършени от него в Босна. През юни 2002 г. офицери от СДС и следователи на Международния трибунал в Хага обискират апартамента на Станишич за документи, съдържащи

⁶⁶ “Kriminal sa značkom”, *Večernje novosti*, November 11, 2002.

⁶⁷ Ibid.

доказателства за извършени военни престъпления. Заповедта за обиск е приведена в действие след тримесечни опити на трибунала да убеди Станишич да предаде документите, съдържащи доказателства срещу останалите. Сред другите документи е намерен и подписаният от Слободан Милошевич през 1997 г. документ за преминаването на сръбската национална служба за сигурност под прякото ръководство на Милошевич. Станишич твърди, че пазената от него документация е свидетелство срещу редица ключови управляващи фигури, но не доказва неговата вина за военните престъпления в Босна и Херцеговина и Косово. Доказана е важната роля на Станишич за свалянето на Милошевич – особено при получаването на разрешение от ръководителите на полицията и армията да не се използва сила срещу гражданите по време на безредиците в страната през октомври 2000 г. В замяна на това министър-председателят Джинджич му дава уверения, че няма да бъде изправен пред трибунала в Хага⁶⁸.

Отрицателна е и ролята на т.нар. червени барети, създадени от Франко Симатович, началник на разузнавателния отдел на СДС. Те участват в някои от най-бруталните кампании за етническо прочистване в Хърватия и Босна и Херцеговина и са съставяни от престъпници и затворници. Имат позволение да арестуват цивилни, да влизат в частни апартаменти и сгради, да носят оръжие и да го използват, както и да конфискуват колите и средствата за комуникация на гражданите. “Специалните задачи”, които изпълняват, са събиране на дългове, обири, контрабанда и атентати. Финансират се от различни канали, като сред тях държавният бюджет е най-маловажният. Белградският всекидневник “Време” цитира документ на СДС, който съдържа списък на 170 най-успешни държавни и частни фирми. В него се твърди, че директорите им “са принуждавани с всякакви средства да предоставят средства за финансирането на “червените барети” и специалните им операции”⁶⁹. Впоследствие ръководството точно на тази формация подготвя и осъществява убийството на министър-председателя на Сърбия Зоран Джинджич.

След отстраняването на Милошевич започва процес на структурно преустройство в сектора за сигурност. През юли 2002 г. сръбският парламент закрива СДС и на нейно място създава Агенция за сигурност и информация – АСИ (Bezbednosno-informativna agencija – BIA)⁷⁰. Тя е изтеглена от юрисдикцията на Министерството на вътрешните работи и поставена под контрола на правителството като специална държавна агенция. В задачите ѝ попадат разузнаването и контраразузнаването. Повечето от нейните служители са кадри на бившата СДС, въпреки че не всички остават в състава на новата агенция. Борбата с организираната престъпност е обявена за един от приоритетите на агенцията. Другите заявени цели са демократизация и професионализация, което категорично я разграничава от нейната предшественичка. Критиците на

⁶⁸ “Council for Security”, *Global Security*, July 15, 2002.

“Former Serbian Secret Service Chief’s Home Searched”, *Balkan Times*, June 17, 2002.

⁶⁹ Jovan Dulović, Filip Švarn, “Ekskluzivno – dokumenti o Jedinici za specijalne operacije: Vukovi i Zmije”, *Vreme*, no. 638, March 27, 2003.

⁷⁰ Законът за Агенцията за сигурност и информация, приет на 18 юли 2002 г., е поместен в уеб-страницата на сръбския парламент: http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?ld=51&t=Z.

новата институция изтъкват, че според закона за създаването на АСИ парламентът има само повърхностна власт над нея. Парламентарният контрол се свежда до представянето на два доклада – по един на всяко полугодие – пред парламентарната Комисия за отбрана и сигурност. Съдебният контрол също е много ограничен. Според този закон разрешенията за използване на специални разузнавателни средства се издават от председателя на Върховния съд на Сърбия, а не от Висшия съдебен съвет⁷¹.

Агенцията за сигурност и информация не оправдава оптимистичните прогнози, направени от сръбските правителствени лидери при нейното основаване. Само след шест месеца на поста ръководител на АСИ Андрия Савич е уволнен и заменен с Миша Миличевич. Официалното обяснение е, че Савич е назначен временно и предварително е договорено прехвърлянето му на друг пост. Неофициалната версия, излязла от средите на АСИ и правителството, гласи, че Савич е сменен заради неуспеха си да “прочисти” агенцията от продължаващите да господстват стари кадри, практики и мислене. Недоволството на министър-председателя Джинджич от неуспешната ѝ борба с организираната престъпност, както и критиките на САЩ по въпроса за обвинените военнопръстъпници също изиграват своята роля⁷². Въпреки промените във висшето ръководство реформите в АСИ са повърхностни и тя продължава да е извън наблюдението на обществото. На постовете си остават изявени агенти, поддържали тесни връзки със Земунския и Сурчинския клан и с “патриотичните сили”. Така АСИ все още е потенциална преграда пред реформите и борбата с организираната престъпност.

Друга важно разузнавателно звено, която Сърбия наследява от социалистическа Югославия, е Службата за контраразузнаване – СК (Kontraobaveštajna služba – KOS). Тя е разузнавателната агенция на Югославската народна армия и за разлика от СДС не е правен дори и несъществен опит за реформа от създаването ѝ след Втората световна война. Остава си една от най-консервативните от този род в света. Занимава се основно с военно разузнаване и контраразузнаване, но има и сложна мрежа от наемни убийци, действащи в страната и чужбина. Изиграва решителна роля в предвоенната подготовка чрез доставянето на големи секретни оръжейни пратки от нейните агенти в Хърватия и Босна и Херцеговина през 1991 началото на 1992 г.

Службата за контраразузнаване и търговията с оръжие в Босна

Първите канали за контрабанда на оръжие в Босна и Херцеговина са създадени от началника на Службата за контраразузнаване Александър Василевич. Той се договаря с босненския министър на отбраната да не възпира доставките на оръжие от Сърбия през Босна до контролираните от сърби хърватски територии. В отплата тайната служба отклонява част от въоръжението към сформиращата се тогава армия на босненските мюсюлмани. В отделни случаи неинструирани да пропускат пратките полицейски патрули спират натоварени с оръжие камиони (например вечерта на 9 април 1992 г. са спрени три камиона, превозващи 1119 автомата), но щом това бива

⁷¹ Dragan Bujošević, “Nismo politička policija,” *Nin*, no. 2692, August 1, 2002.

М. Dapčević, М. Bjelovuk, “Kriminalci će da izbegavaju Srbiju,” *Glas javnosti*, July 18, 2002.

⁷² А. А., Л. В., “Savić smenjen jer nije očistio tajnu policiju,” *Blic*, January 25, 2003.

докладвано на министъра и приближените му, “недоразумението” е изглаждано⁷³.

Но СК за разлика от СДС не е оръдие на Милошевич и шефът ѝ генерал-майор Александър Василевич е уволнен и обвинен в противодържавна дейност след отказа си да стане част от неговите планове. Първоначално Василевич наистина изиграва важна роля в прелюдията към войната с Хърватия. Поверени са му разкриването и документирането на няколко хърватски канала за нелегален внос на оръжие, участва и в организирането на сръбските паравоенни групи в Хърватия. Но макар и сръбин по произход, Василевич е преди всичко югославянин и комунист и поради това се оттегля от поста си през пролетта на 1992 г.⁷⁴

По времето на Милошевич и **сръбската полиция** се превръща в една от най-корумпираните държавни институции и взема активно участие в превръщането на Сърбия в практически беззаконно общество. След 1991 г. тя става изключително централизирана институция. Според директора на Института за криминологични и социологически проучвания д-р Добривоје Радованович цялата система на сръбското Министерство на вътрешните работи се основава на корупция и функционира изключително с методи, основани на корупция. Те са от игри на дребно, през съдействие на контрабандисти, крадци на коли и закрила на рекетърите до корупция в големи размери, свързана с контрабанда на петрол, оръжие и акцизни стоки, търговия с наркотици, крадени моторни превозни средства, атентати и финансови машинации. Обикновено полицията ескортира и охранява контрабандните пратки, а много висшестоящи служители в Министерството на вътрешните работи са главните организатори на тези пратки. Корупционните практики включват и освобождаване на арестувани заподозрени срещу подкуп. Повишенията, службите и достъпът до образование и обучение също имат общоизвестни цени – освен в случаите, когато с тях се възнаграждава личната лоялност⁷⁵.

⁷³ Tim Judah, *The Serbs: History, Myth, and the Destruction of Yugoslavia* (New Haven: Yale University Press, 1997), pp. 193–194.

⁷⁴ Недоволен от пенсионирането си, той дава няколко интервюта за в. “Нун”, в които разкрива голяма част от известната му информация за операциите в Хърватия. Скоро след това го арестуват и обвиняват в престъпления. Процес срещу него обаче няма, тъй като белградският висш военен съд отхвърля случая по липса на доказателства. През март 1999 г., само няколко дни преди нападението на НАТО над Югославия, военният разузнавач номер едно Василевич е повикан отново на служба и е назначен за заместник-началник на Службата за контраразузнаване. След края на военните действия е повишен в чин “генерал-лейтенант”. В началото на 2001 г. Василевич е пенсиониран за втори път от новото сръбско правителство. Той е обвинен от Международния трибунал за военни престъпления в Хага като един от съучастниците на Слободан Милошевич в съвместни престъпни деяния, извършени между август 1991 и юни 1992 г. в Хърватия. Василевич се явява в Хага като свидетел по обвинението срещу Милошевич, където потвърждава, че Милошевич лично е контролирал сръбската полиция и югославската армия, както и паравоенните формирования, които са били под тяхно командване. Ето защо, според Василевич, Милошевич носел личната отговорност за всички извършени престъпления. Вж. Ljubodrag Stojadinović, “Tajne vojnog kadrovanja – povatak generala Aleksandra Vasiljevića”, *Glas javnosti*, February 7, 2000.

⁷⁵ Stevan Živanović, “Insiders Confront Milošević”, *The Harvard Independent XXXIV*, no. 5, March 6, 2003.

Dobrivoje Radovanović, “Kako smo postali kriminalizovano društvo”. – In *Otvoreno o korupciji: Policija – Projekat okruglih stolova o korupciji u Srbiji*. Ed. Radojka Nikolić. (Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, 2002), pp. 10–14.

Slobodan Antić, “Stanje demokratskog poretka u Srbiji”, *Nova srpska politicka misao*, 2002.

Връзките между полицията и организираната престъпност се изразяват и в скандалния факт, че мнозина всеизвестни престъпници са вербувани от Министерството на вътрешните работи. Според първия вицепрезидент на Международната асоциация на офицерите срещу наркотиците Марко Никович ситуацията в Сърбия е до такава степен гротескна, че броят на престъпниците в полицията е далеч по-голям от този на полицейските агенти и информатори в престъпния свят. Това, че толкова много престъпници стават действително недосегаеми за закона или се оказват в състояние да влияят при подбора на полицейски кадри, обезверява много полицейски служители, които напускат работата си. Заменящите ги са предимно млади и неопитни курсанти, които в комбинация с ендемичната корупция водят до бързо западане на качеството и способностите на полицията в Сърбия⁷⁶.

Същевременно организираната престъпност през този период действа все по-безнаказано. Въпреки че през Сърбия минава един от основните транзитни пътища на хероина, залавянето на наркотици или свързаните с трафика им арести са рядкост през 90-те години. Големите търговци на наркотици се радват на личната протекция на най-висшестоящите полицейски служители и от време на време само дребни дилъри и самостоятелни трафиканти са арестувани⁷⁷. Сръбските митничари често залавят контрабандни пратки с наркотици (особено на българо-сръбската граница), но вместо да ги унищожават, предават ги на СДС. Нейните агенти на свой ред ги продават на вътрешния пазар или ги изнасят контрабандно от Сърбия. Смята се, че точно такъв е произходът на над 600 кг 93-процентен чист хероин, открит от полицията скоро след падането на режима на Милошевич в сейф, нает от СДС в една от белградските банки⁷⁸.

Широкото разпространение на корупцията и въвличането ѝ в престъпни занимания нанасят сериозни щети на сръбската полиция. Вследствие на провежданите от режима периодични чистки и деморализацията на некорумпираните и честни служители полицията загубва повечето си опитни и обучени кадри. Някои от тях се насочват към частния сектор, а други дори се поставят в услуга на организираната престъпност. Те са заменени от неопитни, зле обучени и непрофесионални млади офицери, често назначавани с подкупи или връзки. По думите на бившия началник на белградската криминална полиция и настоящ вицепрезидент на Международната асоциация на офицерите срещу наркотиците Марко Никович изгражданата с години сръбска криминална полиция е разрушена за няколко години⁷⁹. Ефективността ѝ е допълнително снижена след изключването на Югославия от Интерпол, като по този начин са прекъснати връзките и информационният обмен с чуждестранните полицейски служби.

⁷⁶ "Is Organized Crime Threatening the Foundations of Balkan States – A Telephone Roundtable hosted by Rade Radovanovic", *Radio Free Europe – Radio Liberty South Slavic Report* 4, no. 38, November 21, 2002 (<http://www.rferl.org/southslavic/2002/11/38-211102.html>).

"Интервју дана – гост: Marko Nicović, potpredsednik Svetske policijske asociacije za droge", *Radio B 92*, January 5, 2000 (<http://www.b92.net/intervju/2000/02052000.shtml>).

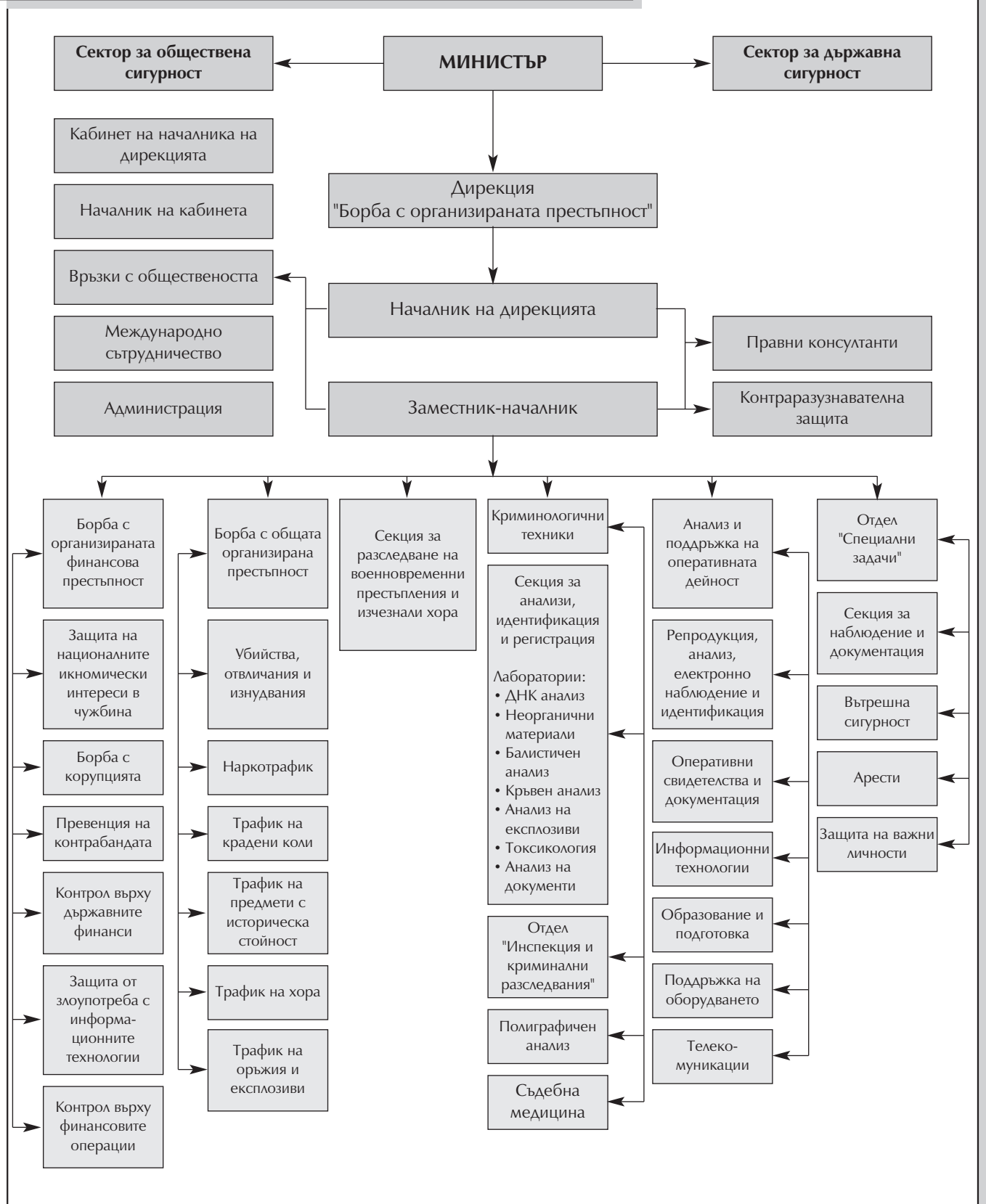
⁷⁷ Philip Schwarm, "A Pistol, a Badge and Heroin". *AIM Press*, March 12, 2001.

⁷⁸ Ian Traynor, "Milošević Ally Linked to Heroin Stash", *Guardian*, March 16, 2001.

Schwarm, "A Pistol, a Badge and Heroin"; *Observatoire Geopolitique des Drogues*, "Yugoslavia", *Observatoire Geopolitique des Drogues Annual Report*, 1997.

⁷⁹ "Интервју дана – гост: Marko Nicović, potpredsednik Svetske policijske asociacije za droge".

Таблица 3. Устройството на Дирекция "Борба с организираната престъпност" на Република Сърбия

Новата демократична власт в Сърбия, действаща от януари 2001 г., все още бави реформата в полицията, въпреки належащата нужда от нея. Като най-често извинение се споменава политическата несигурност относно конституционния статут на Съюзна република Югославия, но действителната причина се корени във вече почти хроничната политическа нестабилност и непрекъснатите междуособици в правителството, последвало управлението на Милошевич, породени от несъгласията между министър-председателя Джинджич и президента Кошунца. Правителството наследява закони, нарочно създадени с цел запазване на управляващия режим, и полиция, свикнала да действа извън всякакъв демократичен контрол. Вместо да изобличат тази недемократична система новите сръбски лидери се поддават на изкушението да я използват за собствена изгода.

В самата полиция също е налице силна съпротива срещу реформата. Бидейки недемократична и репресивна институция, чиято първостепенна задача е обслужването на режима и защитата на политическата система, тя внезапно се озовава в процес на демократични преобразования и пред изискването за обществен контрол над дейността ѝ. Това поражда параноя и негодувание сред голяма част от служителите, особено онези с по-високи постове. Положението в Сърбия се изостря и от факта, че доскоро повечето от предложените реформи се възприемат като подривен акт. Въпреки това реформата е започната – най-вече под натиска на международната общност, и постига известни резултати. Изготвен е проектозакон за полицията с етичен код, целящ превръщането ѝ от репресираща обществото в служеща му институция.

През 2003 г. работна група на МВР изработи и нов Закон за полицията, който е една най-важните стъпки към пълната демократизация на тази институция. Законът обаче беше оставен за гласуване в новоизбрания парламент след изборите на 28 декември 2003 г.⁸⁰ Нов полицейски Кодекс за етично поведение влезе в сила през юни 2003 г. Той бе съобразен с Кодекса за етично поведение на ЕС. Този кодекс задължава полицията да уважава презумпцията за невинност, да обръща повече внимание на нуждите на малцинствата и да се запознае с Общата декларация на ООН за човешките права и други подобни документи⁸¹. Въпреки напредъка обаче сръбската полиция остава твърде централизирана, със свръхвоенизирана структура и неподатлива на демократичен контрол⁸².

Мисията на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа

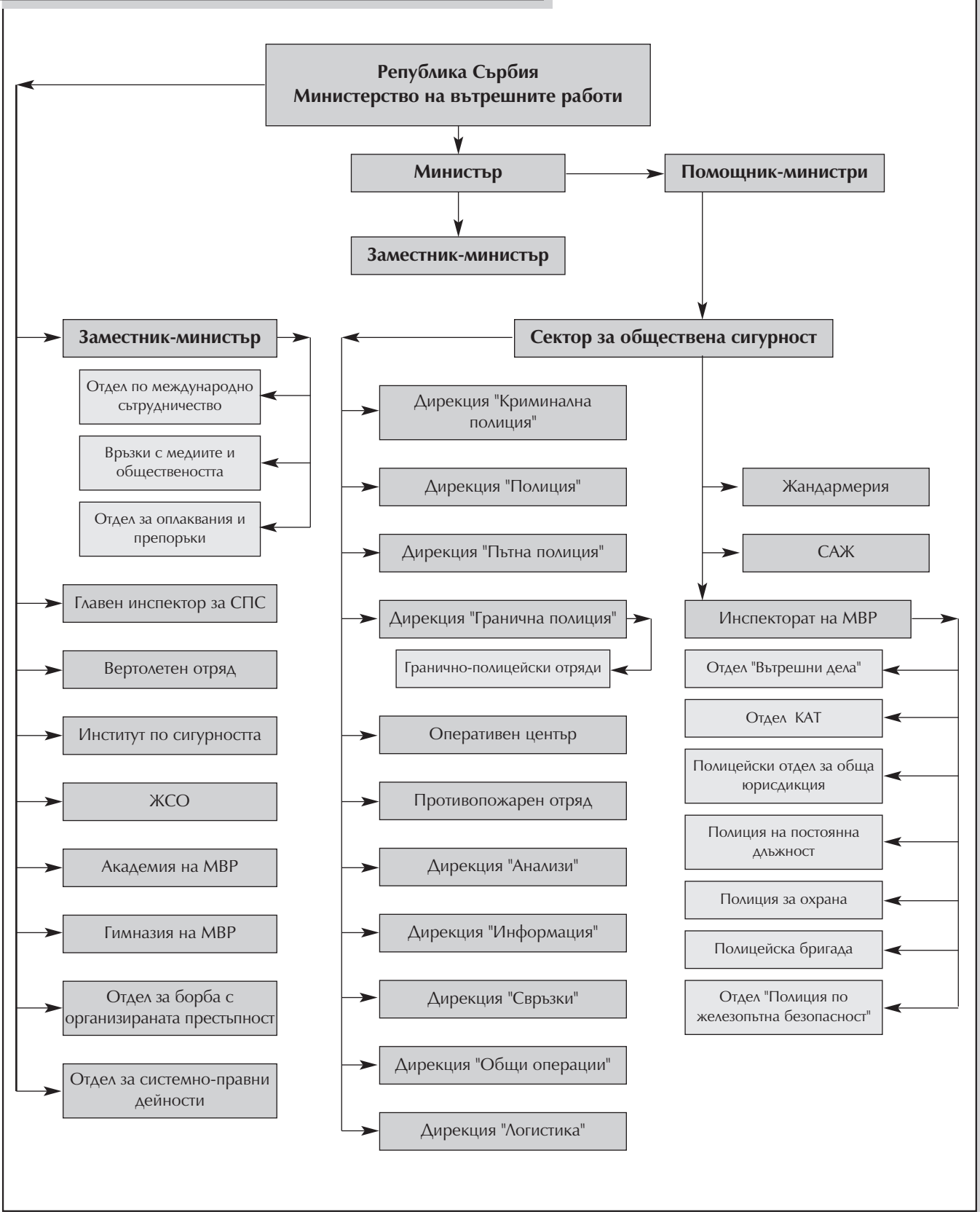
Един от най-силните стимули за реформа в полицията е даден от мисията на ОССЕ в Сърбия и Черна гора. Нейната Дирекция по правоприлагане активно подкрепя реформата, целяща да преобразува сръбската полиция в демократична институция. Полицейският съветник на мисията провежда обхватно изследване на дейността на полицията в страната и отправя препоръки за привеждането ѝ към международните стандарти. Набелязани

⁸⁰ "Poštovanje obaveza Srbije i Crne Gore preuzetih prilikom prijema u Savet Evrope." *Fond za humanitarno pravo*. 10 decembar 2003.

⁸¹ Davor Konjikusic. "New Code of Ethics for the Serbian Police." *Southeast European Times*.

⁸² Zoran Pajić, "Legal Aspects of Security Sector Reform in the Federal Republic of Yugoslavia", *Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces Working Paper*, no. 18 (April 2002), pp. 3–6.

Таблица 4. Устройството на МВР на Република Сърбия

са и приоритетните области на реформата, сред които са образованието и развитието на полицейските служители, отчетността и вътрешният контрол, борбата срещу организираната престъпност, дейността на граничната и обществената полиция. Едно от най-значимите събития е създаването на мултиетническа полиция в общините Прешево, Медведжа и Бояновац в Южна Сърбия, където преобладава албанско население⁸³.

Друга институция на сектора за сигурност, силно противопоставяща се на всякакви опити за реформа, е **сръбската армия**. Не съществува никакъв обществен контрол над разпределянето и употребата на огромния ѝ бюджет, нито над обемната ѝ търговия с оръжие. През войната от 1991–1995 г. са осъществени стотици сделки на стойност над 250 млн. долара, като оръжие се продава на всички страни, участващи в конфликта. След войната армията продължава да продава оръжие на различни “традиционни” югославски клиенти, включително и на ембаргови страни. През октомври 2002 г. е разкрит фактът, че няколко оръжейни производители от Сърбия и Република Сръбска са продавали оръжие на Ирак⁸⁴.

Политическата криза в Сърбия след Милошевич и несигурността относно бъдещия статут на Съюзна република Югославия оказват по-силен ефект върху скоростта на реформата в армията, отколкото върху тази в полицията. Причината е, че за разлика от полицията, която е под юрисдикцията на отделните републики, армията се контролира от федералното правителство, чийто върховен главнокомандващ е президентът Кошунница.

Повечето от офицерите са подбрани внимателно през 90-те години и са напълно лоялни към предишния режим. От самото си създаване югославската армия е силно консервативна, монолитна и авторитарна институция. Поради това е почти неспособна да участва в демократичен диалог и съставът ѝ изобщо не осъзнава необходимостта от промяна. Прозрачността и диалогът с гражданското общество се смятат почти за табу. Още по-лошо е, че и федералната власт, най-вече кръгът около президента Кошунница, не проявява никаква политическа воля за реална реформа в армията, а решава да я използва в политическия дуел със сръбския премиер Джинджич. Генералният щаб прескача Министерството на отбраната и комуникира пряко с президента. Дори Главният инспекторат на армията е на подчинение на Генералния щаб и възниква абсурдната ситуация, в която Министерството на отбраната няма никакво практическо влияние върху войската⁸⁵.

Аферата “Перишич”

Тя е най-голямото до момента предизвикателство пред съществуването и бъдещето на управляващата коалиция в Сърбия, което освен това има и сериозни международни последици. На 14 март 2002 г. военната полиция

⁸³ OSCE, OSCE Mission to Serbia and Montenegro, *Law Enforcement* (http://www.osce.org/yugoslavia/law_enforcement/).

⁸⁴ Džiedzić et al. “Lawless Rule Versus Rule of Law in the Balkans”.

⁸⁵ Pajić, “Legal Aspects of Security Sector Reform in the Federal Republic of Yugoslavia”, p. 4.

арестува генерал Момчило Перишич, вицепремиер и ръководител на Движението за демократична Сърбия, една от партиите в управляващата коалиция. Заедно с Перишич тя арестува и първия секретар на Посолството на САЩ Джон Дейвид Нейбър и двама полковници от югославската армия. Перишич, който е началник на Генералния щаб на югославската армия от 1993 до 1998 г., е обвинен в разкриване на военна информация и шпионаж в полза на САЩ. В отговор на ареста министър-председателят Джинджич заявява, че Перишич е бил под незаконно наблюдение в продължение на няколко месеца, което доказва, че армията и особено военната полиция оперират без какъвто и да е граждански и демократичен контрол. Американците са разбираемо вбесени от ареста на щатски дипломат. Посланикът на САЩ Уилям Монтомъри отправя остър протест, а Държавният департамент заявява, че случаят е крайно възмутителен. Нейбър е освободен след 16 часа, като по време на ареста му е отказан контакт с посолството. Реакцията на президента Коцуница е, че арестът е законосъобразен и той поисква оставката на Перишич. След два дни Перишич също е освободен и на 19 март подава оставка с обяснението, че иска да докаже невинността си, без да разчита на своя имунитет⁸⁶.

В системата на трансграничната престъпност в Западните Балкани **сръбските митници** са важен елемент в контрабандните схеми. Институционализираната корупция в митниците помага на режима на Милошевич да заобикаля обществените средства и държавния бюджет, като по този начин пряко контролира парите, натрупани чрез най-голямото и печелившо сръбско “предприятие” – държавната граница. Митницата в Сърбия е в уникална ситуация, в която властта нарочно активно стимулира разпространението на корупция в институцията. Комбинираният ефект на моркова (достъп до техния дял от плячката) и тоягата (корумпираните служители са заложници на режима, който може да ги арестува и осъди във всеки момент) осигурява безпрепятственото функциониране на системата.

Незаконната търговия до голяма степен се контролира от Михал Кертес, един от най-приближените на Милошевич и директор на митническата служба. Той лично подбира повечето от митническите служители, за да е сигурен в лоялността им и във функционирането на митниците като частна служба на режима. Почти 800 от общо 2300 сръбски митничари по време на управлението на Кертес са от родния му град Бачка паланка. Известни са публичните му хвалби, че той е човекът, снабдяващ сръбския народ с храна, напитки, цигари и дрехи. Много пъти лично решава дали вносът на дадени стоки или пък на определени производители е разрешен или не и какви такси и мита да се плащат⁸⁷.

Множеството полулегални мита, събирани на сръбската граница, позволяват на Кертес да събере няколко милиарда долара в брой и от конфискувано имущество. “Плячката” се разпределя между корумпираните приближени на Милошевич или се използва за финансиране на предизборните кампании и най-

⁸⁶ “Slučaj Perišić”, *Free Serbia Vesti*, March 19, 2002.

⁸⁷ Slobodan Ikonić, “Šerif iz Hajdučke šume”, *Nin*, no. 2439, September 25, 1997.

вече на контролираните от режима средства за масово осведомяване, за етническо прочистване в Хърватия, Босна и Херцеговина и Косово. След политическите промени в Сърбия през октомври 2000 г. Милошевич е арестуван по обвинения в присвояване на средства, злоупотреба със служебно положение и измами за 100 млн. долара. В своя защита той заявява, че доставяните от Кертес пари, “генерирани” от митниците, не са използвани за лично обогатяване, а за финансиране на сръбските военни подразделения в Хърватия и Босна и Херцеговина. Според сръбското следствие между 1994 и 2000 г. Кертес е осигурил на Милошевич около 4 млрд. долара⁸⁸.

Състоянието на митниците продължава да е проблемно дори след падането на Милошевич. От служителите там 56 % са наети между 1994 и 2000 г., докато Михал Кертес е начело на институцията. Въпреки че това не е достатъчно да се обвиняват всичките служители в корупция, остава фактът, че подборът на кадри по времето на Кертес не се основава на почтеност и способности, а на лична лоялност. Според проучване, проведено сред митничари, след смяната на правителството не са направени съществени кадрови промени. От анкетираните 46 % отговарят, че само неколцина служители в подразделението им са отстранени (преместени на по-ниска длъжност или уволнени), а 27 % – че нито един от колегите им не е отстранен. В повечето случаи старите корумпирани митничари остават по местата си⁸⁹.

Корупцията в сръбските митници

Корупцията в митниците на Сърбия се дължи на следните причини⁹⁰:

- Самовъзпроизвеждане на корупционни схеми: проникнатата от корупция структура на митниците като организация поражда нови схеми за злоупотреба. Новоназначените служители с навлизането си във вече корумпирани екипи попадат под силен натиск да не разкриват корупционните практики и да не докладват корумпираните си колеги пред съответните власти. Натискът е особено силен в случай на корумпирани началници. Най-сигурният начин да се гарантира послушанието на новите кадри е самите те да бъдат въввлечени в корупцията.
- Неадекватна наказателна политика: съществуващата политика на наказания предотвратява само корупцията на дребно, тъй като рискът от наказание надвишава потенциалните ползи. Но тя далеч не е ефективна в случаите на корупция на едро, когато се разиграват големи суми пари.

⁸⁸ Andrew Purvis, Dejan Anastasijević and Lauren Comiteau, “The Song of the Insider”, *Time South Pacific*, no. 15, April 16, 2001, pp. 36–41.

“Milošević’s Money Man was Model of Corruption”, *Balkan Times*, 2001.

⁸⁹ Boris Begović and Boško Mijatović (Eds.), *Corruption at the Customs: Combating Corruption at the Customs Administration* (Belgrade: Center for Liberal-Democratic Studies, 2002), pp. 42–43.

⁹⁰ *Ibid.*, pp. 14–28.

- Ниски заплати: много от митничарите използват корупцията като заместител на ниското заплащане. Но общото схващане за митниците като една от най-корумпираните институции не дава възможност на правителството да повиши заплатите, тъй като реакцията на обществото ще бъде отрицателна.
- Лоша репутация на митниците: колкото по-лоша е репутацията на една държавна институция, толкова по-ниско е качеството на хората, които кандидатстват за работа в нея. Една корумпирана митническа агенция се възприема като възможност за бързи печалби по нечестен начин. Така тя привлича служители с погрешни мотиви и морални стандарти.
- Други поражаващи корупция фактори са недостатъчният капацитет на митническата администрация за митническо обслужване, защита и други ограничения върху търговията, усложнените процедури и свръхрегулирането и т.н.

Същевременно от началото на 2000 г. е налице известен спад на корупцията в митниците, като размерът на събраните мита се увеличава с 10 % през 2001 и 2002 г.⁹¹ Според проведено сред бизнес средите проучване, въпреки все още значителната корупция, равнището ѝ видимо спада. Същото проучване сочи, че ефективността на обслужването се повишава като резултат от нови опростени вътрешни правила и разпоредби, стесняващи възможността за произволни тълкувания⁹². Правителството очаква новият Закон за митниците, както и Законът за митническите служби, влезли в сила от 1 януари 2003 г., да допринесат за модернизация на митническото обслужване и спад на корупцията. Ефективността на митниците се покачва и благодарение на купено ново оборудване и подобрена информационна система и сътрудничество с митнически експерти от Европейския съюз и митническите служби на съседни държави⁹³.

През двете години след смяната на режима се появяват нови модели на корупция. Основните мотиви на системата на институционализираната корупция изчезват и държавната граница престава да играе ролята на най-важно държавно предприятие. С намаляването на търпимостта към корупцията намалява и желанието на митничарите да участват в големи организирани групи. Сега повечето корумпирани служители действат самостоятелно или в малки групи. Грубите, откровени и неприкрити корупционни схеми са заменени от сложни и подмолни. Това означава, че сега с корупция се занимават предимно по-старите, по-висшестоящите и обиграни митнически служители⁹⁴.

* * *

Незавършената реформа на сектора за сигурност в Сърбия позволява почти безпрепятственото инфилтриране на икономиката и политиката на страната от организираната престъпност. В периода до средата на 90-те години определени

⁹¹ Darko Savanovic, "Scant Salaries, Abundant Temptation", *Beta*, December 12, 2002. <http://www.betane.com/beta/beta.asp?lang=EN&id=12120201>

⁹² Begović and Mijatović (Eds.), *Corruption at the Customs*, pp. 78–79.

⁹³ "Borba protiv korupcije u carinskoj službi SRJ", *Web Site Vlade Republike Srbije*, August 13, 2002.

⁹⁴ Begović and Mijatović (Eds.), *Corruption at the Customs*, pp. 100–101, 124–126.

криминални кръгове вече са натрупали огромни състояния от търговия с военна продукция, нарушаване на санкции, черноборсаджийство, заграбване на държавни ценни книжа и валутни сделки. Появяват се няколко добре организирани престъпни клана, чието съществуване е публична тайна⁹⁵. До 1996 г. те проникват в правителството, полицията, СДС, митниците, финансовата полиция и съдебната власт, които работят чрез мрежи от кланове, групови интереси и роднински и приятелски кръгове, а не в рамките на закона. Самите институции, чиято задача е да се борят с престъпността и корупцията, активно са замесени в организирането на сръбската икономика на престъпността. Държавната собственост е разграбена, контрабандните мрежи и черният пазар са монополизирани, а финансовите манипулации се толерират⁹⁶.

Парите, спечелени от контрабанда на наркотици, оръжие, петрол и акцизни стоки, както и от друга незаконна дейност, са изпрани и изнесени в чужбина чрез сложна мрежа от чуждестранни фирми и банкови сметки. Много фирми са създадени от СДС извън страната още по социалистическо време. Тези фирми и сметки се използват за укриване на държавни средства и дават възможност на сръбските държавни фирми да продължат да въртят сделки на международните пазари и след налагането на икономически санкции над Сърбия. Мрежата се използва и за прехвърляне на личните средства на Милошевич и приближените му. Повечето подобни фирми и сметки са в Кипър или Гърция, но има и доста други по целия свят (включително Швейцария, Германия, Китай и Република Южна Африка). Само през 1999 г. около началото на косовската криза в Гърция са блокирани седемдесет и пет банкови сметки на висши сръбски управници. През същия период в Кипър, в резултат на кандидатурата на страната за членство в ЕС, са закрити няколко сметки на сръбски фирми, подозирани в пране на пари⁹⁷.

След края на войната в Босна и Херцеговина с частичното вдигане на санкциите и умножените усилия на международната общност и съседните страни за пресичане на някои контрабандни канали привидно неизчерпаемите източници на доходи започват да пресъхват. Това е началото на края за партньорството между сектора за сигурност и организираната престъпност в Сърбия. Бившите партньори на режима от подземния свят се превръщат в хора, които знаят твърде много. Десетки от тях са убити от професионални атентатори през втората половина на 90-те години. Нито едно от убийствата не е разкрито, нито пък извършителите са заловени⁹⁸. Престъпният свят естествено отвръща на удара. Сред убитите през този период висши държавни служители са министърът на отбраната Павле Булатович, заместник-министърът на вътрешните работи и бившият началник на СДС Радован Стойчич, полковниците от Министерството на вътрешните работи Милорад Влахович и Драган Симич.

Жертви на тази война стават и няколко независими журналисти, осмелили се да разобличат връзките между организираната престъпност и властта. Славко Чурувия, собственик и главен редактор на всекидневника "Дневни телеграф" и

⁹⁵ Bojana Oprijan Ilić, "Tikva sa korenom", *Ekonomist*, no. 134, January 29, 2003.

"Intervju dana – gost: Marko Nicović, potpredsednik Svetske policijske asociacije za droge".

⁹⁶ Medojević, "Korupcija i reforme institucija"

Dragan Jocić, "Potrebne nacionalna strategija i politicka volja", *Beta novinska agencija*, July 27, 2002.

⁹⁷ R. Jeffrey Smith, "Fall of Milošević Sparks Hunt for Riches", *Washington Post*, March 11, 2001.

Observatoire Geopolitique des Drogues, "Yugoslavia".

⁹⁸ Anastasijević. "Noć dugih pendreka".

на излизания два пъти в месеца "Европлянин", обявен за гнационален предател" от контролирания от държавата белградски всекидневник "Политика експрес", е сред най-известните жертви. Както много други, и неговото убийство остава неразкрито, въпреки че Чурувия е под полицейски надзор, когато е убит⁹⁹. Милан Пантич, журналист от всекидневника "Вечерни новости", пишещ за корупцията и връзките на организираната престъпност със съдебната власт и правоприлагащите органи в гр. Ягодина, също е убит, а извършителите не са заловени¹⁰⁰. Друг журналист, Милован Бъркич, е "арестуван" от двама души с карти на СДС. След "ареста" е отведен във фирма "Котобаня", собственост на боса на Сурчинския клан Любиша Буха, където е измъчван и жестоко пребит. Озовава се в болница с тежки наранявания и опасност за живота. "Престъплението", за което е наказан, е статията "Кордоните на смъртта на Баджа", в която разкрива връзките между Радован Стойчич Баджа, заместник-министър на вътрешните работи, и най-големия престъпен клан в Сърбия по времето на Милошевич – Сурчинския¹⁰¹.

Сурчинският клан

Прави "първите си стъпки" в бизнеса с крадени коли. В началото на 90-те години буквално контролира цялата търговия с крадени коли в Сърбия. Благодарение на добрите си връзки с полицията, СДС и управляващата партия кланът от Сурчин скоро става главно действащо лице в контрабандата на петрол и цигари и търговията с хероин и кокаин. Основателят и водач на бандата Зоран Шиян е убит през ноември 1999 г. Наследен е от Любиша Буха – Чуме. Сурчинският клан продължава да запада и скоро е напълно изместен на пазара от криминалната групировка, наречена Земунски клан. Оцелелият след опит за покушение Буха напуска страната¹⁰².

След ликвидирането на режима на Милошевич с право се очакват обхватни реформи и ефективни мерки за борба с организираната престъпност, корупцията и най-вече прословутото сътрудничество на сектора за сигурност с организираната престъпност. Но оттогава почти нищо не се е случва в тази насока. Опозицията се налага да използва услугите на мнозина представители на подземния свят по време на народното въстание срещу режима. Така договорът с дявола излиза доста скъп. Според много наблюдатели забавянето на реформата, особено в правоприлагащия сектор, и очевидното нежелание на новите управляващи сериозно да се противопоставят на организираната престъпност се дължат на това, че лидерите на новото правителство са задължени на престъпните структури. Според тях правителството е заложник на престъпни интереси. Криминалните босове съзнават добре, че ако не започнат да поддържат другата страна, ще бъдат първите жертви след отхвърлянето на Милошевич от народа. Тъй като се нуждаят от нов политически покровител, който да гарантира легализирането на незаконно придобитите им капитали и да

⁹⁹ "The Heralded Murder of Slavko Ćuruvija", *Free B92*, April 12, 1999.

¹⁰⁰ Zagorka Knežević – Uskoković, "Smrt na frontu istine", *Večernje novosti*, August 8, 2002.

¹⁰¹ Zoja Jovanov, "Čume – kandidat za zašćenog svedoka", *Reporter*, no. 249, January 28, 2003.

¹⁰² Jovanov, "Čume – kandidat za zašćenog svedoka".

Goran Tarlač, "Bil sem v Čumetovem zasebnem zaporu", *Mladina*, no. 5, February 3, 2003.

подпомогне контактите им с чуждестранните инвеститори, те предлагат услугите си на опозицията и изиграват значителна роля в октомврийските събития през 2000 г.¹⁰³

Сръбските новобогаташи и международните им партньори

Висшата бизнес класа в Сърбия след Милошевич е от бивши престъпници и криминални босове, които притежават банки, вестници и телевизионни канали, фирми за внос и износ и вериги супермаркети. Те са тези, които финансират политическите партии. Босът на Сурчинския клан Любиша Буха създава фирмата “Дифенс Роуд”, която купува единствените по рода си в Сърбия модерни немски машини за асфалтиране на пътища. Така тя става неизбежен партньор в строителството и ремонта на пътища в цялата страна. По ирония на съдбата бивши престъпни босове дори стават партньори на международната общност и посредничат при преговорите за сделките на сръбското правителство с чуждестранни компании. Директорът на Центъра за преход Небойша Медоевич смята, че това се дължи на преднамереното търсене на неформални властови структури от страна на международните компании, които искат да защитят инвестициите си в държава с твърде слаб, корумпиран и неспособен да предложи гаранции държавен апарат¹⁰⁴.

Искреността на правителството на Джинджич е поставена под въпрос и от факта, че след политическите промени повечето ключови фигури в Министерството на вътрешните работи, СДС и митниците (с изключение на Михал Кертес, арестуван на 15 декември 2000 г. по обвинение в присвояване на средства и измами) остават на заеманите от тях постове. Те разполагат с достатъчно време да укриват и унищожат множество документи и други доказателства за беззакония и престъпления, извършени по времето на Милошевич¹⁰⁵.

Организираната престъпност се възползва от факта, че промените са козметични. След кратък изчаквателен период престъпните банди разбират, че що се отнася до връзките им с Министерството на вътрешните работи, всичко както и преди опира до бизнес. Повечето от хората, с които престъпният свят е сътрудничил през последните десет години, остават на постовете си, а полицията продължава да се ръководи от шестима генерали, назначени от Милошевич и невъзнамеряващи да предприемат драстични промени няколко години преди да излязат в пенсия¹⁰⁶.

¹⁰³ О. Zekić, “I mafija u tranziciji”, *Dnevne novine*.

“Sprega tajkuna i vlasti: Balkanska federacija organizovanog kriminala”, *Radio Slobodna Evropa*, October 7, 2001.

¹⁰⁴ “Sprega tajkuna i vlasti”.

Tarlać, “Bil sem v Cumetovem zasebnem zaporu”.

Nikola Vrzić, “Povratak u devedesete”, *Nin*, no. 2693, August 8, 2002.

¹⁰⁵ “Oprijan Ilić, “Tikva sa korenom”.

B. Ristić, “Čija ruka upravlja Srbijom?” *Glas javnosti*, November 3, 2002.

¹⁰⁶ “Ljubiša Obradović, “Mafija odlazi s režimom?” *Nezavisna svetlost* 5, no. 274, December 30, 2000.

Естествено е правителството на Джинджич да постави борбата с корупцията и организираната престъпност на преден политически план и то наистина започва широко огласена кампания срещу корупцията. Ефективността и искреността му могат да бъдат поставени под съмнение. Правителството създава 26 антикорупционни екипа, изпратени в градовете из цялата страна. Основан е и Антикорупционен съвет, в чийто състав влизат видни общественици. Проблемите на тези екипи започват още с техния състав. Те се състоят от служител на полицията, прокуратурата и един агент на СДС. Най-голямата сръбска неправителствена организация “Отпор”, организира независима антикорупционна кампания, разкритикува антикорупционните правителствени екипи. СДС е главният организатор на престъпността – най-вече на контрабандната дейност, и развъдник на корупция, а е оставена почти непокътната след падането на Милошевич. Участието на агенти от СДС в екипите ги поставя в особено положение, тъй като олицетворението на корупцията в Сърбия отговаря за борбата с нея¹⁰⁷.

Освен това правоприлагащите органи в Сърбия са силно консервативни и скептични по отношение на процеса на демократично преобразуване. В армията и полицията липсата на разбиране, че скъсването с миналото е необходимо и благотворно, е силно разпространена. Няма и сериозен информиран диалог за причините, поради които реформата е необходима. Идеята за външен граждански контрол над сектора за сигурност се посреща със скептицизъм и недоверие и в комбинация с останалите промени предизвиква несигурност и отчуждение и сред офицерите, и сред останалите военнослужещи. Проблемите с реформата в армията се утежняват поради контролирането ѝ от федералната власт, тъй като е налице влиянието на дългогодишната несигурност относно съдбата на федерацията¹⁰⁸.

Група икономисти реформатори от бившата неправителствена организация и настояща политическа партия “Г-17 плюс” също обвиняват министър-председателя Джинджич, че се е заобиколил с финансов елит, натрупал богатството си по време на беззаконието при управлението на Милошевич. Те смятат, че връзките на премиера с новия сръбски финансов елит обясняват защо през последните две години и половина нито един от известните престъпници не е обвинен за незаконно придобитите средства през 90-те години. Същото е и обяснението на факта, че само около 50 млн. евро са събрани от нововъведения данък върху свръхпечалбата, с който се облагат привилегированите по времето на Милошевич фирми, а не очакваните между 350 и 500 млн.¹⁰⁹

Случаят “Гаврилович”

Една от аферите, разтърсили най-силно Сърбия след падането на Милошевич, е убийството на полковник Момир Гаврилович. Той работи за СДС над 15 години – до напускането му по лични причини през септември

¹⁰⁷ Alexandra Poolos, “Serbia Launches High-Profile Anti-Corruption Campaign, But At What Cost?” *Global Policy Forum*, March 11, 2002.

¹⁰⁸ Pajić. “Legal Aspects of Security Sector Reform in the Federal Republic of Yugoslavia”, pp. 1–3.

¹⁰⁹ Željko Cvijanović, “Serbia: Djindjic versus Dinkic”, *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 398, January 16, 2003.

1999 г. На 3 август 2001 г. Гаврилович посещава кабинета на югославския президент Воислав Кошунца с предполагаемата цел да предаде на негови сътрудници документи, доказващи връзките на членове на сръбските правителство и полиция с ключови престъпни фигури. Белградският всекидневник "Политика", цитирайки близки до семейството на Гаврилович източници, пише, че той притежава документи, изобличаващи редица незаконни сделки и измами, извършени след октомври 2000 г. Няколко часа след това посещение Гаврилович е убит от неизвестни лица, които, както при повечето подобни атентати в Сърбия, не са заловени.

Сръбското правителство реагира с обвинение срещу президента Кошунца в опит да манипулира обстоятелствата, свързани с "подозрително" убийство, за да дискредитира опонентите си. Министерството на вътрешните работи не потвърждава важноста на предполагаемите документи на Гаврилович и го обрисова като проблематична фигура с много връзки в престъпния свят¹¹⁰.

Сръбските власти дават по-различно обяснение за забавянето на реформите. Министърът на вътрешните работи Михайлович отбелязва неразборията в полицията, причинена от десетилетия корупция, лошо управление и неправилен подбор на кадри. От значение е и липсата на подходящо модерно оборудване, тъй като често престъпните групи в много отношения са по-добре оборудвани от полицията. Михайлович твърди също, че престъпният свят се опитва да компрометира новата власт, като я обвинява, че е замесена в незаконни дела или се финансира с мръсни пари. От друга страна, той признава, че престъпниците активно търсят нови "кръстници" от средите на политиците. Генералът от полицията Бошко Буха, заместник-началник на Отдела за обществена сигурност в югославското Министерство на вътрешните работи (убит през юни 2002 г.), също предупреждава, че мафията се опитва да купи политиците от управляващата коалиция, предлагайки им пари, услуги и досиета, компрометиращи политическите им противници¹¹¹.

Любиша Буха

Любиша Буха – една от най-видните фигури на сръбския подземен свят – решава да даде сведения за редица убийства, отвлечения, измами и други престъпни деяния. Той се появява по независимия телевизионен канал В-92, като обвинява пряко сръбското правителство, че е замесено с организираната престъпност. Решението му без съмнение е провокирано от полицейското нападение над крепостта на Буха – фирмата му "Котобаня". При нахлуването са конфискувани много оръжия и три килограма хероин. Няколко месеца преди това другата фирма на Буха – "Дифенс Роуд", е взривена, а самият той оцелява след опит за покушение. Министър-председателят Джинджич приветства предложението на Буха

¹¹⁰ "Gavrilović dossier", *Serbia Info*, August 10, 2001.

Antonić, "Stanje demokratskog poretka u Srbiji".

¹¹¹ Milan Janković, "To je pitanje: mi li oni?" *Ilustrovana politika*, no. 2211, June 2, 2001.

да свидетелства, като в същото време изразява увереност, че нито самият той, нито някой от министрите му ще се окаже замесен в какъвто и да било от случаите, които Буха възнамерява да разкрие¹¹².

Както много пъти през последните 12 години, събитията в Сърбия вземат неочакван и екстреман обрат. На 12 март 2003 г. е убит министър-председателят Зоран Джинджич. Последвалото разследване установява, че извършители са трима професионални убийци, заели позиции в изоставена, разрушена от бомбардировките на НАТО през 1999 г. сграда, намираща се срещу тази на сръбското правителство. Джинджич е засегнат от два куршума, докато слиза от автомобила си. Въпреки че веднага е откаран в централната белградска болница, където два хирургически екипа се борят за живота му, той умира по-малко от час след покушението. След убийството сръбското правителство предприема най-широката и ожесточена кампания срещу организираната престъпност, провеждана в постсоциалистическите държави до момента. По предложение на правителството временно изпълняващата длъжността президент на Сърбия Наташа Мичич обявява извънредно положение в страната. По тази мярка Министерството на вътрешните работи е упълномощено да арестува всички лица, застрашаващи суверенитета на републиката, конституционния ред, сигурността и безопасността на гражданите, като ги задържа до 30 дни без право на адвокатска защита и свиждане с роднини. Забранено е и разпространяването на каквато и да било информация за извънредното положение, с изключение на официалните комуникети на отговорните държавни органи¹¹³. Министерството на вътрешните работи обявява началото на широкомащабна операция, наречена акция "Сабя", чиято цел е да открие и арестува извършителите на атентата срещу Джинджич и да нанесе решителен удар на организираната престъпност в Сърбия.

Акция "Сабя"

По време на акция "Сабя" са арестувани над 10 000 заподозрени, а над 4500 са оставени под стража. Сръбската полиция повдига 3919 криминални обвинения срещу 3400 лица, заподозрени в извършването на 5812 престъпления. С операцията са разкрити 28 убийства, 23 опита за убийство, 45 случая на изнудване, 15 отвлечения и 208 случая, свързани с производство, притежание и продажба на наркотици. Полицията конфискува 1325 броя оръжие, 357 ръчни гранати, 110 097 комплекта амуниции и 74 830 грама незаконни медикаменти. Четиридесет и пет души са обвинени в съучастие в убийството на премиера Джинджич и в терористична дейност, като към 15 от тях е отправено пряко обвинение в убийство¹¹⁴. Освен общоизвестни престъпници са арестувани и много лица, играли важна роля в апарата за сигурност по времето на Милошевич.

¹¹²Jovanov, "Čume – kandidat za zašćenog svedoka".

¹¹³The Premier Zoran Djindjic Assassination and Impact of the State of Emergency, *Helsinki Committee for Human Rights in Serbia*, May 2003, 7.

¹¹⁴"Акција 'Sablja', *Web Site Vlade Republike Srbije*, April 29, 2003 (<http://www.srbija.sr.gov.yu/vesti/2003-04/29/335683.html>).

Сред тях са Йовица Станишич, бивш ръководител на сръбската Служба за държавна сигурност (СДС), Франко Симатович, създател на специалната част “червени барети”, генерал Небойша Павкович, бивш началник на Генералния щаб на сръбската армия, трима други армейски генерали – Живанович, Николич и Фезер, както и полковник Йованович. Арестувани са тримата извършители на убийството на премиера Джинджич – всичките “червени барети”¹¹⁵.

Разследването разкрива, че мозъците на убийството са Милорад Лукович – Легия и Душан Спасоевич – Шиптара, предводители на Земунския клан, най-голямата организирана престъпна група в Сърбия след времето на Милошевич. Военнопрестъпниците Легия и Шиптара, заплашени с предаване на трибунала в Хага, наричат плана си за атентат срещу премиера “Стоп на Хага”. И двамата са бивши агенти на сръбската Служба за държавна сигурност (СДС) на Милошевич, а Легия е и командир на частта за специални операции, известна като “червените барети”. Легия, за когото се твърди че притежава фалшив босненски паспорт, е все още на свобода, а Шиптара и дясната му ръка, Миле Лукович – Кум, са убити в престрелка с полицията при опит да бъдат арестувани¹¹⁶.

Легия

Милорад Лукович – Легия (роден е през 1968 г.) се прочува като престъпник още през 80-те години. Той е обект на издирване във връзка с няколко въоръжени грабежа, но успява да избяга във Франция, където продължава престъпната си дейност. След като извършва убийство, се записва във Френския чуждестранен легион (откъдето идва и прякорът му). В началото на войната в Югославия той дезертира, връща се в Сърбия и се присъединява към сръбската доброволческа гвардия – печално известния паравоенен отряд, воден от приятеля на Легия Желко Ражнятович – Аркан. При сформирването на “червените барети” Легия се присъединява към тях и става офицер. Повишен е в полковник след косовските сблъсъци през 1998 г. и започва да командва “баретите”. В същото време не престава да действа в сръбския подземен свят. Той и Душан Спасоевич превръщат Земунския клан в най-голямата престъпна група в страната. Кланът натрупва състоянието си предимно чрез търговия с наркотици, отвлечения на богати сръбски бизнесмени, кражби на коли, изнудване и въоръжени грабежи. След като името му е замесено в няколко кръвопролитни инцидента, през май 2001 г. той е освободен от поста командир на “червените барети”, но запазва голямото си влияние в частта¹¹⁷.

¹¹⁵ Daniel Sunter, “Serbia: Mafia’s Days Numbered?” *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 415, March 18, 2003.

Branimir Gajić, “Pavković Arrest Puts Army Under Spotlight”, *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 421, April 8, 2003.

¹¹⁶ Miliš Vasić, “Operacija Sablja: Na krvavom tragu”, *Vreme*, no. 639, April 3, 2003.

¹¹⁷ Stevan Živanović, “Serbs Blame Gang for PM’s Killing”, *United Press International*, March 13, 2003. “Legija odpadnik,” *Dnevnik*, March 14, 2003, “Акција ‘Сабља’”.

Според много материали в печата премиерът Джинджич има среща с Легия непосредствено преди събитията от 5 октомври 2000 г., когато с народно въстание Милошевич е свален от власт. Смята се, че Легия е обещал СДС и “червените барети” да не предприемат никакви действия срещу протестиращите. В замяна Джинджич предлага гаранции, че Легия и хората му няма да бъдат изправени пред съда в Хага. Премиерът наистина потвърждава в интервю, че се е срещал с Легия преди събитията, но омаловажава значението на разговора и заявява, че никой от тайните служби на Милошевич не е участвал в организирането на протестите и следователно на никого не са били давани обещания за имунитет¹¹⁸.

И въпреки това Легия и съратниците му продължават да се държат като недосегаеми и след политическите промени в страната. През май 2001 г. след участието му в няколко кръвопролитни инцидента Легия най-накрая е освободен като командир на “баретите”, но срещу не са повдигнати никакви обвинения в престъпни деяния. Влиянието му върху “червените барети” остава огромно. През октомври 2001 г. властите арестуват две “барети” по обвинения във военни престъпления. В отговор на арестите Легия организира бунт в частта и “баретите” блокират някои от главните шосета в Сърбия. Реакцията им е смекчена, когато правителството склонява да назначи близкия съратник на Легия Милорад Браканович на висш пост в Агенцията за сигурност и информация. По този начин огромното влияние на Легия в сръбските тайни служби е напълно запазено. През януари 2003 г. Браканович е уволнен. По същото време сръбското правителство започва да проявява истинска решимост да се справи най-накрая с организираната престъпност и да спазва изцяло задълженията си към трибунала в Хага¹¹⁹.

С надеждата да спрат развитието на събитията организираната престъпност и т.нар. патриотични сили, вкопани в nereформирания след Милошевич апарат за сигурност, решават да ударят първи, като убият основния си противник – министър-председателя Джинджич. От полицейското разследване става ясно, че са планирани и убийствата на министъра на външните работи Горан Свиланович, заместник министър-председателя Чедомир Йованович и началника на Бюрото за връзки на правителството Владимир Попович¹²⁰.

Убийството

Убийството на министър-председателя Джинджич е планирано от Милорад Лукович – Легия. Пряко замесени в конспирацията са 15 души. Легия координира операцията от квартира в близост до местопрестъплението. Душан Спасоевич – Шиптара и Сашо Попович надзират изпълнението ѝ от обикалящ в района автомобил. Тримата реални убийци са Звездан Йованович, заместник-командир на “червените барети”, който поразява Джинджич с два изстрела от снайпер, Александър Симович и Нинослав Константинович, които също са “барети”. Други двама са натоварени със задачата да ги закарат до местопрестъплението и да им помогнат при бягството. Петима души, сред които и действащи агенти на Агенцията за

¹¹⁸ “Ubistvo premijera Zorana Djindjića”, *Vreme*, no. 636, March 13, 2003.

¹¹⁹ Batić Bacević, Slobodan Ikončić and Nikola Vrzić, “Hronika nenajavljene smrti” *Nin*, no. 2724, March 13, 2003.

¹²⁰ Akcija ‘Sablja’.

сигурност и информация, предават непрекъснато информация за движението на автомобила на премиера. Последните двама от замесените (единият от които е Миле Лукович – дясната ръка на Шиптара) са на пост, въоръжени с автомати и готови да прикриват бягството на атентаторите в случай на необходимост. След убийството членовете на шайката се укриват в квартири в различни части на Белград. Автоматът, с който е застрелян Джинджич, е заровен на строителна площадка в близост до Двореца на федерацията, а колата на атентаторите е подпалена и изоставена¹²¹.

След разкритията, че убийството на премиера е планирано и осъществено от бивши и настоящи лидери на “червените барети”, сръбското правителство няма друг избор освен да се разправи с остатъците от режима на Милошевич, който на практика действа като държава в държавата. На 25 март правителството разформира частта, а жандармерията заема щаба на “червените барети” в град Кура, Войводина. Те предават въоръжението си без съпротива и напускат базата в цивилно облекло. Повечето от онези, които не са замесени с организираната престъпност и не са вършили престъпления, са преместени в други полицейски подразделения¹²².

Сръбското правителство се възползва от небивалата международна и вътрешна подкрепа и предприема отдавна необходимата реформа на най-консервативната крепост на сръбския сектор за сигурност – армията. Задачата му е улеснена и от промените в конституцията, с които Съюзна република Югославия се преобразува в по-свободната общност Сърбия и Черна гора. Така президентът Кошунница, който дотогава използва поста си за въздействие, забавяне или осуетяване на реформата в армията, е лишен от него¹²³. Висшият съвет за отбрана, състоящ се от изпълняващите длъжността президенти на Сърбия и Черна гора Наташа Мичич и Филип Вуянович, новоназначения министър на отбраната на Сърбия и Черна гора Борис Тадич и новия президент на Сърбия и Черна гора Светозар Марович, уволнява началника на военното разузнаване и привърженик на твърдата политика генерал Аца Томич. На 31 март бившият началник на Генералния щаб Небойша Павкович е арестуван по подозрение, че е участвал в няколко политически убийства и опити за атентати по времето на Милошевич. Още неколцина висши офицери също са задържани заради манипулации с жилищния фонд и недвижимото имущество на армията. Министърът на отбраната Тадич и президентът Марович обявяват началото на коренна реформа в армията, а като най-належащи мерки определят бързото интегриране в програмата “Партньорство за мир” и пълното сътрудничество с трибунала в Хага¹²⁴.

¹²¹ Ibid.

¹²² Bojan Dimitrijević, “Serbia: Red Berets Disbanded”, *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 418, March 27, 2003.

Miloš Vasić, “Zmija u nedrima vlasti: Jedinica za specijalna ubistva”, *Vreme*, no. 638, March 27, 2003.

¹²³ Кошунница се кандидатира за президент на Сърбия два пъти, но въпреки че и в двата случая спечели мнозинство, резултатите не са признати, защото не е достигната 50-процентната граница за участие на гласоподавателите.

¹²⁴ Gajić, “Pavkovic Arrest Puts Army Under Spotlight”.

“Axe to Fall on Yugoslav Army Old Guard?” *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 417, March 25, 2003.

Aleksandar Radić, “Serbia: Milosevic Era Generals Purged”, *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 423, April 15, 2003.

Сръбският Генерален щаб, който дотогава е практически автономен, е поставен в подчинение на министъра на отбраната. Военното разузнаване (СК) е изведено от контрола на Генералния щаб и също е прехвърлено към Министерството на отбраната. Тази стъпка омаловажава голямата му политическа роля от миналото¹²⁵. Наред с това правителството започва разследване на някои висши офицери за участие в незаконна дейност. За да се преодолее дългогодишната изолация на сръбската (по-рано югославската) армия от регионалните и международните сили за сигурност, са осъществени редица двустранни и многостранни контакти с чуждестранни въоръжени сили. Направена е цялостна оценка на сръбската армия, резултатите от която са представени при посещението на делегация на НАТО. Създадено е и специално управление, което да отговаря за присъединяването на страната към "Партньорство за мир"¹²⁶.

Сръбското правителство използва извънредното положение и за прочистване на съдебната система, която голяма част от обществото смята за силно корумпирана и свързана с организираната престъпност. Подобно на армията и съдебната система (където повечето съдии са назначавани на политически и лична, а не на професионална основа) тя е неподатлива на опитите на правителството да я реформира и модернизира. Приетият през ноември 2001 г. Закон за съдиите е посрещнат с неодобрение от съдийската общност и конституционалността му е обжалвана многократно пред Конституционния съд. На 19 март 2003 г. сръбският парламент приема Закон за изменение и допълнение на Закона за съдиите. Някои от поправките са свързани с облекчено и по-бързо отстраняване на съдиите от поста им. В самия ден, в който е приет законът, сръбският парламент изпраща в пенсия 35 съдии, сред които и 7 от Върховния съд. На следващия ден председателят на Върховния съд Карамаркович е принуден да подаде оставка и е назначен за временно изпълняващ длъжността върховен съдия, който още на 22 април е обявен за редовен председател на Върховния съд. Председателят на Белградския окръжен съд също е отстранен, а главният прокурор на Белградската окръжна прокуратура подава оставка. Председателят на извънсъдийската камара по криминалистика към Белградския окръжен съд е арестуван по обвинение, че е свързан с организираната престъпност. Заместник държавният прокурор Милош Саралич също е арестуван заради подозрения, че работи за Земунския клан. Държавният прокурор Симич временно е отстранен от поста му и е заменен. До края на април се оттеглят още 15 съдии, а много председатели на съдилища в различни сръбски градове са заменени¹²⁷.

Противниците на чистката твърдят, че правителството е злоупотребило с извънредното положение и се е отървало не само от корумпирани съдии, но и от най-убедените поддръжници на новопридобитата независимост на съдиите. Много съдии и прокурори са уволнени в нарушение на процедурата и дори на тогавашните закони, тъй като по онова време кадровият съвет към Върховния съд, отговорен за назначаването и освобождаването на съдиите, е разформиран.

¹²⁵ "Serbian Reform Stalls Again", *International Crisis Group Balkans Report*, no.145, July 17, 2003, p. 6

¹²⁶ Bojan Dimitrijević, "All Change for Serbia-Montenegro Military", *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 430. May 16, 2003.

¹²⁷ "Serbia: Purging the Judiciary", *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 418, March 27, 2003.

"The Premier Zoran Djindjić Assassination and Impact of the State of Emergency", pp. 5–9.

Върху съдиите е упражняван силен политически натиск да поставят “държавния и обществен интерес” над закона. Когато например конституционният съдия Миряна Рашич изразява становище, че някои разпоредби на новия Закон за борба с организираната престъпност противоречат на Конституцията, тя е подложена на голям натиск, за да промени мнението си. Съдът и прокуратурата са критикувани остро от правителството и полицията заради това, че мнозина от заподозрените, арестувани по време на операция “Сабя”, не са изправени пред съда. Това поражда съмнения у обществеността, че съдебната власт покровителства мафията. Но съдът предприема действия само при наличието на достоверни доказателства, събрани от полицията. Така нападите срещу съдебната система служат предимно за прикриване на неуспехите на полицията, за отслабване на съдебната власт и съответно за загубване на нейната независимост¹²⁸.

Убийството на министър-председателя Джинджич катализира редица промени в Сърбия. Правителството, което все повече губи популярност поради неспособността си да предприеме същинските икономически реформи, възпирани от противоборствата в управляващата коалиция, получава невиджана вътрешна и международна подкрепа за прочистване на Сърбия с всички възможни средства. Сръбското общество и международната общност одобряват извънредното положение, а редица световни лидери и международни институции заявяват твърдата си подкрепа за провежданите от правителството реформи. Най-ясният знак за международната подкрепа е бързото приемане на Сърбия за член на Съвета на Европа (3 април). Това е направено, въпреки че основната пречка за приемането – недостатъчното сътрудничество с трибунала в Хага – не е отстранена и въпреки все още действащото в онзи момент извънредно положение. В отговор на новото членство сръбските власти приемат закон, облекчаващ пълното и безусловно сътрудничество с хагския трибунал. Извънредното положение е отменено на 22 април със заповед на Наташа Мичич, изпълняваща длъжността президент на Сърбия¹²⁹.

Убийството на премиера Джинджич и последвалата го акция “Сабя” разкриват дълбочината и многопосочността на връзките между организираната престъпност и сектора за сигурност в Сърбия дори две години и половина след падането на Милошевич. Организираната престъпност е проникнала в полицията, тайните служби, армията и съдебната система, а широката мрежа от корумпирани държавни чиновници и информатори на мафията обричат всеки опит за борба с нея на провал. Арестуваните двама командири на “червените барети” и техните заместници, началниците на два отдела в Агенцията за сигурност и информация, един помощник-директор на същата агенция, един заместник държавен прокурор и няколко висши офицери са само върхът на айсберга. На 12 март 2003 г. той едва не потопява сръбския кораб. Предприетите от правителството действия срещу организираната престъпност създават впечатлението, че Сърбия е стъпила твърдо на пътя към истинска реформа и демократизация и е решена да не изостава в процеса на евроатлантическа интеграция. Всичко това дава известно основание за умерен оптимизъм, но трябва да се има предвид, че е отсечена само главата на октопода, оплел страната, и че предстои сериозна работа, докато бъде почистена наслоената под повърхността мръсотия.

¹²⁸ “Serbian Reform Stalls Again”, pp. 12–13.

¹²⁹ “The Premier Zoran Djindjić Assassination and Impact of the State of Emergency”, pp. 10–13.

Подходящ пример е липсата на законови разпоредби за функционирането на политическите партии. Въпреки многократните съобщения за това законът за финансирането на партиите все още не е приет. Много сенчести донори, придобили незаконно състояние при режима на Милошевич, продължават да упражняват влияние върху кадровите и политическите решения както на управляващата, така и на опозиционните партии, като могат да променят хода на борбата с организираната престъпност и корупцията. Съдебната система е поредното доказателство, че раздялата със старите навици е трудна. Непреодолимата корупция и надмощието на старите кадри парализират системата така, че способността на сръбския съд да доведе докрай борбата с престъпността, набрала скорост след убийството на Джинджич, е дълбоко съмнителна¹³⁰. В полицията и службите за сигурност, които цяло десетилетие действат съвместно с организираната престъпност вместо да ѝ противодействат, работят същите хора, създали симбиозата. Скоростта и успехът, с които полицията разбива Земунския и Сурчинския клан и се справя с впечатляващ брой неразкрити престъпления, говори, че те от самото начало са разполагали с обширна информация за деянията на най-известните сръбски престъпници, но не са предприели каквото и да било действие¹³¹.

Най-обезпокояващото е, че натискът срещу организираната престъпност бързо губи инерция. Правителството изглежда смята за достатъчна победата си над Земунския и Сурчинския клан, а останалият подземен свят явно усеща, че обявената "война на организираната престъпност" е приключила. Уличната цена на наркотиците например, която по време на акция "Сабя" се е покачила, се връща на равнището си отпреди убийството. Смъртта на Джинджич обединява временно управляващата коалиция, но след това старите вражди отново излизат на бял свят, пречейки на хода на реформата и борбата с организираната престъпност¹³². Някои членове на управляващата коалиция правят публични изявления, че техни колеги са обвързани с организираната престъпност или с бизнесмени, придобили средствата си по съмнителен начин. Заместник министър-председателят Небойша Чович заявява, че определени личности в правителството са сътрудничели със Земунския клан. Друг вицепремиер, почувствал се засегнат от обвиненията на Чович, отрича съществуването на подобна възможност¹³³.

3.2. ХЪРВАТИЯ

Симбиозата между представители на сектора за сигурност и организираната престъпност е характерна и за Хърватия при управлението на Туджман и Хърватската демократична общност (ХДО). Подобно на Сърбия, която Милошевич превръща в полицейска държава, може да се твърди, че при Туджман и ХДО Хърватия доста наподобява страна във военно положение. Поради ролята си в създаването на Хърватия като държава армията се ползва с огромни привилегии и буквално функционира като държава в държавата.

¹³⁰ Philip Schwarm, "Serbia: The Heart of Darkness", *AIM Dossiers: Corruption and Organized Crime*, July 2003.

¹³¹ "Serbian Reform Stalls Again", p. 2.

¹³² *Ibid.*, p. 17.

¹³³ Boris Drenča, "Further Action Against Mafia Demanded", *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 432. May 23, 2003.

След началото на войната в страната се завръщат доста емигранти. Една част се зачисляват в новосъздадената армия и други военни формирования с намерение да се борят за независимостта на Хърватия. Но освен тях в родината си пристигат и много членове на добре организираната хърватска мафия в чужбина, решили да се възползват от войната и беззаконието, създаващи идеални условия за разрастване на престъпната дейност. Често обаче мотивите се преплитат. Много хърватски членове на Чуждестранния легион на Франция или други наемнически войски се възползват и злоупотребяват с всички привилегии на униформата на хърватската армия, за да извършват какви ли не престъпни деяния. Организираната престъпност бързо пуска корени и се разраства предимно в двата най-големи града Загреб и Сплит. Както и в Сърбия, нарастването на престъпността води до увеличаване на неразкритите случаи на убийства и атентати срещу предполагаеми босове на подземния свят така и срещу опитващи се да им се противопоставят правителствени фигури и служители на силите на реда.

И тук като в Сърбия много от военните формирования (най-вече паравоенни, но и от редовната армия) вербуват хора с криминално минало. Затова не е чудно, че Министерството на отбраната и въоръжените сили на републиката поддържат тесни отношения с криминалния свят и се превръщат в развъдник на корупция.

Генералският наемен убиец

Един от най-фрапиращите случаи за връзка между висш офицер и престъпник е този между генерал Анте Росо и белгиеца с хърватски паспорт Джеймс Марти Капиау. Росо и Капиау вероятно са колеги от Чуждестранния легион на Франция. Като член на Генералния щаб Росо ходатайства лично пред Мирослав Туджман, син на президента Франьо Туджман и тогавашен началник на Хърватската разузнавателна служба, и пред Гойко Шушак, тогавашен министър на отбраната, да поставят Капиау начело на редица тайни операции (свързани най-вече с контрабанда на оръжие). Той често пътува до Република Конго, където пласира хърватско оръжие. Съществува и документ, доказващ, че Капиау е нает от правителството на Конго като съветник в Министерството на сигурността. Той е заподозрян и в няколко покушения в Хърватия и дори е обвинен в убийство, но поради силните протекции за четири години разследването не отива по-далеч от показанията на един балистичен експерт. През март 2001 г. Капиау убива Вието Шлишко, смятан за бос на загребския престъпен свят, но на свой ред е прострелян почти веднага след това. Има основания да се смята, че Капиау е работил като професионален убиец, обслужващ определени политически и военни кръгове в Хърватия¹³⁴.

Много хърватски висши военни са въвлечени в контрабанда на оръжие, незаконна търговия с наркотици, финансови измами и атентати. Най-известен е случаят с генерал Андабак. След изборното поражение на ХДО преследваният от Интерпол Андабак е арестуван за съучастие в контрабанда на 665 кг кокаин. Идващата от Еквадор пратка е заловена на пристанище Риека през декември

¹³⁴ Drago Hedl, "Links between Organized Crime and Croatia's Top Brass", *AIM Press*, April 16, 2001.

1999 г. по сигнал на виенското бюро на американската Агенция за борба с наркотиците. Андабак е заподозрян и в убийството на босненския заместник-министър на вътрешните работи Йожо Леутар, който води борба с контрабандата на наркотиците в населената с хървати Херцеговина¹³⁵.

Мнозина други висши офицери, също замесени в търговията с наркотици (например полковник Бруно Зорица), са арестувани а други са подследствени. Поради пословично бавната и претоварена хърватска съдебна система и прословутата предпазливост на правителството на Ивица Рачан обаче следствията се точат изключително бавно. В страха си да не загуби политически точки, противопоставяйки се на “героите на войната за отечеството”, правителството на Рачан бави реформата в армията и по този начин затруднява разкриването на истината за връзките ѝ с организираната престъпност.

Наркогенералите

Запасният генерал Анте Росо е смятан за шеф на действащия в армията наркокартел. Той е един от бившите чуждестранни легионери, дошъл в Хърватия през 1991 г. и направил бърза военна кариера, добирайки се до генералски чин и създавайки елитното подразделение Първа хърватска гвардия, служещо като лична охрана на Туджман. Центърът на търговията с наркотици, ръководен от генералите Росо, Иван Шкендер, Иван Андабак и неколцина други, се намира във военнотренировъчната база за специални части “Сепурине” край Задар. Хероиновите и кокаиновите пратки се пренасят до базата в самолети “Чесна”, а оттам се разпределят из цяла Далмация и Херцеговина в автомобили на военната полиция. Тъй като част от наркопечалбите се използват за купуване на нелегално внесено оръжие, много висши представители на правителството са наясно, че хърватската армия се занимава с търговия на наркотици. Сред тях са бившите министри на отбраната Гойко Шушак и на вътрешните работи Иван Ярняк¹³⁶.

Висши офицери вземат участие и в други престъпления и корупция. Генерал Матко Какаригия е подследствен за измами и злоупотреба със служебно положение във връзка с недвижими имоти, собственост на Министерството на отбраната. Много апартаменти и къщи на най-престижни места са отдавани под наем или продавани на подставени лица срещу символични суми. Генерал Шешич е заподозрян в следната измама. Фирмата му “Монитор” получава концесия за пътно строителство, като разходите ѝ, включително и тези за заплати, се покриват от държавния бюджет. В продължение на четири години генералът не изплаща никакви социални, пенсионни и здравни осигуровки на работниците си, а прибира сумите, предвидени за тях, в джоба си. Повечето пътностроителни машини, които също са платени от държавата, в момента се намират в Херцеговина – на места, собственост на генерала¹³⁷.

¹³⁵ Jasna Babić, “Details Behind the Andabak Arrest and the Leutar Murder”. *Nacional*, no. 254, September 28, 2000.

¹³⁶ Ivica Djikić, “Legija stranaca d.d.”, *Feral Tribune*, no. 803, June 30, 2001.

¹³⁷ “Nacional otkriva tko je glavni narkoboss u Hrvatskoj”, *Nacional*, no. 258, October 26, 2000.

¹³⁷ Djikić, “Legija stranaca d.d.”.

Твърде симптоматичен е и случаят с генерал Владимир Загореч и фирмата му "RH Alan". В продължение на няколко години той я оглавява, предметът ѝ на дейност е дефиниран като "производство на стоки със специално предназначение" и произвежда хърватския вариант на автомат "Микро-Узи", наречен RH-ALAN ЕМО. С постановление на правителството на Туджман дейността на фирмата е обявена за държавна тайна. Но тя е нарушена и фирмата се занимава с редица други дейности, неспоменати в предмета ѝ на дейност и нефигуриращи във финансово-отчетните ѝ документи. Сред тях са строителство на пътища, покупка на самолет "Чалънджър" за президента Туджман, внос на големи количества стари остарели резервни части за самолети "МиГ" и поемане на разносните по защитата на няколко съдени в Хага хърватски граждани, сред които и генерал Тихомир Блакич. След одита на фирмата, направен от Сметната палата през декември 2000 г., е установено, че тя и нейният директор генерал Загореч са нанесли загуби на държавата в размер на 26,6 млн. долара¹³⁸.

Хърватия изгражда широкообхватна разузнавателна организация, чиято структура има за модел тайните служби на Югославия. Тя се състои от 11 агенции за сигурност и разузнаване¹³⁹:

- Най-важната от тях е Службата за защита на конституционния ред (Služba za žastitu ustavnog poretka) към Министерството на вътрешните работи, но на практика пряко подчинена на президента Франьо Туджман. Първоначалната задача на агенцията, наследена от хърватската СДС, е "прочистване" на сърбите и "непатриотичните" хървати, както и подбор на кадри, лоялни към Туджман и управляващата партия Хърватска демократична общност. Те се подбират предимно измежду хърватската диаспора. Силно политизираният характер на агенцията личи от имената на отделите ѝ – например отдел за сърби и отдел за мюсолмани и араби. Други нейни отдели са за национална сигурност, оперативен отдел и за политическо насилие.
- Разузнавателната служба за сигурност (Obaveštajna bezbednostna služba) е структура в рамките на Министерството на външните работи. Главната ѝ задача е разузнавателна дейност срещу Сърбия, но отговаря и за пропагандата, насочена към хърватската диаспора.
- Хърватската разузнавателна служба (Hrvatska izveštajna služba), основана през 1993 г., е единствената тайна служба, упълномощена да действа в чужбина, т.е. да отговаря за събиране и анализ на разузнавателни данни от чужди държави. След 1991 г. президентът Туджман прави сина си Мирослав началник на тази агенция.
- Службата за контрол и надзор (Nadzorna služba) отговаря за вътрешната сигурност.

¹³⁸ "Izvyješće Državnog ureda za reviziju o reviziji obavljenoj u poduzeću RH Alanu", *Vijesti Hrvatske radiotelevizije*, May 9, 2000.

Djikić, "Legija stranaca d.d."

¹³⁹ John Hatzadony, "The Croatian Intelligence Community", *Federation of American Scientists: Intelligence Resource Program*, December 20, 2001.

- Щабът по сигурността (Stožer osiguranja) има задача да провежда контраразузнаване и да пази личната сигурност на най-висшите държавници.
- Националната служба за електронно наблюдение (Nacionalna središnjica elektroničkog izvidanja) координира и ръководи електронното наблюдение в страната и чужбина.
- Разузнавателната академия (Obaveštajna akademija) отговаря за началното и по-нататъшно обучение на служителите от всички тези служби, както и на гражданската митническа полиция.
- Информационната служба по сигурността (Sigurnosno izveštajna služba) е част от Министерството на отбраната и се занимава с политическия контрол над въоръжените сили и с нелегалната търговия с въоръжение.
- Разузнавателната служба на хърватската армия (Obaveštajna služba Hrvatske Vojske) се занимава с военното разузнаване и контраразузнаване.
- Сборната комисия по национална сигурност (Stožerni odbor za nacionalnu sigurnost) набелязва потребностите от въоръжение на хърватското правителство.
- Разузнавателната координационна комисия на общността (Koordinacijski odbor obavještajne zajednice) изготвя годишни планове, утвърждава съвместни мероприятия на една или повече агенции, анализира по-важните операции, следи за спазването на разпоредбите от агенциите и наблюдава вътрешноорганизационната ефективност на разузнавателните агенции.

Бюджетът на разузнавателните агенции е пазен в дълбока тайна по времето на Туджман и ХДО. Трудно е да се каже и какъв е общият брой на служителите им. Смята се, че само Службата за защита на конституционния ред има около 5000 служители.

Хърватските разузнавателни институции също не са имунизирани срещу корупция и сенчести сделки. При разследванията след смяната на правителството е разкрито, че лидерите на Хърватската разузнавателна служба са участвали в незаконна покупка, наемане и продажба на скъпи леки автомобили, които са документирани като "моторни превозни средства за специални цели" и са освобождавани от мита и такси. Агенти от тайните служби са участвали и контрабандни операции с оръжие и наркотици, в които често си сътрудничели с офицери от армията¹⁴⁰.

Митниците на Хърватия се смятат за една от най-корумпираните институции в държавата (изпреварвани само от Агенцията за приватизация)¹⁴¹. Така те много

¹⁴⁰ "Nacional otkriva tko je glavni narkoboss u Hrvatskoj".

Željko Rogošić, "Šverc jeepova u koji je umiješan Miroslav Tudjman", *Nacional*, no. 265, December 14, 2000.

¹⁴¹ Southeast European Legal Development Initiative, *Anti-Corruption in Southeast Europe: First Steps and Policies* (Sofia: Center for the Study of Democracy, 2002), p. 54.

по-активно създават огромен черен пазар или контрабандни мрежи, отколкото да се опитват да ги ограничат. Първостепенна задача на митническата служба в Хърватия е да улесни нелегалния внос на оръжие преди и по време на войната през 1991–1995 г. и така категорично изиграва решаваща роля за осигуряване независимостта на Хърватия.

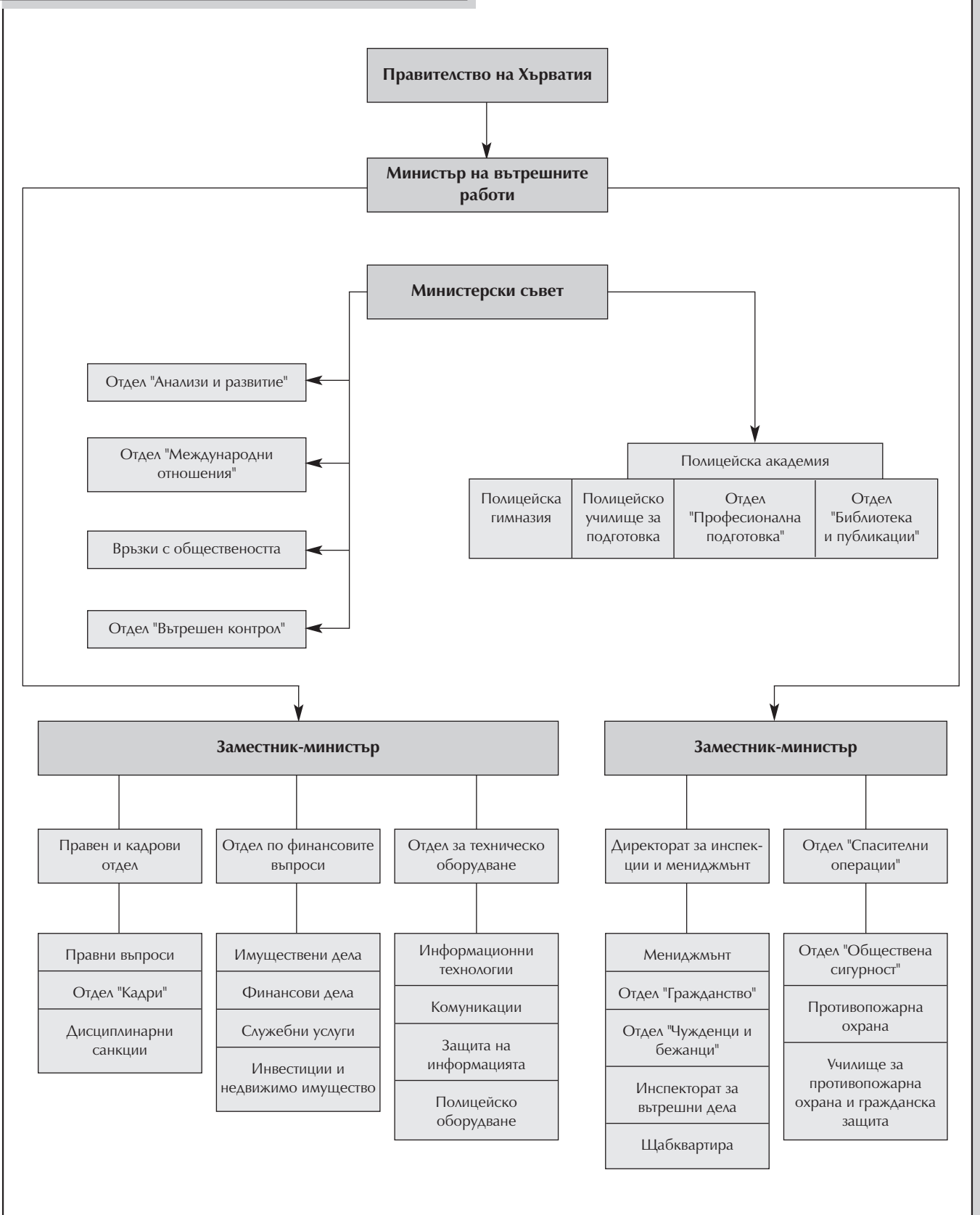
Но ролята за “изграждането на държавата”, изиграна от контрабандните мрежи, скоро се превръща в сътрудничество между организираната престъпност и корумпираните държавни институции. С идването на власт на Социалдемократическата партия и нейните пет коалиционни партньора (Хърватската селска партия, Хърватската народна партия, Хърватската социал-либерална партия, Либералната партия и Истрийското демократично сдружение, което се оттегли от правителството през юни 2001 г.) през януари 2000 г. се провежда и първата цялостна инспекция на хърватските митници от тяхното създаване. Тя разкрива, че при над 200 официални преминавания на хърватската граница спрямо 50 от тях не е прилагана никаква митническа процедура. Направена е единствено полицейска проверка на идентичността на преминаващите, но пренасяните от тях товари не са проверени. От останалите преминавания само 20 отговарят на техническите изисквания за контрол над стоки и лица. Освен това са разкрити и 400 нелегални места за прекосяване на границата, използвани от контрабандистите. Според разследванията редица хърватски фирми, собственост на магнати, близки до Хърватската демократична общност и Туджман, с години внасят стоки, без да плащат съответните мита и такси. Някои от тях са вносителите на коли “Задаркомерс” и “М-Пауър”, тютюневата фирма “Творница Духана Задар” и вестникарската компания “Слободна Далмация”¹⁴².

Въпреки че много закононарушения, извършени по времето на Туджман и ХДО, са разследвани и разкрити, критиките към правителството на Рачан по повод на бавния и очевидно изпълнен с притеснения процес по осъждането на редица спекуланти и магнати, забогатели благодарение на незаконни и несправедливи привилегии, са напълно основателни. Шефът на хърватския клон на “Трансперанси Интернашънъл” Йосип Крегар изрежда три причини, обясняващи тази ситуация:

- В правоприлагащите институции, особено в полицията и съдебната система, работят все още същите служители, със същите навици и същите стереотипи на мислене, запазени от предишното правителство.
- Нестабилното коалиционно правителство прави реформите практически невъзможни, тъй като членовете му често се опитват да извлекат дивиденди, блокирайки реформите в “защита на националните интереси”.
- С течение на времето емоционалната и политическата подкрепа за бързите и цялостни политически реформи, която е много силна след изборите през януари 2000 г., отслабва все повече и повече.

¹⁴² Željko Rogošić, “Hrvatska – država organiziranog sverca”, *Nacional*, no. 271, January 25, 2001.

Таблица 5. Устройството на МВР на Хърватия

Важен е и фактът, че много от хората, придобили огромни богатства при предишните правителства, се стараят да ги запазят, осигурявайки си за тази цел протекцията на влиятелни политици от управляващата коалиция. Освен това, смята Кregar, както и в Сърбия, хърватската организирана престъпност, превърнала се в новата бизнес класа, играе все по-сериозна роля на посредник между корумпирани правителствени служители и чуждестранни компании¹⁴³.

Независимо от многократните изявления все още не е изградена законова структура, която би направила борбата с корупцията и организираната престъпност по-ефективна. Законът за конфликта на интереси още не е приет, въпреки че законопроектът е изготвен скоро след като правителството на Ивица Рачан поема управлението. Подобна е участта и на Закона за политическите партии, с който се регулира тяхното финансиране. Реформата в съдебната власт също напредва изключително бавно. Както повечето хърватски институции, системата е проникната от корупция. Случаят със загребския окръжен прокурор, отстранен заради подозрения за приемане на подкуп, за да смекчи обвиненията срещу група едри контрабандисти на кафе, далеч не е единственият¹⁴⁴.

Правителството създава Бюро за предотвратяване на корупцията и организираната престъпност (Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, USKOK). То се състои от следните отдели: за разследване и документация (събират се доказателства за корупцията и организираната престъпност), за предотвратяване на корупцията и връзки с обществеността (прилага мерките по Националната програма за борба с корупцията и координира връзките между държавните институции, неправителствените организации и средствата за масово осведомяване), отдел за прокурорско преследване (ръководи работата на полицейските и останалите правоприлагащи служби, насочва следствието към конкретни случаи и участва в събирането на доказателствени материали) и секретариат (занимава се с подбор на кадри и международното сътрудничество), както и други помощни отдели¹⁴⁵. До момента обаче резултатите от работата на бюрото се свеждат до няколко присъди.

3.3. БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

Трите националистически партии, дошли на власт след първите свободни избори, тласкат страната към война и я използват за поделянето на Босна на частни владения, над които имат абсолютна власт. Паравоенните престъпни банди, обслужващи тези партии, натрупват огромни богатства от грабежи, спекула, търговия с петрол и оръжие, нелегална търговия, трафик на бежанци и други престъпления по време на войната в Босна през 1992–1995 г. Дейтънското споразумение, сложило край на войната, затвърждава престъпното разделяне на Босна, установявайки две цялости – Хърватско-босненска федерация и Република Сръбска, всяка със собствени правителство, парламент, армия, правоприлагащи и други институции.

¹⁴³ "Sprega tajkuna i vlasti: Balkanska federacija organizovanog kriminala".

¹⁴⁴ Zoran Daskalović, "Croatia: Crime and Corruption Continue", *AIM Dossiers: Corruption and Organized Crime*, July 2003.

¹⁴⁵ "Pravosupe i unutarnji poslovi", *Poslovni forum*.

Като се има предвид състоянието на Босна и Херцеговина след войната от 1992–1995 г. (разрушена икономика, над два милиона бежанци и изселници, етническо и административно разделение, силно корумпирани и неефективни правоприлагащи органи), не е изненадващо, че Босна е една от най-корумпираните и криминализирани държави в региона. Тя се превръща и в един от центровете на регионалните контрабандни мрежи, прочува се най-вече с ролята си в трафика на хора, като голям дял от отговорността за това положение се пада на държавните митници.

Полицията в Босна на практика е оръдие на управляващите националистически партии. Полицейските подразделения в много части на страната са под прякото командване на местните партийни лидери и работят предимно в защита на техните бизнес интереси, които често са полулегални или дори престъпни. Много пъти полицията възпрепятства завръщането на бежанците вместо да го улеснява, което е пряко нарушение на редица закони и договорености (включително и Дейтънското споразумение)¹⁴⁶.

Освен това правоприлагащите органи, в частност полицията и митниците, нерядко са замесени в престъпни деяния. През 1997 г. участието на полицията в контрабанда на цигари става толкова очевидно, че тогавашният президент на Република Сръбска Биляна Плавшич няма друг избор освен да нареди разследване¹⁴⁷. Според някои оценки две трети от продадените в страната цигари са внесени незаконно. Поръчаното от Плавшич разследване разкрива, че тогавашният вътрешен министър на Република Сръбска Драган Кияч, заедно с други висшестоящи служители в министерството, е замесен в контрабандата на цигари¹⁴⁸.

През 2001 г. е разкрит босненски кръг за контрабанда на оръжие, след като умиротворителните сили на КЕЙФОР проверяват камион, пренасящ дървен материал от Босна за Косово, – над 300 автомата и над 1500 гранати. Следствието завършва с арест на шест лица, включително двама полицаи и един член на босненската разузнавателна агенция – Агенция за разследване и документация. Предполага се, че разкритата доставка е много малка част¹⁴⁹.

Според изследване на “Трансперанси Интернашънъл” през 2001 г. всеки четвърти жител на Босна и Херцеговина е дал подкуп поне на един полицаи. Сложното административно деление на страната затруднява в още по-голяма степен борбата срещу престъпността и корупцията. При наличие на органи на десетте кантона, съставляващи Хърватско-босненската федерация, общи органи за двете цялости и органи на Босна и Херцеговина всеки от тях прехвърля отговорността и обвиненията върху другите¹⁵⁰.

¹⁴⁶ Harold J. Johnson, “Bosnia: Crime and Corruption Threaten Successful Implementation of the Dayton Peace Agreement – Testimony before the Committee on international Relations, House of Representatives”, *United States General Accounting Office*, July 19, 2000.

¹⁴⁷ Biljana Plavšić, “Šverc kao nacionalna politika”, *Nin*, no. 2427, July 4, 1997.

¹⁴⁸ Dženana Karup – Druško, “Reket za Dodika, Bicakčića i Čovića”, *Dani*, no. 176, October 13, 2000.

¹⁴⁹ Antonio Prlenda, “Bosnian Gun Smuggling Ring Exposed”, *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 288, October 16, 2001.

“Senior BiH Police Officials Arrested for Weapons Smuggling”, *Balkan Times*, September 28, 2001.

¹⁵⁰ “Small Corruption in the Police and Health Care System”, *Beta*, November 5, 2002.

През цялото време полицията и в двете цялости се съпротивлява на реформата, предлагана от международната общност. В края 2002 г. представянето на малцинствата в полицията, нейната професионализация и сътрудничеството между полицейските органи в двете части на страната все още са много под изискваното равнище. Заради това опасността от превръщането на Босна и Херцеговина в държава, управлявана от организираната престъпност, е много по-реална през последните години, отколкото възможността за повторен етнически конфликт¹⁵¹.

От самото начало **митническата система** на Босна и Херцеговина е върху нездрава основа. Дейтънското споразумение и произтичащите от него закони създават две съвсем отделни митнически агенции. Вследствие на това законодателството и процедурите в митниците стават отговорност в рамките на двете "цялости", откъдето произтичат значителни различия в третирането на международната търговия и трансграничния трафик в Хърватско-босненската федерация и Република Сърбска. Тази вътрешна граница допълнително изостря проблемите на зле оборудваната и слабо развита митническа служба, свързани с контролирането на дългите външни граници. Според някои изчисления Босна губи стотици милиони долари от митнически измами и избягване на мита¹⁵². Освен това част от границата на страната е умишлено слабо охранявана на места по политически причини (границата между Хърватия и населените с хървати части на федерацията и между Сърбия и Република Сърбска).

Босненският черен пазар е изключително голям дори по регионалните стандарти. Според оценката на Американската агенция за международно развитие (USAID) 50 % от БВП на Босна се дължи на черния пазар, на който се продава всичко – от оръжие и наркотици до основни хранителни продукти, дори лични карти, паспорти, регистрационни номера и шофьорски книжки. Черният пазар е почти необходимост в Босна поради неспособността на държавата да осигури основни стоки и услуги на населението. Затова много хора гледат на него до известна степен положително. Често му се приписва и принос за развитието на междуетническото сътрудничество и възстановяването на доверието между различните общности. Срещу подобни възгледи обаче трябва да се противопостави. Това, което черният пазар създава в Босна, е единствено богата престъпна класа с огромно политическо влияние, която ежегодно ограбва стотици милиони долари, причинява допълнителна нестабилност и отлага икономическото и политическото ѝ възстановяване¹⁵³.

Международната общност прави опит да облекчи проблематичното положение на босненската митница чрез Бюрото за митническа и финансова помощ – БМФП (САФАО), създадено и финансирано от Европейската комисия. През 1996 г. то започва отчасти успешна програма да подпомогне федералната власт и правителствата на сръбската и хърватско-босненската част в установяването на митнически и данъчен контрол. Митниците са изградени от нулата, обучени са митническите служители и е предоставено модерно

¹⁵¹ "Balkans 2010: Report of an Independent Task Force Sponsored by the Council on Foreign Relations", *Council on Foreign Relations*, 2002, pp. 61–63.

¹⁵² Johnson, "Bosnia: Crime and Corruption Threaten Successful Implementation of the Dayton Peace Agreement".

¹⁵³ Robin S. Skulrak, "Crime, Corruption and Endangerment of Bosnia's Statehood", *Kokkalis Program on Southeastern and East-Central Europe*, February 9, 2001.

оборудване. И в двете цялости се подготвят и приемат митнически закони. Най-голямото постижение е приемането за първи път през май 1998 г. на общи закони за митническите тарифи на Босна и Херцеговина. Премахнати са облекченията за стоки, внасяни от Хърватия или Сърбия съответно във Федерацията или Република Сръбска. Митническите служители на двете цялости също започват да си сътрудничат и обменят информация. Практическа стъпка е създаването на антиконтрабандни отряди със задача да извършват внезапни проверки на граничните контролно-пропускателни пунктове или митническите бюра в рамките на страната, както и да спират превозни средства, за които се предполага, че нарушават митническите изисквания¹⁵⁴.

На практика обаче проблемите още не са решени. Докладът на БМФП, публикуван през 2002 г., споменава редица нарушения – особено от страна на митническата агенция на Република Сръбска. Според него в рамките на агенцията действа картел, който през годината е събрал около 2,5 млн. долара от подкупи. Това води до загуби за бюджета на Република Сръбска в размер на 15 млн. долара благодарение само на нелегалния внос на облекло от Унгария, Турция и България. Докладът предизвиква оставките на министъра на финансите на Република Сръбска Миленко Врачар и на директора на митническата агенция Горан Попович. Те са поискани от върховния комисар на ООН в Босна и Херцеговина Пади Ашдаун¹⁵⁵. Най-сериозни остават проблемите с контрабандата на цигари и трафика на хора. В свой доклад Жак Клайн, бившият ръководител на мисията и координатор на операциите на ООН в Босна, изчислява загубите от незаконната търговия с цигари на 200 млн. долара годишно¹⁵⁶. Предполага се, че от трафика на хора се печелят над 130 млн. долара на година. По преценка на международните организации 10 % от нелегалните имигранти в Западна Европа преминават през Босна, а според данни на ООН през нея преминават 50 000 имигранти годишно¹⁵⁷.

Председателят на Хелзинския комитет в Република Сръбска Бранко Тодорович смята, че най-важната причина за процъфтяването на контрабандата и другите видове престъпност в страната е корупцията в полицията, босненската гранична полицейска служба и други държавни институции. През 2002 г. от държавната гранична полиция за корупция, незаконна дейност и злоупотреба със служебно положение са уволнени 17 служители, но това е само символично цифра за държава като Босна, където подобни нарушения са всекидневие. Според твърденията на някои полицаи и служители от граничната служба, пожелали да запазят анонимност, началниците им ги подлагат на натиск и дори

¹⁵⁴ European Union, "Customs, Fight against Corruption and Organized Crime", *The EU's Relations with South Eastern Europe* (http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/actions/customs.pdf).
Economic Reconstruction and Development in Southeast Europe", Customs: BiH is now a Single and Uniform Customs Territory", *Economic Reconstruction and Development in Southeast Europe Donor Programs*, 1999 (<http://www.seerecon.org/Bosnia/Bosnia-DonorPrograms/Bosnia-Donors-EC/Sectors/customs.htm>).

¹⁵⁵ Ljiljana Kovačević, "Where Are Millions in Customs Revenues?" *Beta*, July 5, 2002.

¹⁵⁶ "First Anniversary of the Bosnia and Herzegovina State Border Service – Statement by Special Representative of the Secretary-General and Coordinator of the United Nations Operations in Bosnia and Herzegovina Jacques Paul Klein", *United Nations Mission in Bosnia and Herzegovina*, June 6, 2001 (<http://www.unmibh.org/news/srsgspe/2001/06jun01.asp>).

¹⁵⁷ Ibro Kovačević, "Krijumčarenje Kurda iz Turske na zapad", *AIM Press*, March 18, 1997.
Peter Beaumont, "People Trade Makes Bosnia Rich", *The Observer*, January 28, 2001.

се опитват да ги подкупват, за да си затварят очите за контрабандата или другите нарушения на босненските граници¹⁵⁸.

Въпреки засиленото присъствие на международната общност в следвоенна Босна трите нереформирани авторитарни партии имат практически абсолютна власт, тъй като контролират социалните, политическите, съдебните и икономическите институции. Това им позволява да трансформират военно-временните подземни мрежи в полуофициален политико-престъпен съюз.

Обхванати от мафията, политически партии контролират транспорта и търговията с основни стоки, жилищната политика (с изключително значение в страна с над 2 млн. бежанци и изселници) и банките. Всички важни назначения и повишения в икономиката, съдебната система и правоприлагащите органи са в ръцете на управляващите партии. Последницата от тази по комунистически номенклатурна система е, че служителите на всички правоприлагащи органи са партийни кадри, което ги превръща в подчинени на партиите институции. Затова те с изключително нежелание разследват и водят дела за корупция и криминални дела срещу свързани с управляващите партии лица¹⁵⁹.

Убийството на сръбския министър-председател Джинджич и акция "Сабя" разтърсват Босна и Херцеговина и особено Република Сръбска. Така наречените патриотични сили от Сърбия, стоящи зад убийството на Джинджич, поддържат тесни връзки с крайните националисти в Република Сръбска. Смята се, че основният заподозрян за убийството Милорад Лукович – Легия притежава хърватски, но и босненски паспорт, издаден в консулството на страната в Мостар, като възможността да е избягал в Босна след престъплението е сериозно разследвана.

Сръбското правителство поисква и получава значителна помощ от властите на Република Сръбска в акцията си срещу организираната престъпност. Засилени са мерките за сигурност по границата, а в Република Сръбска са арестувани много заподозрени. Сред тях е и Момчило Мандич – един от най-крайните националисти, заемал поста министър на правосъдието по време на войната, за когото се смята, че е придобил богатството си по не особено честен начин. Вероятно Мандич ще бъде екстрадиран от страната и изправен пред трибунала в Хага като военнопръстъпник. Полицията в Баня Лука проверява всички лица, заподозрени във връзки със Земунския клан, зачестяват обиските и наблюденията на хотели, ресторанти и други предполагаеми сборни пунктове на прръстъпниците. Паралелно с това представителите на международната общност в Босна и Херцеговина активизират кампанията си срещу организираната прръстъпност. Двата ултранационалистически вестника "Национал" и "Идендитет", за които се смята се, че са използвани за прране на пари, са забранени. Президентът на Република Сръбска Драган Чавич е принуден да разформира 410-и разузнавателен център на дирекция "Военно разузнаване" на Република Сръбска, който подслушва силите на НАТО, ЕСФОР, политици и други фигури с цел да улесни антидейтънската дейност на сръбските националисти. Това споразумение би трябвало да доведе до по-активно сътрудничество в борбата с прръстъпността и корупцията¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Srdjan Papić, "Smugglers Find Way Round Border Clampdown", *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 425, April 24, 2003.

¹⁵⁹ Skulrak, "Crime, Corruption and Endangerment of Bosnia's Statehood".

¹⁶⁰ "The Premier Zoran Djindjić Assassination and Impact of the State of Emergency", pp. 13–14.

В крайна сметка положението в Босна и Херцеговина предизвиква сериозна загриженост. Престъпните групи разполагат с много информатори в полицията и Министерството на вътрешните работи, които често успяват да ги предупредят за предстоящи полицейски акции. Един от най-пресните примери е акцията срещу хотел "Босна" в Баня Лука, където според проверени източници са се укривали двама от ръководителите на Земунския клан, но докато полицията нахлуе в него, престъпниците вече отдавна били изчезнали¹⁶¹.

Въпреки мерките, прокарани от лорд Пади Ашдаун, сред които е сливането на разузнавателните служби на национално равнище, те продължават да служат на партийни и престъпни интереси (които често се преплитат), а не на реда и законността. Реформата на съдебната система не напредва с желаната скорост независимо от новоприетите Наказателен кодекс и Наказателнопроцесуален кодекс, даващи по-големи правомощия на прокурорите и следователите. Но хора като Кръстан Симич от ръководството на Лигата на независимите социалдемократи и Джемс Лайън, бивш директор на международната група за разрешаване на кризи в Босна и Херцеговина, не вярват, че приемането на закона би променило каквото и да било, тъй като в страната не съществува политическа воля за действителното му прилагане¹⁶².

Босненските разузнавателни служби продължават да обслужват управляващите партии, както и определени скрити политически и икономически интереси. Един от последните скандали е свързан с Федералната разузнавателна служба за сигурност (Federalna obavještajno-sigurnosnu služba, FOSS). Той предизвиква оставката на нейния директор Иван Вукшич. Службата разпространява сред медиите лъжливи обвинения срещу председателя на опозиционната Социалдемократическата партия Златко Лагумджия. Всъщност Вукшич заема поста директор на Федералната разузнавателна служба за сигурност по-малко от година и е назначен на мястото на Мунир Алибабич, който пък е уволнен от Пади Ашдаун заради редовно изтичане на информация от службата към медиите¹⁶³.

3.4. МАКЕДОНИЯ

За разлика от Сърбия, където главоломното нарастване на престъпността и корупцията е резултат от политиката на режима на Милошевич, сходните събития в Македония са предизвикани предимно от външни обстоятелства. След 1991 г. тя е почти напълно откъсната от традиционните си търговски партньори. В Хърватия и Босна и Херцеговина има война, на Сърбия са наложени санкции, а Съветът за икономическа взаимопомощ, където Македония изнася 30 % от продукцията си, вече го няма. През февруари 1994 г. Гърция налага едностранно търговско ембарго в отговор на спора за името на Македония, като отрязва достъпа до толкова важното за Македония пристанище Солун. Македония трябва да пренасочи търговията си през Албания и България, което оскъпява вноса и износа, тъй като по политически причини инфраструктурата, която би улеснила икономическите и други връзки между Македония и западната и

¹⁶¹ Milkica Milojević, "Organized Crime and Corruption in B&H". *AIM Dossiers: Corruption and Organized Crime*, July 2003.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Nerma Jelačić, "Explosive Leaks." *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*. No. 458, September 05, 2003.

източната ѝ съседка, е доста слабо развита. Така на Македония буквално е наложена зависимост от контрабандата и черния пазар, което от своя страна поражда корупция и скок на организираната престъпност. Но тези външни обстоятелства представляват само катализатор за изграждането и разширяването на корупционните и престъпните мрежи от страна на вече корумпираните политически елити, нереформирания апарат за сигурност и новата “бизнес” класа. Благодарение на незаконната търговия с оръжие, нарушаването на санкциите (особен с износа на петрол и цигари за Сърбия и Черна гора) и разрастващата се търговия с наркотици (Македония се превръща в главната алтернатива на класическия “балкански път” през Сърбия, Босна, Хърватия и Словения, който поради войната временно не се използва) корумпираните държавни чиновници и престъпните групировки натрупват огромни печалби.

До средата на 90-те години почти цялата македонска икономика борави с чернорборсаджийска или контрабандна стока. Черната и сивата конкуренция съсипе вътрешното земеделско и промишлено производство, като все по-голяма част от населението е изтиквано от законния към черния пазар. В същото време услугите на държавата, включително дейността на правоприлагащите институции, затъват в корупция и подкупите и престъпленията стават по-скоро правило, отколкото изключение. Така корупцията се превръща в почти неотменна съставка на отношенията с полиция, митници и други държавни служители¹⁶⁴. В речта си пред парламента на 31 октомври, 2002 г. новоизбраният министър-председател Бранко Цървенковски определя Македония като престъпна и корумпирана държава.¹⁶⁵

Системата от корупционни практики в македонския сектор за сигурност дотолкова здраво се утвърждава, че в институции като Министерството на вътрешните работи и митниците за “проблемни” се смятат хората, които се опитват да се борят с корупцията, а не онези, които се занимават с нея. Когато например то е ръководено от Павле Траянов и подготвя обвинения срещу някои от главните организатори на контрабандата в страната, сред които и членове на ръководството на митниците, той е свален от поста си, а обвиненията са оттеглени¹⁶⁶.

Траянов и някои вестници и списания определят директора на митниците Драган Даравелски като основно звено в македонската контрабанда на цигари. В цигарената фабрика “Тутунски комбинат”, намираща се в родния град на Даравелски Куманово, произвежда фалшиви цигари от марките “Асос” и “Монте Карло” (няма македонска фирма, която да притежава лиценз за производството им). Леснината, с която огромни пратки контрабандни цигари се придвижват през границите на Македония с Албания, Косово и Сърбия, сочи, че това вероятно става с участието на митническите служби и държавни служители¹⁶⁷.

След последните избори сформираното от Социалдемократическия съюз на Македония (Коалиция на либералдемократическите партии – SDSM–LDP) и

¹⁶⁴ Branka Nanevska, “In the Quicksand of Corruption”, *AIM Dossiers: Corruption in the Countries of South-Eastern Europe*, October 2001.

¹⁶⁵ Željko Vajić, “Scarecrow.” *AIM Dossiers: Corruption and Organized Crime*. July 2003.

¹⁶⁶ “Шверцот транзитира низ Македонија со амин на власта и на некои меѓународни организации”, *Дневник*, Септ. 22, 2000.

¹⁶⁷ “Macedonia’s Public Secret: How Corruption Drags the Country Down”, *International Crisis Group Balkan Report*, no.133, August 14, 2002, pp. 21–22

Демократичния съюз за интеграция (DUI) правителство назначава ново ръководство на митниците начело с Любомир Михайловски. От декември 2002 до март 2003 г., обявявайки началото на същинската битка с корупцията, новото ръководство уволнява 35 митнически служители. След направената ревизия е констатирано, че вследствие на митнически измами и неплатени мита, такси и акцизи през 2001 и 2002 г. държавата е загубила милиони евро. Установени са и големи дългове поради неплатени сметки за електричество, отопление и ремонт на автомобили. В същото време през 2001 г. митниците купуват 75 автомобила “Шкода Фелисия”, 27 от които са дадени като “подарък” на лица, неработещи в митническата служба. Бившият директор на митниците Даравелски, който пред столичното списание “Капитал” заявява, че в митниците няма корупция, напуска страната след изборното поражение на неговата партия ВМРО–ДПМНЕ и в момента не е известно къде се подвизава¹⁶⁸.

Според разследването на седмичното списание “Капитал” обаче, въпреки смяната на правителството и митническото ръководство, равнището на престъпността и корупцията в македонските митници не се е променило значително. “Правилата на играта” не са се променили и на всеки, чийто бизнес е свързан с преминаване на стоки през границата (от “куфарните търговци” до големите фирми), са известни тарифите за подкупи. Бизнесмените, с които журналистите от “Капитал” разговарят, твърдят, че ако не плащаш подкупи, с бизнеса ти е свършено. Няколкото интервюирани митничари също потвърждават обвиненията на бизнесмените, а един от тях добавя, че повече от всякога досега в македонските митници липсва честност и качеството на работа е изключително ниско. Най-доходоносна е границата с Косово. В провинцията се внася всичко – от петрол и храни до строителни материали и облекло. Според митничари, проявили желание да коментират ситуацията, тарифата на колегите им е 100 евро на камион, като за един месец печалбите от подкупи стигат до 2000 евро. Така че да се работи на македонско-косовската граница е доходна привилегия и всички митничари там плащат 250–350 евро месечно на началниците си¹⁶⁹.

В полицията нещата са също толкова тревожни – корупцията и участието в престъпления почват от обикновените полицаи и стигат до най-високите равнища на Министерството на вътрешните работи. Полицаяте са съучастници в трафика на хора както според свидетелствата на жертвите, така и според много международни и неправителствени организации. Те получават подкупи, за да не се намесват в работата на нощните клубове и другите заведения, където жените са принуждавани да проституират, или за да предупреждават собствениците на клубовете при планирано полицейско нахлуване¹⁷⁰.

Съдебната система също не е в цветущо състояние. След изборите през есента на 2002 г. по подозрения за корупция и злоупотреба със служебно положение са арестувани няколко висши държавни служители. Сред тях са главният секретар на ВМРО и бивш директор на здравноосигурителния фонд Войо Михайловски, директорът на кадастъра Татяна Митровска, директорът на

¹⁶⁸ Spasijka Jovanova, “Customs Corruption Cleanout”, *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 415, March 18, 2003.

¹⁶⁹ Verica Milanova et al. “Истражување на Капитал: Корупција во царината (1)”, *Капитал*, no. 162, December 5, 2002.

¹⁷⁰ Veton Latifi, “Organized Prostitution in Macedonia”, *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 166, August 22, 2000.

държавното електроснабдяване Ламбе Арнаудов и помощникът му Пандилов, бившият министър на икономиката Бесник Фетай, бившият директор на Агенцията за приватизация Душко Аврамски и бившият министър на отбраната Любен Пауновски. Но до лятото на 2003 г. само едно от тези дела за корупция е разгледано от съда. За подобно разтакаване македонската съдийска общност вини неадекватното законодателство и най-вече наказателнопроцесуалния кодекс. През последните години в съдебната власт са направени множество промени, но поради липсата на независими експертни оценки, те често са неkoordinирани и дори противоречиви. Едуард Джоузеф, директор на Международната група за разрешаване на кризи в Македония, обаче не е съгласен с това мнение. Въпреки че и той смята, че наказателнопроцесуалният закон се нуждае от промени, основните спънки пред ефективността на съдебната система според него са липсата на воля и некомпетентността на съдиите и прокурорите¹⁷¹.

Но не само корупцията е причина за твърде лошото състояние на правоприлагането и сигурността в Македония. Голяма част от Западна Македония, населена предимно от етнически албанци, буквално представлява забранена зона за македонската полиция. Една от причините са станалите там много инциденти, при които полицейски патрули са обстрелвани от албански партизани (престъпни банди) и загиват няколко македонски полицаи. Друга причина е, че албанското население често тълкува арестите на албански престъпници като резултат от етнически предразсъдъци и дискриминация. За да избегнат повторни етнически сблъсъци, полицаите се отнасят към албанските банди, буквално завладели Западна Македония, като към по-малкото зло¹⁷².

След подписването на Рамковото споразумение в Охрид и изборите, последвани от смяна на властта, започва процес на преразпределяне на полицията в сътрудничество с ОССЕ. На практика обаче то не означава нищо повече от полицейски визити в някои от дотогава непристъпните за македонските правоприлагащи органи села. Действията и времето, отделено от полицията за патрулиране на размирните области, остават твърде ограничени. На много от местата те се смятат за натрапници и сигурността им е застрашена. Така големи райони в Западна Македония продължават да се управляват от бандитите, а не от законните органи¹⁷³.

Правоприлагане и етническо напрежение

Типичен пример за проблемите на македонските правоприлагащи органи с албанските престъпници е случаят с Неджбедин Демири. На 12 юни 2003 г. полицията прави опит да го арестува. Той е осъден на две и половина години затвор за обир и упражняване на насилie и е издирван за въоръжено нападение над полицейски служител. Демири вади оръжието

¹⁷¹ Sase Dimovski, "Macedonian Courts in Crisis." *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*. No. 437. June 13, 2003.

¹⁷² Preston Mendenhall, "Corruption Stalls Balkan Recovery", *MSNBC News*, January 2, 2003.
"Moving Macedonia towards Self-sufficiency: A New Security Approach for NATO and the EU", *International Crisis Group Balkan Report*, no.135, 15 November 2002, pp. 3–5.

¹⁷³ *Ibid*, p. 5.

си и един от полицаите го застрелва при самозащита. Веднага след това в родното село на Демири Арачиново, където през 2001 г. се водят ожесточени боеве, се надигат бурни протести. Граждани, въоръжени с автомати, щурмуват полицейския участък и вземат 12 полицаи за заложници в знак на протест срещу убийството. Репортерите, отразяващи събитието, включително и екипът на националната телевизия, са нападнати и четирима от тях са ранени. Положението се уталожва едва след като заместник-министърът на вътрешните работи Дехари, член на албанската партия от управляващата коалиция Демократичен съюз за интеграция, идва да преговаря с въоръжената групировка и успява да ги убеди, че Демири е загинал по време на съвсем редовна полицейска акция¹⁷⁴.

Новият министър на вътрешните работи Хари Костов трябва да се справи и с печално известните специални полицейски части, наречени "лъвовете" (македонският еквивалент на сръбските "червени барети"). Това агресивно и недисциплинирано подразделение наброява около 1600 души, повечето от които са с криминално минало. През януари 2003 г. то е разформирано без особени инциденти, въпреки че група от тях излизат да протестират пред Министерството на вътрешните работи и да поставят искания за работни места. Много от назначените по политически признак служители в министерството също са отстранени, но степента на професионализъм и безпристрастие на техните заместници тепърва ще бъде оценявана¹⁷⁵.

В Министерството на отбраната също са налице много нередности. Може да се посочи примерът с бившия министър Любен Пауновски, който прави така, че фирмите на неговия тъст и шурей да спечелят търг за военни съоръжения, и налива в сметките им около 5 млн. долара от бюджета на министерството¹⁷⁶.

Налице са все пак и определени положителни стъпки, насочени към реформиране на правоприлагащата система в Македония и повишаване на нейната ефективност. Сформирана е Държавна комисия за предотвратяване на корупцията, състояща се от седем експерти по юридическите и икономическите въпроси. Тя има задача да наблюдава и оценява ситуацията в страната и да прави препоръки за решаването на конкретни случаи на корупция¹⁷⁷. Правителството подготвя пакет от мерки за противодействие на корупцията във вид на Национална програма. Направени са и предложения за поправки в Конституцията, които да позволяват снемането на имунитета на държавни чиновници при съмнения за корупция, но на този етап приемането им изглежда невъзможно. Друго предложение засяга създаването на мрежа за борба с корупцията, в която да се включат полицията, прокуратурата и следствието¹⁷⁸.

¹⁷⁴ Ana Petrusseva, "Gangsters Exploit Ethnic Tensions", *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 438, June 17, 2003.

¹⁷⁵ "Moving Macedonia towards Self-sufficiency: A New Security Approach for NATO and the EU", p. 6. Jolyon Naegele, "Djindjic Killing, Investigation Have Little Impact Thus Far", *Radio Free Europe – Radio Liberty*, April 8, 2003 (<http://www.rferl.org/nca/features/2003/04/08042003163026.asp>).

¹⁷⁶ Sase Dimovski, "Macedonian Courts in Crisis", *Institute for War and Peace Reporting Balkan Crisis Report*, no. 437, June 13, 2003.

¹⁷⁷ Verica Milanova et al. "Истражување на Капитал: Корупција во царината (6)", *Kanumal*, no. 169, January 23, 2003.

¹⁷⁸ Bajić. "Scarecrow."

Бюрото за демократични институции към ОССЕ и Фондация “Отворено общество” съдействат на македонското правителство за осъществяване на реформата в полицията, целяща съвременно образование и обучение на кадрите, децентрализация и реформа на настоящата структура на полицията и разработване на стратегии за демократизация на полицията. Развива се и се подобрява двустранното сътрудничество със съседните западноевропейски държави¹⁷⁹.

Що се отнася до митниците, идеята в реформирането им да участва чуждестранна компания е широко дискутирана при предишното правителство. В края на 2001 г. британската компания “Краун Ейджънтс” предлага услугите си на македонското правителство. Въпреки одобрението на финансовия министър Никола Груевски надделява отрицателното мнение на ръководството на митниците и идеята е оставена “да отлежи” с обяснението, че първо трябва да се направи оценка на резултатите от работата на “Краун Ейджънтс” в България¹⁸⁰.

3.5. АЛБАНИЯ

В цяла Източна Европа създаденият от албанския лидер Енвер Ходжа тоталитаризъм е най-жесток и след като скъсва последователно с покровителстващите я държави – Югославия, Съветския съюз и Китай, Албания са превръща в една от най-затворените страни в света. Тъй като организираната престъпност е невъзможна без незаконни трансгранични операции, ролята на комунистическа Албания на международната престъпна сцена е ограничена поради нейната затвореност¹⁸¹.

Режимът на Енвер Ходжа се гради почти изцяло на “Сигурими”, албанската тайна полиция със страховита известност. Като се имат предвид данните, че всеки трети албанец е разпитван, ако не и арестуван от “Сигурими”, не е трудно да си представим колко всеобхватен контрол е прилагала над обществото тайната полиция. Тя разполага с около 10 000 офицери и неуточнен брой сътрудници и информатори (в страна с население 3,5 млн. души). Изглежда неизбежно броят на престъпниците сред тях да е бил доста голям, но поради незначителната налична информация за “Сигурими” трудно могат да се направят точни изводи¹⁸².

В резултат на продължителното и повсеместно разхлабване на обединената власт на държавата и апарата за сигурност организираната престъпност в тази страна преживява същински разцвет. През 1991 г. броят на убийствата се удвоява, а въоръжените грабежи се утрояват в сравнение с 1990 г. Общото разпадане на правоприлагащата система води до нападения над много полицейски управления и казарми и разграбване на оръжейните им складове.

¹⁷⁹ “Building a Regional Model – Police Reform in FYR Macedonia”, *Soros Foundation Network*.

¹⁸⁰ Verica Milanova et al. “Истражување на Капитал: Корупција во царината (4),” *Kanumal*, no. 165, December 26, 2002.

¹⁸¹ James O'Donnell, “Albania's Sigurimi: The Ultimate Agents of Social Control”, *Problems of Post-Communism* 6, no. 6 (November/December 1995).

¹⁸² US Library of Congress, “Albania: A Country Study – Directorate of State Security”, *The Library of Congress Country Studies*, April 1992.

Неизброими са случаите на незаконно притежаване и употреба на огнестрелно оръжие¹⁸³.

До изборите през март 1992 г. Албания вече е под контрола на многобройните въоръжени банди, които действат все по-организирано. Изнудването и рекетът, проституцията, трафикът на наркотици, плячкосването и грабежите водят до натрупване на значителни капитали и спомагат за превръщането на анархистичните банди в строго организирани и йерархични престъпни кланове, известни като *фарес* и наподобяващи сицилианската мафия.

Фарес – албанските престъпни кланове

Фарес са организирани на базата на традиционните принципи на албанските кланове, чийто произход датира още отпреди османското владичество. Трите стълба на албанските кланове са уважението, фамилията и лоялността и фарес ги възприемат, за да гарантират верността на членовете си. Сърцевината на всеки фаре е фамилията. Всеки нов негов член не е длъжен да положи клетва за вяност, пазене на тайна и безпрекословно да приеме авторитета на стоящите по-високо в йерархията. Стегнатата структура на фарес не позволява правоприлагащите органи по никакъв начин да проникнат в клановете. Мнозина албански престъпници, работили за италианската мафия през 80-те години, смятат, че италианските правоприлагащи органи успяват да се доберат до сърцевината на мафията и да ѝ нанесат сериозни поражения, тъй като по-младите босове пренебрегват принципите на фамилията, лоялността и честта¹⁸⁴.

Отслабването на граничния контрол в Албания през 1990–1991 г. също оказва огромно въздействие върху засилването на престъпността. Представители на албанската диаспора, особено косовските албанци, играли десетилетия водеща роля в търговията с хероин в Европа, навлизат в Албания и изкупуват на безценица стотици държавни предприятия. Впоследствие те са използвани за складове на наркотици и оръжие и за пране на пари¹⁸⁵. Скоро и италианският престъпен свят се възползва от отварянето на Албания. Сакра Корона Унита, кланът, контролиращ южното адриатическо крайбрежие, бързо влиза в контакт с албанския престъпен свят. Първите им общи проекти са свързани с покупки от италианската мафия на оръжие и взривни вещества от албанските им колеги, които имат достъп до складове за оръжие благодарение на тесните си връзки с бившата “Сигурими”. Сътрудничеството скоро се разраства, включвайки пренасяне на наркотици и прехвърляне на нелегални имигранти за Италия през Адриатика¹⁸⁶. През последния етап на развитие на организираната престъпност в Албания клановете буквално контролират почти цялата страна. За тази ситуация допринасят фрапиращата

¹⁸³ US Library of Congress, “Albania: A Country Study – Security Forces”.

¹⁸⁴ Gus Xhudo. “Men of Purpose: The Growth of Albanian Criminal Activity.” *Transnational Organized Crime*. Vol. 2, No. 1, Spring 1996.

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Frank Cillufo and George Salmoiraghi. “And the Winner Is... The Albanian Mafia.” *Washington Quarterly* Vol. 22, No. 4. Autumn 1999.
Observatoire Geopolitique des Drogues. “Albania.” *Observatoire Geopolitique des Drogues Annual Report*. 1997.

корупция и участието на най-висши държавни ръководители в престъпна дейност, от една страна, и слабите правоприлагащи органи, от друга.

Положението в Албания се влошава още повече през 1997 г. През годините на конфликтите в Югославия албанската организирана престъпност натрупва огромни печалби от контрабанда с петрол и оръжие за Сърбия, Черна гора и Косово в нарушение на санкциите, както и от все по-разрастващите се търговия с наркотици и трафик на хора. Тези печалби се изпират в множество пирамидални схеми. Несеквацият приток на мръсни пари поддържа тези пирамиди необичайно дълго време и в резултат на това огромното мнозинство албански граждани влагат спестяванията си в тях. Те се рекламират по държавната телевизия, като се набляга, че се охраняват от дежурни полицаи. Това затвърждава убедеността на обществото в тяхната привидна законност. В края на 1996 г. се случва неизбежното. Източниците на мръсни пари пресъхват, престъпният свят бързо изтегля парите си от пирамидите и ги прехвърля в Италия. Така те започват да рухват една след друга. Загубилите парите си граждани се разбунтуват, обвинявайки правителството, тъй като някои от висшите ръководители на Демократическата партия, включително президентът Бериша, публично са обявили връзките си с пирамидите. Бунтът скоро обхваща цялата страна. В последвалите безредици, на които правителството отговоря с репресии и насилие, загиват над 2000 души. Кризата приключва с оставката на Бериша и правителството на Демократическата партия, с провеждането на преждевременни избори през юни 1997 г. Социалистическата партия печели властта, и то с огромно мнозинство¹⁸⁷.

Въпреки някои положителни събития след изборите албанската държава остава изключително слаба и в много нейни части няколко години наред не може да се установи ефективен правов ред. Ниските заплати, неподходящото образование, остарялата и занемарена база, трайното обществено недоверие продължават да разяждат полицията, намалявайки възможността ѝ да се бори с организираната престъпност¹⁸⁸.

Преустройването на албанската "Сигурими" е започнато от държавния комунистически лидер Рамиз Алия през 1990 г. в средата на масови демонстрации срещу режима. Силите на "Сигурими" са подложени на съкращения, за да се уталожат нарастващото общо недоволство. През април 1991 г., скоро след първите свободни избори, Министерството на вътрешните работи, на чието подчинение е "Сигурими", е закрито и заменено с Министерство на общественения ред. "Сигурими" е поставена под властта на Комитета за национална сигурност. Трябва обаче да се подчертае, че и Министерството, и Комитетът се оглавяват от същите ръководители, които стоят начело на ликвидираният Министерство на вътрешните работи. Така структурата и ролята на старото министерство са оставени непокътнати, давайки вид пред обществото и международната общност, че тази репресивна институция наистина се реформира и демократизира. През юли 1991 г. "Сигурими" е разформирана и заменена с Национална

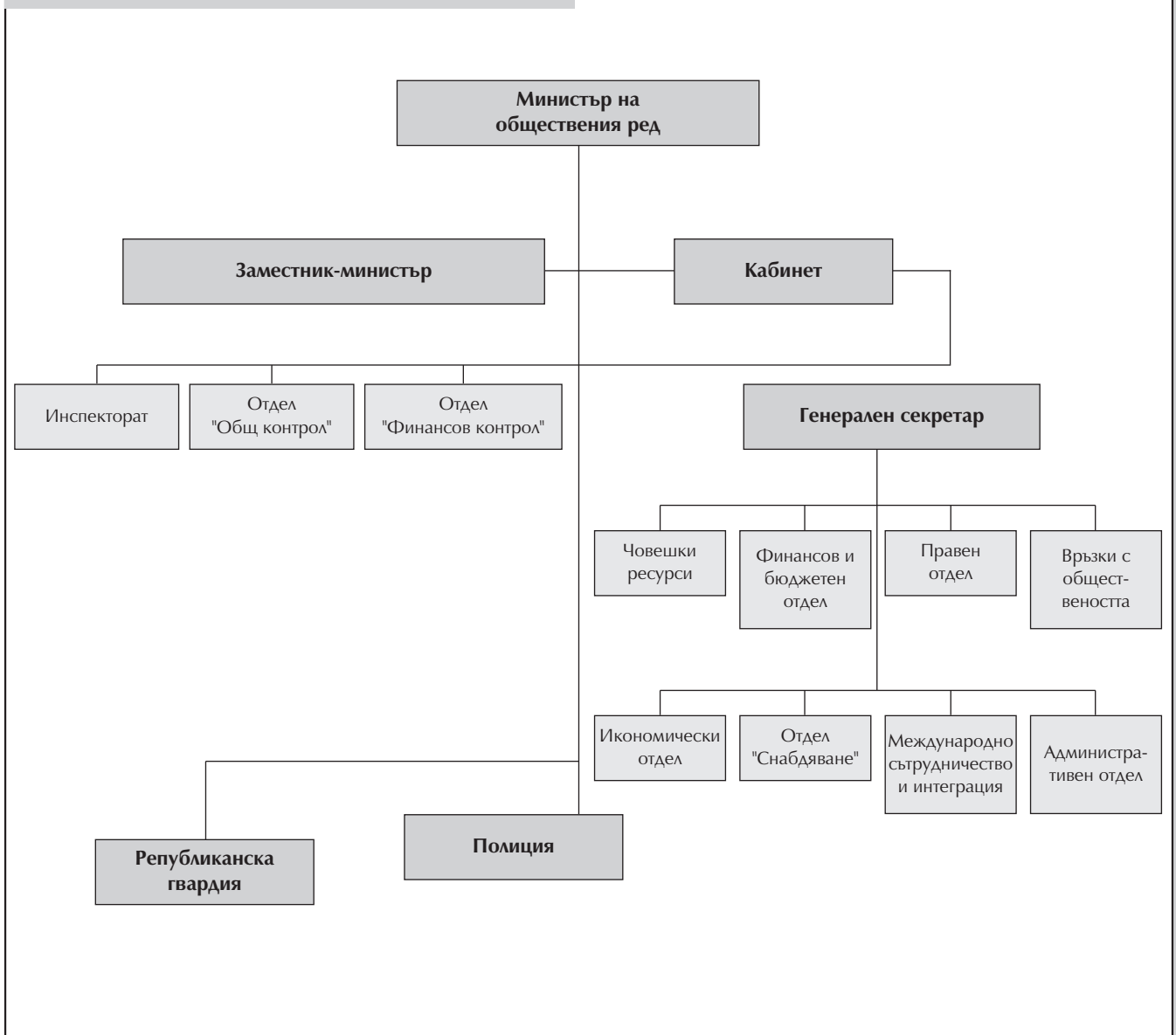
¹⁸⁷ Observatoire Geopolitique des Drogues, "Albania". Human Rights Watch, "Albania: Human Rights Developments".

¹⁸⁸ Aage Borchgrevink. "Albania's Second Transition." *The Netherlands Helsinki Committee – Helsinki Monitor*. No. 4. 1998.
International Crisis Group. "Albania: State of the Nation." *International Crisis Group Balkans Report*. No. 111, May 25, 2001.

разузнавателна служба (НРС), или ШИК (SHIK). От 2000 г. тя е преименувана на Държавна разузнавателна служба (ДРС), или ШИШ. Повечето от кадрите на "Сигурими" се прехвърлят в новата служба с изключение на някои от ръководителите ѝ. Опозицията настоява ШИК да бъде съставена от нови, необременени служители, но Социалистическата партия отхвърля искането ѝ с обяснението, че службата се нуждае от опитни разузнавачи¹⁸⁹.

Същевременно голяма част от бившите служители в "Сигурими", както и част от предишните полицаи напускат страната в стремежа си да избегнат възмездие и се превръщат в нелегални имигранти в Западна Европа. Има основания да се

Таблица 6. Устройство на МВР на Албания

¹⁸⁹ US Library of Congress, "Albania: A Country Study – Security Forces", *The Library of Congress Country Studies*, April 1992.

смята, че значителен брой от тази категория лица се вливат в мрежата на организираната престъпност в европейските страни. По това време там вече действат мафиотски структури на косовските албанци, пристигнали с гастарбайтерския поток от Югославия, активизирал се особено през 70-те и 80-те години на миналия век. За включването на “квалифицирани” полицейски и оперативни “кадри” в мрежата на организираната престъпност в Европа способства и наличието на значителна албанска диаспора в Италия, Турция, Гърция и други европейски страни, САЩ и Канада, която по численост надхвърля значително населението в самата Албания. За региона на Югоизточна Европа значение в тази насока имат и структури като например общностите на албанците в отделни балкански и други държави, които се използват и от престъпните канали и мрежи.

Подобно на сръбската СДС ШИК обслужва управляващата партия и се грижи за запазването на властта ѝ. Това става съвсем очевидно след победата на Сали Бериша и Демократическата партия на изборите през 1992 г. Мнозинството от агентите и разузнавачите на ШИК са уволнени и заменени предимно с хора, произхождащи от родната на Сали Бериша Североизточна Албания¹⁹⁰. Според информация от средите на ШИК след 1992 г. около 80 % от нейните кадри са верни на Бериша офицери¹⁹¹.

Изчислено е, че между 7000 и 8000 агенти за сигурност са уволнени от правителството на Бериша през 1992 г. Повечето от тях предлагат услугите си на организираната престъпност. Операциите от военен тип, проведени от албанската организирана престъпност в страната и чужбина (Западна Европа и САЩ), показват, че тези групи най-вероятно са обучавани и насочвани от бивши агенти на службите за сигурност. Изглежда невероятно тези връзки с организираната престъпност да са прекъснати, след като много агенти се връщат в службата след изборната победа на социалистите през 1997 г.¹⁹² Освен това дори действащите агенти на ШИК по времето на Бериша сътрудничат на престъпния свят за създаване на контрабандни канали за петрол, оръжие и цигари по време на наложеното ембарго на Югославия.

Периодът 1992–1997 г. се характеризира с множество инциденти, при които агенти на ШИК тормозят, арестуват или малтретират представители на опозицията и критично настроени журналисти. Западните правителства, журналистите и защитниците на човешките права често критикуват президента Бериша, че политизира ШИК и я използва за запазване на властта си. По време на обявеното на 2 март 1997 г. извънредно положение в отговор на бунта, последвал рухването на пирамидите, ШИК е поставена под общото командване

¹⁹⁰ Албанците се делят на две основни подгрупи: геги, които живеят в Северна Албания, Косово и Македония, и тоски, населяващи предимно Южна Албания. Гегите са малко повече от половината на живеещото в страната население. Всяка група говори собствен диалект. Традиционната гегска общност се основава на племенни групи, оглавявани от вождове (байрактари). По време на комунистическия режим е направен опит за изкореняване на системата на клановете, но той успява само частично. В самото начало комунистите се подкрепят предимно от тоските – всъщност Южна Албания и сега е крепост на Социалистическата партия. По-голямата част от привържениците на Демократическата партия са геги от северната част на страната.

¹⁹¹ British Helsinki Human Rights Group “Albania 1997: Politics and Purges”, *British Helsinki Human Rights Group Country Reports*, July 16, 1997.

¹⁹² Xhudo, “Men of Purpose”.

на полицията, като докладва единствено пред самия Бериша. Агентите ѝ арестуват много опозиционери, журналисти и критици на правителството, като голям брой са измъквани посред нощ без заповеди за арест и жестоко пребивани. ШИК организира и банди главорези, съставени главно от престъпници и затворници, със задача, по думите на един функционер на Демократическата партия, “да защитават хората от тези противозаконни демонстрации”. Те нападат демонстрантите със сопи и железни лостове и с бой разпръсват протестиращите тълпи. В много от случаите полицията просто стои настрана, без да се намесва. Бандитите са забелязани с щитове, шлемове и друго снаряжение от арсенала на специалните отряди. Редакцията на независимия вестник “Кока Йоне” е подпалена от същите банди, а на друг вестник е обстрелвана от тях¹⁹³.

На 9 март 1997 г. Бериша се съгласява да сформира правителство на националното помирение с представители на всички политически партии. Разформирана е ШИК, а средствата ѝ са блокирани. След изборите през юли службата е възобновена и за началник е назначен функционер на Социалистическата партия. Следва чистка, подобна на тази през 1992 г. Повечето от назначените от Бериша лица са уволнени и много висши и низши служители от комунистическо време се връщат, включително и председателят на “Сигурими” през периода 1990–1991 г., осъден на шест години затвор за унищожаване на документи на тайната служба. През август 1998 г. парламентът приема нов закон за тайните служби, според който ШИК е почти изцяло и единствено на подчинение на министър-председателя¹⁹⁴.

Като се има предвид проведената от Социалистическата партия чистка в ШИК след поемането от нея на властта, не е изненадващо, че социалистите злоупотребяват с агенцията – точно както и техните предшественици. Агентите на ШИК следят водещите опозиционни фигури и подслушват телефоните им¹⁹⁵.

Същевременно агентура на албанските секретни служби е дълбоко инкорпорирана в мафиотските структури, действащи в албанските общности и в съседни държави. Смята се, че мафията в Албания, Косово и Македония държи “под оръжие” около 10 000 “войници” и около 20 000–30 000 в структурите на бившата Армия за освобождение на Косово, които охраняват шефове на мафиотски структури и канали, както и лидери на партии. Освен това самата албанска мафия, както и паравоенните формации в Косово имат “вътрешни” разузнавателни звена, които получават информации за трансфера на дрога и друга престъпна дейност от платена инфраструктура в полицейските служби на Албания и други балкански държави. Благодарение на това албанската мафия заема доминиращи позиции в незаконния трафик на оръжие, наркотици и трансграничната проституция.

¹⁹³ Amnesty International, “Albania: Briefing on Recent Developments – Reform of Policing an Absolute Priority”, *Amnesty International On-line*, March 13, 1997.

Human Rights Watch, “Albania: Human Rights Developments”, *Human Rights Watch World Report 1998*, 1998.

¹⁹⁴ British Helsinki Human Rights Group, “Albania 1997: Politics and Purges”. Borchgrevink, “Albania’s Second Transition”.

¹⁹⁵ British Helsinki Human Rights Group, “Albania 1997: Politics and Purges”.

Това преплитане на дейността на албанските секретни служби с нелегални и престъпни групировки и политически и паравоенни формации в Косово и Македония е особено опасно, защото затруднява борбата с организираната престъпност в целия регион.

В началото на прехода **албанската полиция** е смятана от мнозинството за оръдие на репресии от страна на режима и не се ползва с голямо уважение и подкрепа от населението. Това деморализира полицията и в съчетание с неспособността ѝ да се пребори с по-добре оборудваните и въоръжени престъпни банди създава благоприятен климат за разпространение на корупцията. За много от полицаите е по-лесно и изгодно да се възползват от ширещия се хаос, отколкото да въдворяват ред¹⁹⁶. Според данни на Международната организация по миграция полицията често сътрудничи на трафикантите на хора или поне си затваря очите срещу съответните подкупи. Показанията на жени, които са прехвърлени в Италия през Албания, сочат, че поне в 10 % от случаите албански полицаи са замесени пряко в трафика¹⁹⁷. Държавният департамент на САЩ също отбелязва участието на полицейски служители в трафика на хора¹⁹⁸.

След изборната победа на Демократическата партия през 1992 г. следва още един етап на реорганизация без действителна реформа. Повечето от висшите служители на Министерството на обществения ред и полицията са заменени с верни на новото правителство хора и по този начин институциите продължават да служат повече на властта, отколкото на гражданите. През следващите години, особено с приближаването на изборите през 1996 г., полицията все повече и повече се занимава с арести, малтретиране и посегателства над лидери на опозицията и журналисти, критикуващи президента Бериша и Демократическата партия. “Амнести интернашънъл” привежда редица случаи, при които опозиционни лидери са арестувани, затваряни в полицейски участъци и жестоко пребивани. Това още повече снижава и без това слабото обществено доверие и зачитане на реда и законността в страната¹⁹⁹.

Сокол Кочиу

Типичен пример за проблемите на правоприлагането в Албания при борбата с организираната престъпност е случаят със Сокол Кочиу. През 1998 г. той е с репутация на некорумпиращ се и твърд полицай и е избран за началник на полицията във Вльора – център на албанската контрабанда на наркотици и хора през Адриатическо море до Италия. Три месеца след пристигането си във Вльора екипът на Кочиу предприема акция, в която конфискува шест мощни моторници, притежавани от мафията. Почти моментално той е отвлечен и накаран да избира между връщането на моторниците и живота си. Те незабавно са върнати на собствениците им. Няколко месеца по-късно Кочиу е назначен от главния прокурор за висш

¹⁹⁶ Gus Xhudo, “Men of Purpose”.

¹⁹⁷ International Crisis Group. “Albania: State of the Nation.”

¹⁹⁸ U. S. Department of State, “1999 Country Reports on Human Rights Practices – Albania”, *US Department of State Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor*, February 25, 2000.

¹⁹⁹ Amnesty International, “Albania: Briefing on Recent Developments”.

съдебен следовател, отговорен за борбата с корупцията. През 2000 г. е арестуван, след като италианското следствие предоставя на албанските власти резултатите от разследване, разкриващи, че Кочиу е един от организаторите на кръга за контрабанда на колумбийски кокаин през Албания за Италия²⁰⁰.

През последните години обаче правоприлагането в Албания се подобрява най-вече благодарение на международната общност. Още през 1997 г. подразделение на италианската полиция е изпратено, за да ограничи контрабандата и трафика през Адриатическо море. В Тирана е разположена и международна полицейска мисия от 100 души – Многонационално консултантско полицейско подразделение, което консултира и обучава албанската полиция²⁰¹.

Според наблюдение на Витоша рисърч върху корупцията най-корумпираната институция в Албания са **митниците** (89,9 % от анкетираните смятат, че тя е широко разпространена сред митничарите, а 54.9 % заявяват, че им е искан подкуп от митничари през 2002 г.)²⁰². Общото мнение е, че повече от половината митнически инспектори заемат постовете си чрез подкуп на висшестоящо лице²⁰³. Смята се, че голям брой митничари активно участват в системи за контрабанда през албанските граници. През 1998 г. дори генералният директор на митниците е разследван за контрабанда²⁰⁴.

След смяната на правителството през 1997 г. работата на албанските митници започва да се подобрява. Тогава пристига първият италиански екип на "Гуардия ди Финанца", за да подпомогне реорганизацията на митниците, а по-късно идва и Мисията за митническо подпомагане на Албания към Европейската комисия (САМ-А), която помага на албанската митническа служба да възстанови контрола над пресичането на границата, да регулира обмитяването и да се бори с контрабандата и корупцията²⁰⁵.

Въпреки някои положителни стъпки ситуацията продължава да е доста мрачна. Резултатите от високо пропагандираните мерки срещу организираната престъпност и корупцията са незабележими. Политическите партии се финансират от неизвестни и неконтролирани източници, тъй като не съществуват разпоредби за контрол над финансирането на партиите. В съдебната власт цари корупция и тя до голяма степен е инструмент на управляващите. Много полицаи "си намират допълнителни доходи", като влизат в комбина с онези, които би

²⁰⁰ Joshua Hammer and Llazar Semini, "The Gangster's Paradise", *Newsweek (Atlantic edition)* 37, no. 13, March 26, 2001.

²⁰¹ Borchgrevink "Albania's Second Transition".

²⁰² Vitosha Research, "Corruption Indexes: Regional Corruption Monitoring in Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Macedonia, Romania, and Yugoslavia", *Vitosha Research – International Research*, April 2002 (http://www.vitosha-research.com/corind/seldi_apr2002eng.htm); See also *Anti-Corruption in Southeast Europe: First Steps and Policies*, p. 52.

²⁰³ International Crisis Group, "Albania: State of the Nation".

²⁰⁴ "Constitutional Watch – Albania", *East European Constitutional Review*, no. 3 (Summer 1998)

²⁰⁵ The European Union, "Customs, Fight against Corruption and Organized Crime", *The EU's Relations with South Eastern Europe*.

трябвало да арестуват. През последните няколко години за участие в контрабанда са уволнени над 200 офицери от полицията, но мнозинството от хората в Албания са убедени, че целта е била да се създаде впечатление, че “нещо се прави”. Гражданите гледат песимистично на това доколко истинска е борбата срещу корупцията и не вярват особено в успеха ѝ. Помощта от западни експерти също не разведрява обстановката. Множеството програми за професионално обучение на албанските правоохранителни органи се провалят поради факта, че участниците са предимно верни партийни кадри, дълбоко затънали в най-различни корупционни схеми. Две години след своето основаване, през 2001 г., международният център за борба с контрабандата, открит в европейската столица на контрабандата Вльора, все още не е започнал да действа²⁰⁶.

²⁰⁶ Faruk Myrtaj, “Temporary and Permanent Organized Crime”. *AIM Dossiers: Corruption and Organized Crime* (July 2003).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Възникването на корупционни обвързаности между икономиката на престъпността и сектора за сигурност в страните от Югоизточна Европа се дължи на незавършения преход към демокрация и в частност на задържането на реформите в бившите тайни служби. В случая със Западните Балкани към общите за повечето посткомунистически държави тенденции трябва да се добави и спецификата на конфликтното разпадане на югославската федерация и свързания с нея бурен възход на организираната и трансграничната престъпност.

Изоставащата интеграция на сектора за сигурност може да се проследи на различните му равнища:

- на равнището на отделните служби в рамките на сектора (незавършена трансформация и реформа на старите комунистически тайни служби);
- на равнището на координацията на тяхната дейност;
- на равнището на институционалния контрол и надзор.

Най-големите рискове за “трансформация без реформи” на посткомунистическите служби в сектора за сигурност са свързани с трудностите при дефиниране на приоритетите в областта на сигурността, а оттук и функциите, целите и задачите на съответните институции. Примерът с България сочи, че въпреки извеждането на борбата срещу организираната престъпност като приоритет още в началото на промените, на практика стратегическото мислене в областта на сигурността продължава да залага на традиционните заплахи, а институционалната среда – да възпроизвежда остарели модели. Тази констатация важи с особена сила за системната корупция, която доскоро не се възприема като част от организираната престъпност, а още по-малко – като заплаха за националната сигурност.

Следователно радикалната реформа трябва да изхожда от обективна оценка за засилването на нетрадиционните заплахи за демократичното общество, в частност в условията на преход, когато съчетанието между либерализация, дезорганизация и корупция умножава деструктивния ефект на престъпността. По нов начин трябва да се осмисли и съотношението между противодействието на военни и невоенни, вътрешни и външни заплахи. Правно-институционален отговор трябва да намерят както отслабването на военните заплахи, така и засилването на трансграничните рискове. Врагът вече не е съседна държава, а недържавни структури и престъпни групи, което изисква друг тип организационно-функционална реакция. Пример за необходимите реформи е желаното интегриране на външното разузнаване в противодействието на трансграничната престъпност, както и по-ефикасното включване на контраразузнаването в пресичането на “баналната” организирана престъпност. В

това отношение антитероризмът, колкото и важна задача да е на националния сектор за сигурност, не бива да служи като оправдание за бездействие спрямо постоянните предизвикателства на организираната престъпност и корупцията като нейна интегрална част.

На равнището на управлението и координацията на сектора за сигурност трябва да се изгради работеща система за оперативен обмен на информация, ликвидиране на междуведомственото съперничество и ревност, създаване на координационен механизъм за съвместни действия срещу организираната престъпност. Свърхзадача е и преодоляване на бариерата между министерствата на вътрешните работи и отбраната и трансформиране функциите на съответните военни структури, което би им позволило да участват в пресичането на трансграничната престъпност.

От досегашната дискусия на проблемите на преструктурирането на сектора²⁰⁷ могат да се направят следните констатации:

- Всички проекти показват, макар и в различна степен, стремеж към структурно разделяне на силите за сигурност – на служби за сигурност и на служби за обществен ред (полиция).
- Преобладаващото мнение е, че службите за сигурност трябва да се управляват от изпълнителната власт (министър-председателя) и да се координират от специализиран орган към правителството – Съвет за сигурност. Същевременно мнозина експерти са съгласни, че не съществува непреодолима пречка за подобряване на координацията и при запазване подчинеността на НРС и НСО на президента на републиката.
- Всички проекти акцентират върху необходимостта службите за сигурност да се контролират от Народното събрание и неговите специализирани комисии.
- Експертите са на мнение, че дейността на службите за сигурност трябва да се регламентира чрез закони.

Следователно може да се смята, че е постигнат консенсус по най-важните изисквания за институционализиране на службите за сигурност. Допълнителна тежест на това заключение дава обстоятелството, че авторите на проектите са експерти в областта на националната сигурност и симпатизират на различни, дори на противоположни по своята ориентация политически сили.

Както на равнището на управлението, така и на това на надзора трябва да се въведат ясни и прозрачни критерии за оценка на дейността на сектора за сигурност, включително и според критерия за финансово-икономическа ефективност. Досега тези оценки отразяват предимно вътрешноведомствени или абстрактно-статистически критерии, което позволява да се отчитат успехи, когато нито един голям контрабандист или наркотрафикант не е бил осъден (каквото е случаят с България).

²⁰⁷ Вж. изложение на основните проекти на стр. 41

Особено показателен за успеха или неуспеха на реформите на сектора за сигурност ще бъде въвеждането на граждански контрол по подобие на утвърдените демокрации. Разсекретяването на онези аспекти от дейността на сектора за сигурност, които ще позволят да се прави обективна оценка на неговата ефективност, без да се компрометират обществените интереси, ще направи дейността на тази част от публичния сектор достатъчно прозрачна. Това на свой ред ще ограничи възможностите за злоупотреба със секретността от страна на корумпирани служители.

В това отношение обаче трябва да се подчертае, че поради редица специфични особености на сектора за сигурност не е необходимо да се създава система за непрекъснат контрол, която да гарантира достъп до "най-съкровени" ъгълчета от дейността на службите за сигурност. Необходимо е да се подходи с разбирането, че обществото не се интересува от въпроса за "кухнята", все още не се интересува и от точните цифри на бюджетите на службите, но се интересува дали тези средства се изразходват законно и целесъобразно и дали за цената, която плаща, получава спокойствие и сигурност.

Може да се препоръча приемането на закон за контрол над службите за сигурност, който да задължи парламента да назначи две комисии от експерти за разследване на възникнали проблеми. Едната комисия може да разследва несекретни, а другата – само секретни въпроси. Резултатите от разследванията на първата комисия да стават изцяло обществено достояние, докато тези на секретната комисия да се докладват на закрити заседания на парламента.

Като начало трябва да се декларира съгласието на политическите сили за основните принципи на взаимодействие със сектора за сигурност и в частност със службите за сигурност: ненамеса в тяхната работа, пълна департизация и осъществяване на контрол единствено чрез бюджета и с помощта на независими експертни органи.

И накрая, но не по важност, е необходимостта от засилено интегриране на сектора за сигурност в новата международна система за сигурност. Присъединяването на България и Румъния към НАТО, а впоследствие и към Европейския съюз създава реални предпоставки за ускоряване на реформата в силовите сектори на двете държави. Откриването на подобна перспектива и за страните от Западните Балкани е може би най-важният фактор за стабилизиране на регионалната обстановка в Югоизточна Европа.

Анализ *Reports*